

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תוכב"א

סעודה שלישית פרשת

בי תשא תשי"ד

בי תשא את ראש בני ישראל

ביאור ענין מעשה העגל: • למה הוצרכו לבקש מזקנים וחור ואהרן לעשות העגל, ולא עשו הם בעצמם • זוהר הקדוש: אילו לא קבל אהרן הזהב "בידו", לא היה כח להמכשפים של הערב רב להוציא את העגל • ביאור דברי הזוהר ואהרן לטב אתכון, שעשה העגל כדי שלא יכנסו הערב רב לתוך המחנה • לך רד: והלא מעלין בקודש ולא מורידין, ואין מורידין את הממונה מגדולתו • קושיית הרא"ש: למה צריכים למדת הרחמים קודם שיחטא • איך טען משה רבינו לי צוית ולא להם • כשיש צדיקים בעולם אין כח בהרשעים לעשות מעשהם • דברה תורה כלשון בני אדם, לכל אחד כפי לשונו • זכרון זאת: יש ענינים שאצל הצדיק נקרא עבירה, ואצל אנשים פשוטים נקרא מצוה • רבינו יונה: המבחן לידע מהות האדם, לראות את מי הוא מהלל ומשבח •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"ב לפ"ק

יצא לאור ע"י מערכת לשון קדשו

כל הזכויות שמורות ואיסור השגת גבול ידוע © Copyright

הקונטרסים שיצאו בשנים שעברו אך רשות להעתיקם ולהפיצם ושארית ישראל לא יעשו עֲקֻלָּה, וכבר נאמר וְאֵל תִּשְׁכַּח בְּאַהֲלֵיךָ עֲקֻלָּה (איוב א' ד').

צו מנדב זיין לרגל א' שמחה א' יאַרצייט רופט: 1-718-388-5519

קלאָר (49 מינוט) ★ ★ ★ ★

לשון קדשו - קונטרס רבט

קול אוצר יהודא
ברוקלין: 718-298-4641
ארץ ישראל: 072-3333419
16→2→914

ארץ ישראל: 072-3275205
קאנאדא: 438-797-0770
ענגלאנד: 0330-350-3110
פּעקס: 718-650-2970

לשון קדשו צענטראלע נומער:

929-522-1515

דרוק 1 צו הערן די רעקארדינגס: דערנאך **229**
פאר הערות דרוק 3

צו מנדב זיין דורכ'ן טעלעפאן (דאנערס): #1700 845-366-2793

• ברכת מזל טוב •

הר"ר יואל שמיכלאוויטש הי"ו
לרגל נישואי בנו החתן יודא נ"י - עב"ג בת
הר"ר אלטר ישראל חיים הלוי קרויס הי"ו

הר"ר יקותיאל ישכר בעריש שוויימער הי"ו
לרגל נישואי בתו - עב"ג החתן משה יהושע נ"י
בן הרה"ח ר' חיים אלעזר ז"ל הירשפעלד

הר"ר משה יחזקאל בראך הי"ו

לרגל נישואי בנו החתן יודא נ"י

עב"ג בת הר"ר אלימלך פריעדמאן הי"ו

וברכה מיוחדת לכבוד החתן נ"י שזיכה את הרבים זה כמה שנים
שיחיה תורת רביה"ק זי"ע מצויים בין כותלי תביחמ"ד. המערכת

ברכת רבינו יחול על ראשם, וזכות לימוד תורה דרכים וזכות רביה"ק זי"ע יגן עליהם,
ויזכו להעמיד דורות ישרים ומבורכים, ע"ד ישראל סבא, לעטרת תפארת אבותם.

• וְהֵם יַעֲלֹוּ לְזִכְרוֹן •

האבדך החשוב, אהוב על כל יודעיו, ראתה' אוצרו,
עמל בתורה, ותפלתו היתה במתינות ובכוונה,
מוה"ר **צבי אלימלך** ז"ל **כהן**
בן יבלחמ"א הרה"ח ר' יעקב שמעון הכהן הי"ו
נפטר ז' אדר א' תשפ"ב
המקום ינחם את כל המשפחה בתוך שאר אבילי ציון וירושלים

הרה"ח הישיש, אהוב על הבריות, הרב"ן תורה לתשב"ר, ירא
שמים ושפל ברך, תמך לנשברי לב ושימת אלמנות ויתומים,
מתלמידי הגה"ק מהר"ם בריסק מטאשנאד זצ"ל הי"ד
מוה"ר **נפתלי** ז"ל **גרנינהוט**
ב"ר **אהרן אליעזר** ז"ל
נפטר כ"א אדר א' תשס"ח לפ"ק

האשה החשובה והצנועה, הליכותיה בישירות בצדקות
ובתמימות, עמדה לימין בעלה עבור מוסדות רביה"ק זי"ע
מרת **אסתר** ע"ה
בת הגה"צ ישראל מאיר זצ"ל (בן הגה"ק עינות הבשם זצ"ל)
אשת הרה"ח ר' שלמה בראווער ז"ל
נפטרה י"ט אדר א' תשר"מ

האשה החשובה, הצנועה והחסידה בת קדושים, כל מאוייה
היתה לראות יוצאי חלציה הולכים בדרכי התורה והיראה,
ועבדה במסירות רבה למען מוסדות רבינו הקד"ש זי"ע
מרת **דיינה** ע"ה ב"ר **נפתלי הירצקא הכהן** ע"ה
אשת הרה"ח ר' משה פריעדמאן ז"ל
נפטרה כ"ג אדר א'

האשה החשובה והיקרה, צנועה וכשרה, טובת לב, אשר הקשר
לרביה"ק זי"ע היתה נר לרגליה מנעוריה בית אביה
מרת **עמיא שרה** ע"ה ב"ר **יושע חיים הכהן** ז"ל
אשת הרה"ח ר' שלום יחזקאל שווארמין ז"ל
נפטרה י"ט אדר תש"פ

לע"נ הר"ר קלונימוס (קלמן) ב"ר מרדכי אהרן ז"ל

KolSatmar.com

א

קושיות ודיוקים בפרשת השבוע

קושיא א

להבין דברי הנחומא, שהאומות אומרים, אומה ששמעה אנכי ה' אלקיך ולסוף מ' יום עשו העגל, אין ישועתה לו באלקים סלה. ואתה ה' וגו' כבודי, שהשרית שכינתך בתוכינו. ומרים ראשי, שבמקום שהיינו חייבין הרמת ראש, נתת לנו תלוי ראש על ידי משה, שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל

[וידבר ה' אל משה לאמר. כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם, ונתנו איש כפר נפשו לה' בפקד אתם, ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם.]

איתא במדרש תנחומא^א, זה שאמר הכתוב רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלקים סלה. רבנן פתרי קרא באומות העולם, רבים אלו אומות העולם, שאומרים לישראל אומה ששמעה בסניי אנכי ה' אלקיך לא יהיה לך אלהים אחרים^ב, ולסוף מ' יום עשו את העגל, אין ישועתה לו באלקים סלה. ואתה ה' מגן בעדי, [בזכות אבות]. כבודי, שהשרית שכינתך בתוכינו, ומרים ראשי, שבמקום שהיינו חייבין הרמת ראש^ג, נתת לנו תלוי ראש על ידי משה, שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל.

(א) [וצריך ביאור להבין כוונת וקישור דברי המדרש].

ב

קושיא ב

בגמרא דרשו ויחל משה, שהתיר נדרו של הקב"ה

ויחל משה את פני ה' אלקיו (לב, יא).

זאגט די גמרא^ד, ויחל משה, מלמד שהתיר לו נדרו, שנאמר (מטות ל, א) לא יחל דברו, [הוא אינו מוחל] אבל אחרים מוחלין לו. איבערדעם איז עס ויחלי משה.

^א על הריקארדינג חסר קצת בתחלתו.

^ב בתנחומא (סימן ד): כי תשא את ראש בני ישראל. זה שאמר הכתוב (תהלים ג, ד-ה) רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלקים סלה [ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי]. רבנן פתרי קרא באומות העולם, רבים אלו עובדי גילולים שכתוב בהן (ישעי יז, יב) הוי המון עמים רבים, שאומרים לישראל אומה ששמעה בסניי אנכי ה' אלקיך לא יהיה לך אלהים אחרים (יתרו כ, א-ב), ולסוף מ' יום אמרו לעגל אלה אלקיך ישראל (לב, ד), יש להם תשועה? אין ישועתה לו באלקים סלה. ואתה ה' מגן בעדי, אמרו ישראל רבון העולם ואתה הסכמת עמם ואמרת זבח לאלהים יחרם (משפטים כב, יט), מגן בעדי בזכות אבות. כבודי, שהשרית שכינתך בתוכנו, ואמרת (תרומו כה, ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ומרים ראשי, תחת שהיינו חייבין לך הרמת ראש, נתת לנו תלוי ראש על ידי משה, שנאמר כי תשא את ראש.

^ג כאן מתחיל הריקארדינג.

^ד כענין ישא פרעה את ראשו מעליו (וישב מ, יט), ותלוי ראש היינו נשיאות ראש לטובה. [ובליקוט שמעוני (תהלים, רמז תרכה) גרס איפכא, תחת תלוי ראש נתת לנו הרמת ראש. וגירסא זו מובן יותר, וגם מתאים ללשון הפסוקים].

^ה בגמרא ברכות (לב): ויחל משה את פני ה'. אמר רבי אלעזר, מלמד שעמד משה בתפלה לפני הקב"ה עד שהחלהו [פניו] הפציר בו, אנני"ר בלעז. [ורבא אמר עד שהפך לו נדרו [דברו שאמר ואכלם], כתיב הכא ויחל, וכתיב התם לא יחל דברו, ואמר מר הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו.]

ובשמות רבה (מג, ד): דבר אחר ויחל משה, מהו כן, אמר ר' ברכיה בשם ר' חלבו בשם ר' יצחק שהתיר נדרו של יוצרו. כיצד, אלא בשעה שעשו ישראל העגל עמד משה מפייס האלקים שימחול להם, אמר האלקים, משה כבר נשבעתי (משפטים כב, יט) זבח לאלהים יחרם, ודבר שבועה שיצא מפי איני מחזירו. אמר משה, רבון העולם ולא נתתי לי הפרה של נדרים ואמרת (מטות ל, א) איש כי ידר נדר לה' או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו "לא יחל דברו", הוא אינו מוחל אבל חכם מוחל את נדרו בעת שישאל עליו. וכל זקן שמורה הוראה אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו צריך הוא לקיימה תחלה, ואתה צויתני על הפרת נדרים, דין הוא שתתיר את נדריך, כאשר צויתני להתיר לאחרים. מיד נתעטף בטליתו וישב לו כזקן, והקב"ה עומד כשואל נדרו. וכן הוא אומר (עקב ט, ט) ואשב בקר, ואפשר שהיה משה יושב והאלקים יתברך שמו עומד וכו', וכי יש ישיבה למעלה, אתה מוצא שכולם עומדין שנאמר (ישעי ו, ב) שרפים עומדים ממעל לו וכו', וכן אפילו משה כשעלה למרום היה עומד שנאמר (עקב י, י) ואנכי עומדי בקר וכו', ואין יושב שם אלא הקב"ה לבדו שנאמר וכו', והוא אומר ואשב

ג

וברמב"ם מביאר דהנוגע בדבר הנדר אי אפשר לו להתיר הנדר. והקשה עליו המשנה למלך דהלא הכא היה משה רבינו נוגע בדבר, כי נאמר לו לך רד, כי לא נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, והאך היה יכול להתיר הנדר

(ב) דער משנה למלך פרעגט די קשיא (אויף דעם) וואָס דער רמב"ם פֿסֿקֿיט אין פרק ז' מהלכות נדרים¹, אָסר על עצמו הנָתַת לך גדולה אֲלָא בשביל ישראל, קען ער נישט מתיר נָדָר זיין [על ידי חכם] מִבְּנֵי עִירוֹ, ווייל זענען נוגעים [בְּדָבָר].

היצט לפי זה – זאגט ער – אַז אַ נוגע [בְּדָבָר] קען נישט מתיר נָדָר זיין, נו וויאזוי האָט משה רבינו געקאָנט מתיר נָדָר זיין, [והלא] דער בורא כל עולמים האָט אים געזאָגט לך רד (לב. ז), [ופירשו חכז"ל שאמר לו] לֹא נִתְּנִי לְךָ גְּדוּלָּה אֲלָא בְּשִׁבְלִי יִשְׂרָאֵל, איז 'ער' דאָךְ געווען אַ נוגע אין דעם, אין דעם הִתְרַת נָדָר לְיִשְׂרָאֵל איז ער דאָךְ געווען אַ נוגע, וויאזוי האָט ער געקענט מתיר נָדָר זיין.

ד

קושיא ג

ווייטער שטייט: [וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֱהֲרֹן] מָה עָשִׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי הִבֵּאתָ עָלֵינוּ חֲטָאָה גְּדוּלָּה, וַיֹּאמֶר [אֱהֲרֹן] אֵל יִחִיד אֶף אֲדֹנִי אַתָּה יַדְעָתָ אֵת הָעָם כִּי בָרַע הוּא, וַאֲמַר לָהֶם לְמִי זֶהב הִתְפָּרְקוּ וַיִּתְּנוּ לִי יָאֲשֻׁלְכֵהוּ בְּאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעָגֶל הַזֶּה (לב, כא-כד).

ה

יש להבין תשובת אהרן, ומה שסיפר לו העובדא, דהלא על כל זה גופא היה שאלתו של משה, ומה תירין לו בזה (ג) פרעגט מען די קשיא, וואָס האָט ער אים דאָ געענטפערט, [מיט דעם וואָס] ער האָט דערציילט די מעשה אַז ס'איז אַזוי געווען. [והלא] פון דעם, טאָקע 'אויף דעם' האָט ער דאָךְ אים געפרעגט כִּי הִבֵּאתָ עָלֵינוּ חֲטָאָה גְּדוּלָּה, אַז ער האָט עס

בָּקָר. ומהו כן, אמר רב הונא בר אחא, שישב להתיר נדרו של יוצרו. ומה אמר לו דבר קשה, אמר רבי יוחנן דבר קשה אמר לפניו תְּהִי, אתמחא, א"ל תוֹחֵא אָנָּה על הרעה אשר דברתי לעשות לעמי, אותה שעה אמר משה מותר לך מותר לך, אין פאן נָדָר אין פאן שְׂבוּעָה. הוי וַיִּחַל מֹשֶׁה שֶׁהָפַר נִדְרוֹ לְיוֹצְרוֹ, כמה דאת אמר ולא יִחַל דְּבָרוֹ. אמר רבי שמעון בן לקיש לפיכך נקרא שמו איש הַגָּלְקִים (ברכה לג, א), לומר שהתיר נדר לאלקים.

¹ דאיתא ברמב"ם (נדרים ז, ט): אסר על עצמו הניית בני העיר, אסור להשאל על נדרו לחכם מבני העיר וכו'. ובכסף משנה שם: ירושלמי בפרק ה' נדרים (יח:) ותוספתא (ע"י נדרים ה, ו), קונם הניית על בני עיר, אינו נשאל לזקן שיש שם. הניית בני עירי עלי, נשאל לזקן שיש שם. ונראה שהטעם משום דכשומר הניית על בני עירי, הם נהנים בהתרתו, שעי"כ יהיה מותר להם ליהנות ממנו, ומאחר שההתרה היא לתועלתם הרי הם נוגעים בְּדָבָר וְאִינֶם יְכוּלִים לְהִתִּיר, דהוה ליה כנרי עצמו, ותנן (נגעים ב, ה) כל הנדרים אדם מתיר חוץ מגדרי עצמו, ולפיכך אינו נשאל לחכם ששם. אבל כשאמר קונם הנאת בני עירי עלי, שהוא נאסר מליהנות משלהם, אין בני העיר נוגעים בְּדָבָר, דמה הנאה יש להם כשהוא יהנה משלהם. כך פירש הריב"ש בתשובה (תו, תסא, תקיא). [ועיין שם מה שהקשה על פ"י זה ומפרש באופן אחר, ואכ"מ]. ו על זה כתב במשנה למלך: קשיא לי מאותה שאמרו בַּיּוֹחֵל מֹשֶׁה מִלְמַד שֶׁהִתִּיר לוֹ שְׂבוּעָתוֹ, וּמֹשֶׁה נִיגַע בְּדָבָר הַיּוֹ, דאמרינן התם לך רד, רד מגדולתך, כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, כיון שאין ישראל בעולם אין לך גדולה. נמצא שהיה תועלת למשה בהתיר את שבועת המקום, ולפי דברי הירושלמי לא יכול משה להתיר שבועה זו. ויש לישב קושיא זו ודוק. ובמקום אחר הארכת.

² בגמרא ברכות (לב.): וַיִּדְבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר רַד, אמר רבי אלעזר, אמר לו הקב"ה למשה, משה רד מגדולתך, כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, ועכשיו ישראל חטאו, אתה למה לי. מיד תשש כחו של משה ולא היה לו כח לדבר, וכיון שאמר הִרְף מִקִּנְיָ וְאֲשַׁמְדָּם (ואתחנן ט, יד) [פירש"י: הראהו שיש כח בידו למחול על ידי תפלה], אמר משה דבר זה תלוי בי, מיד עמד ונתחזק בתפלה ובקש רחמים. משל למלך שכעס על בנו והיה מכהו מכה גדולה, והיה אוהבו יושב לפניו ומתירא לומר לו דבר, אמר המלך אלמלא אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך, אמר דבר זה תלוי בי, מיד עמד והצילו.

וכן הוא ברש"י בפרשתן (לב, ז): לך רד. רד מגדולתך, לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם. באותה שעה נתגדה משה מפני ב"ד של מעלה. [ולשון רבינו כאן מורכב מלשון רש"י והגמרא].

³ היינו לצורך ישראל.

אַרײַנגעװאָרפֿן און ס'איז אַרױסגעקומען אַן עגל. (ואם כן) וואָס האָט ער אים דאָ געענטפּערט אויף דעם פֿי ברע הוא, ואמר להם למי זהב, און איך האָב אַרײַנגעלייגט [כאַש]. טאקע אויף 'דעם' האָט ער דאָך אים געפרעגט 'פאַרוואָס' האָט ער אַרײַנגעלייגט, פאַרוואָס האָט ער אזוי געטון.

1

קושיא ד

מה שאמר ויצא העגל "הזה", יש להבין מה בא למעט באומרו "הזה"

(ד) דערנאָך (מה שמסיים) וַיֵּצֵא הָעֶגֶל "הזה".

איבעראַל "הזה" איז אַ מיעוט, אפילו אין די משנה (וברייתא).

ס'שטייט (בברייתא חולין צח): "זהו" היתר הבא מכלל איסור, איז געדרינגען אז נאָר 'זה', (ודייקו בגמרא 'למעוטי מאי', ווייל) ס'איז אַן איבעריג (וואָרט). אַז ס'שטייט "זה", בין איך עפעס מַמַּעַט.

איבערהויפּט אין פּסוק [ראין שום יתור] אַז ס'שטייט "זה" [בודאי שבא למעט], איבעראַל וואו ס'איז "זה" בין איך עפעס מַמַּעַט.

און וואָס איז ער עפעס דאָ מַמַּעַט [באומרו] וַיֵּצֵא הָעֶגֶל "הזה", וואָס עפעס "הזה", (והיה שגי לומר) וַיֵּצֵא הָעֶגֶל. נו אודאי 'דעס', נו אודאי נישט אַן אַנדערע עגל, האָט מען דען גערעדט פון אַן אַנדערע עגל.

2

קושיא ה

במדרש שמשה רבינו טען לאמר, כך אמרת בסני אַנְכִי ה' 'אַלְקִיךָ' בלשון יחיד, לי צוית ולא להם

ס'שטייט אין מדרש^ט, משה רבינו האָט געזאָגט - מִכָּאן שִׁפְתָּח לוֹ פֶּתַח [של תשובה] - ער האָט געזאָגט, האָסט נישט געזאָגט אַנְכִי ה' 'אַלְקִיכֶם', נאָר [אַנְכִי ה'] "אַלְקִיךָ", אַ לשון יחיד, לי צוית ולא להם.

ח

והוא תמוה רבתי, דאם נימא דלא נצטוו כל ישראל, אם כן למה הוצרכו כולם לעשות הכנה ררבה לקבלת התורה, וגם שמעו כולם הדיבור, וכל דיבור ודיבור שאל אם מקבלים אותן, והשיבו הן

(ה) לכאורה איז דאָך עפעס אַ פֿלאַ, קומט אויס [שלא ציוה לישראל, והלא] מ'האָט דאָך דאָרט געטון [כל ישראל הכנה רבה לקבלת התורה, וכמו שאמר הקב"ה למשה] (יתרו יט, י) לִי אֶל הָעָם וקדשְׁתֶּם הַיּוֹם וּמָחָר.

^ט בשמות רבה (בפרשתן מג, ה): אמר רבי יהושע בן לוי בשם רבי שמעון בן יוחאי, פֶּתַח של תשובה פֶּתַח לוֹ הקב"ה בסני למשה, אַנְכִי ה' 'אַלְקִיךָ (יתרו כ, ב). בשעה שעשו ישראל העגל היה משה מפיס את האלקים ולא היה שומע לו, אמר לו אפשר שלא נעשה בהם מדת הדין על שבתלו את הדיבור? אמר משה, רבון העולם, כך אמרת בסני אַנְכִי ה' 'אַלְקִיךָ', 'אלקִיכֶם' לא נאמר, לא לי אמרת? שמא להם אמרת, ואני בטלתי את הדבור אתמהא וכו'. אמר ר"ש דסכנין בשם רבי לוי, לפיכך חזר וכתבה בלשון רבים אני ה' אלקיכם (אחרי יח, ב. ועוד), וכן בכל המצות אומר אני ה' אלקיכם, ולא אמר עוד אני ה' אלקיך.

ועוד שם (ט, ט): אמר משה לפני הקב"ה למה אתה כועס עליהם, לא [עבור] שעשו עבודת כוכבים? לא צויתם. אמר לו הקב"ה בדיבור שני לא אמרתי לא יִהְיֶה לָךְ? אמר לפניו לא צוית אותם, לי צוית, שמא אמרת להם לא יהיה 'לכם' לי צוית, אם עשיתי עבודת כוכבים מִחֲנִי נֶאֱמַרְךָ. כשראה הקב"ה שנתן נפשו עליהם אמר בשבילך אני נותן להם את התורה, שנאמר (בפרשתן לד, כז) כְּתֹב לָךְ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה.

והובא זה ברש"י יתרו (כ, ב) וז"ל: ולמה אמר לשון יחיד [אנכי ה'] אלקיך, ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל, וזהו שאמר (לכ, יא) למה ה' יחרה אפך בעמך, לא להם צוית לא יהיה 'לכם' אלהים אחרים, אלא לי לבדי.

אידן זענען צוגעקומען צום הר סיני, [און] ביי יעדער דיבור [איז געווען] יצאה נשמתם^י.

יעדער דיבור האט זיי געפרעגט [אתה מקבלני עליך], און זיי האבן אויף אלעמען געענטפערט הן^{יא}.

און ס'שטייט אויסגערעכנט [בפרשת יתרו] די גאנצע הַכְנוּת, וואָס זיי האָבן געטון. [און] צום סוף האָט זיך אויסגעלאָזט אַז מ'האָט גאַרנישט געזאָגט פֿאַר זיי, נאָר פֿאַר משה רבינו? [אם כן] פֿאַרוואָס האָט מען זיי דאָ געדאַרפֿט רופן, ס'זאָל זיין נפֿשי יצאה בְּדִבְרוֹ [שיר השירים ה, ו], אַזאַ נֶס, ס'זאָל [דאַרפֿן] געשען תְּחִיית הַמֵּתִים^{יב}, [אויב] אַז מ'האָט גאָר [פֿאַר] זיי נישט געזאָגט.

ט

קושיא ו

ובפרט דהמשך הכתוב שם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים, זה שייך יותר אצל כל ישראל מאצל משה רבינו שלא היה בשעבוד, וברוב הזמן אף לא היה בארץ מצרים

ו) [און] דערנאָך, וואָס איז דער אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם [מִבֵּית עֲבָדִים], דאָס קען דאָך גאַרנישט אַרױפֿגױן [על משה כמו על ישראל, שהרי] משה רבינו איז דאָך נישט געווען אין מִצְרַיִם [בבית עבדים], ער איז געווען [קודם] ביי בֵּת פֶּרְעֹה^{יג}, און דערנאָך איז ער אַוועק [לְמִדְיָן, לזמן ארוך], און ער איז צוריקגעקומען [לזמן קצר, ובאופן שנתיירא ממנו פרעה].

אין אַמְתָּן אַרײַן, ער האָט דאָך אויסגעצויגן [אידן, אָבער] אים האָט מען דאָך נישט אַרױסגעצויגן [מבית עבדים].

י

סיום קושיא ה

און בכלל, קען מען דען דאָס זאָגן [שרק משה נצטוה ולא הכלל ישראל].

יא

קושיא ז

ועוד דאם העגל היה בו טמא עבודה זרה, הלא על עבודה זרה כבר נצטוו גם מקודם לזה, שהוא מכלל מצות בני נח
ז) און דערנאָך, ס'איז דאָך [געווען דערין חטא] עבודה זרה, [ועל עבודה זרה] זענען זיי דאָך מַצְוֶה געווען פֿריער אויכעט, [דהוא בכלל מצות בני נח].

^י כמבואר בגמרא שבת (פח): כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה, יצתה נשמתן של ישראל. ומאחר שמדיבור ראשון יצתה נשמתן דיבור שני היאך קיבלו, הוריד טל שעתידי להחיות בו מתים והחיה אותם, שנאמר (תהלים סח, י) גִּשְׁם נְדִבּוֹת תִּנְיִן אֱלֹקִים נְחִלָתָהּ וְנִלְאָה אֶתָּה כוֹנֵנָתָה.

ובשמות רבה (כט, ד): כיון שבאו לסיני ונגלה להם, פרחה נשמתם על שדיבר עמהם, שנאמר נפשי יצאה בְּדִבְרוֹ. אבל התורה בקשה עליהם רחמים מלפני הקב"ה, יש מלך משיא בתו והורג אנשי ביתו, כל העולם כולו שמחים ובניך מתים, מיד חזרה נשמתן, שנאמר (תהלים יט, ח) תִּזְכֹּר ה' תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ.

^{יא} כמבואר בשיר השירים רבה (א, פסוק ב): יִשְׁקֵנִי מְנֻשִׁקוֹת פִּיהוּ, אמר רבי יוחנן מלאך היה מוציא הדיבור מלפני הקב"ה על כל דיבור ודיבור, ומחזירו על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבל אתה עליך את הדיבור הזה, כך וכך דינין יש בו, כך וכך עונשין יש בו, כך וכך גזרות יש בו, וכך מצות וכך קלים וחמורים יש בו, כך וכך מתן שכר יש בו, והיה אומר לו ישראל הן, וחזר ואומר לו מקבל את אלקותי של הקב"ה, והוא אומר לו הן והן, מיד היה נושקו על פיו הה"ד (ואתחנן ד, לה) אֶתָּה הָרָאָתָ לְדַעַת, על ידי שליח. ורבנין אמרין הדיבור עצמו היה מְחַזֵּר על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך וכו', והוא אומר הן והן, מיד הדיבור נושקו על פיו. ובמכילתא יתרו (פרשת בחדש, ד): וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים [יתרו יט, כה], אמר להם הֵיוּ אוֹמְרִין על לאו ולא ועל הן הן וכו'. לאמר (שם כ, א), שהיו אומרים על הן הן ועל לאו לאו וכו'.

יב

והגם דיש לומר כי עתה ניתוסף איסור עבודה זרה "בשיתוף". אבל זה היה אפשר לומר על דיבור לא יתקן קף, המשם דרשו אזהרת השיתוף, או על שאר מצות, אבל על דיבור "אנכי ה' אלקיך" שהוא אמונת הקב"ה, על זה בודאי אין מקום לומר שלא נאמרה לכל ישראל

מ'קאן זאגן אפשר, (ווייל) אויף שיתוף^{יב} זענען זיי נישט מ'צנה געווען [עד מתן תורה].
[כי יש אומרים דבן נח אינו מ'צנה על עבודה זרה בשיתוף^{יב}, ועתה במתן תורה הוזהרו גם על השיתוף^{יב}. ובחטא העגל היה כעין שיתוף כמבואר בגמרא סנהדרין (סג. עיי"ש).]

יג

[אולם] דאָס קאָן מען זאָגן אויף 'בכלל', [על שאר מצות, ועל פרט השיתוף בדיבור לא יתקן קף].
אָבער אויף "אנכי ה' אלקיך", שהוא אמונת ה', איז דאָך אָדאי איז דאָך יעדער מ'צנה. וואָס איז דאָך שייך צו זאָגן [שלא נצטוו כולם. ומה שאמר משה לי צוית ולא להם, הלא דייק כן במאמר אנכי ה' אלקיך], והאיד שייך לומר כן שדיבור אנכי לא נאמר להם].

יד

קושיא ח

בגמרא, ה' ה', אחת קודם שיחטא, ואחת לאחר שיחטא. והקשה הרא"ש דקודם שיחטא למה צריכין למדת רחמים
(ח) [ויעבר ה' על פניו ויקרא] ה' ה' (לה, ו).
זאָגט די גמרא אין ראש השנה^{טו}, אָני הוא [קודם שיחטא ולאחר שיחטא]. ס'שטייט צוויי מאל ה', ס'איז מ'דת רחמים קודם ש'יחטא, און מ'דת רחמים אחר ש'יחטא.
פרעגט דער רא"ש^{טו}, קודם ש'יחטא וואָס ברויך מען מ'דת הרחמים.

טו

ועל תירוצי הרא"ש כבר הקשה האור החיים חק', ומה שמתרץ הוא גם כן יש לפלפל על זה
דער רא"ש ענטפערט צוויי תירוצים.
איז מען מ'פלפל, דער אור החיים הקדוש^{יז} איז מ'פלפל אויף ביידע תירוצים. און ער זאָגט אָן אַנדערן תירוצ.

^{יב} היינו לעבוד ח' לעבודה זרה בשיתוף עבודה זרה.

^{יב} כן כתבו התוספות (סנהדרין סג: ד"ה אסור), וכן פסק הרמ"א (אורח חיים קנו, א) והש"ך (יורה דעה קנא, ז), ומקורו מובא בדרכי משה (שם, ו). [נציין הרמ"א לזה גם ביורה דעה (קמג, ג) ובחושן משפט (סוף סימן קעו) לחלוק על המחבר שם. אלא שיש חולקין על זה, וסוברים כדעת המחבר שאוסר השיתוף גם לבן נח, וכמובא בפתחי תשובה (שם, ב). אבל רבינו נקט בכמה מקומות דבן נח אינו מצווה על השיתוף, וכסתמא דפסק הרמ"א והש"ך שהכריעו כך].

^{יב} בדיבור דלא יהיה לך וכו' [על פניו]. עיין בזה בסמ"ג (חלק ל"ח, מצוה א).

^{טו} בגמרא ראש השנה (יז:): [ויעבר ה' על פניו ויקרא], אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה, אמר לו כל זמן שישיראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. ה' ה', אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה [פירש"י: ה' ה'. מדת רחמים, אני מרחם קודם שיחטא, ואני מרחם אחר שיחטא, אם ישוב]. קל רחום וחנון, אמר רב יהודה ברית כרותה לשלש עשרה מדות [הללו, שאם יזכירם ישראל בתפלת תעניתם] שאינן חוזרות ריקם, שנאמר (לה, י) הנה אנכי כרת ברית [על האמור למעלה].

^{טו} ברא"ש שם (ח, א): ואם תאמר, מה צריך האדם למדת רחמים קודם שיחטא. ויש לומר, אע"פ שגלוי וידוע לפניו שסופו לחטא, מתנהג עמו במדת רחמים באשר הוא שם. אי נמי קודם שיחטא בעבודה זרה, ואע"פ שכבר חשב לעבודה, ומחשבת עבודה זרה הקב"ה מצרפה למעשה [קידושין לט: מ]. וכו', אפילו הכי מתנהג עמו במדת הרחמים קודם שיחטא, וכשיחטא מצרף המחשבה עם המעשה.

^{יז} באור החיים חק' בפרשתן (לה, ו): ה' ה' קל רחום. רבותינו ז"ל אמרו כי ב' מדות אלו של רחמים, אחת קודם שיחטא אדם, ואחת אחר שיחטא. והרא"ש ז"ל הקשה, קודם שיחטא למה צריך רחמים. ותירץ כי צריך לרחמים לצד כי ה' יודע שעתיד לחטא, או מדבר הכתוב בחושב בעבודה זרה ואלו יקרא קודם שיחטא, פירוש קודם שיעבור. וואין דבריו ראשונים ואחרונים מובנים לי, כי אם יבא ה' להעניש על מה שעתיד, נאמר לפניו גם כן למה בראת אותו כיון שאתה יודע שיחטא, ודין אותו על העתיד, כי קודם לידתו וקודם חטאו י'שה בהם המשפט, ואפילו סמוך למעשה החטא, והבן. ומה שכתב בחושב בעבודה זרה ועדיין לא עשה, קשה כי זה יקרא

[אָבער אויף דעם] קען מען אויך מ'פֿלפֿל זיין. איך וועל נישט לאַנג מאַרדך זיין, איך האָב שוין נעכטן גערעדט דערפֿון באַריכות".

טז

קושיא ט

- דאָס ענין דערפֿון, וואָס איך קלער אפֿשר [אז] מ'קען זאָגן. -

יז

להבין ענין המאמר לך רב, שהוא נגד הכלל המעלין בקודש ולא מורידין, שעבור זה אין מורידין את הממונה מגדולתו (ט) [ונקדים לדקדק עוד, וואָס] דער בורא כל עולמים האָט געזאָגט פֿאַר משה רבינו לך 'רד' (לב, ז). לכאורה איז דאָך עפעס אַ קיימא לן [אז] מעלין בקודש 'ולא מורידין'". אפילו ביי רבי אלעזר בן עזריה [כשנעשה נשיא במקום רבן גמליאל², אז מ'האָט געדאַרפט צוריקגעבן [די נשיאות] פֿאַר רבי גמליאל, [ווייל] מ'האָט דאָך נאָר געטון וועגן [כבודו של רבי יהושע, און] אַז רבי יהושע איז נתפֿס געוואָרן האָט מען געדאַרפט צוריקשטעלן רבי גמליאל, האָט מען 'אים' [רבי אלעזר בן עזריה] אויך שוין נישט געקענט מַעבֿיר זיין, האָט מען אים געמוזט איבערלאָזן איין שפֿת [בכל חודש, שידרוש].

יח

- הגם אַז מעלין בקודש [ואין מורידין, אם כן קשה להלא] שטייט הורדה במקצת הייסט דאָך אויך הורדה, אַז מ'האָט עס צוגענומען פֿון אים.

אחר מַעֲשֶׂה, כי הגם שלא עָבַד, חטא המחשבה נתפס עליו. וואני אומר, שיצטרך לרחמים אפילו קודם שיחטא, אם אין לו 'זכות' - שהוא קיום מצות עשה - ליהנות מהם, הוא האדון יחון אותו ברחמים וכו'. ועוד אפילו התעייב מעשיו ועבר על מצות לא תעשה יתנהג עמו ברחמים. עוד ירצה להודיע כי כשיטיב ה' ברחמי לאיש, הגם שיחטא לא יפחות מטובו דבר, ותהיה המדה שהיה בה קודם מתנהגת גם אחר שחטא, לזה אמר רחמים שקודם שיחטא להשוות להם רחמים שיהיה אחר שיחטא. ובוזה נחה דעתי בראות כי לא ישתנה טוב הרשעים ולא כלום, כי כן היא המדה.

"בסעודת ליל ש"ק [ולכאורה לא נרפס].

"ובכלל זה שאין מורידין את האדם מגדולתו שזכה בה. וכמבואר בגמרא יומא (יב). [וכן במגילה (ט):] תנו רבנן, אירע בו [בכהן גדול] פסול ומינו אחר תחתיו, ראשון חוזר לעבודתו, שני כל מצות כהונה גדולה עליו, דברי רבי יוסי אומר וכו', ואמר רבי יוסי, מעשה ביוסף בן אלם בציפורי שאירע בו פסול בכהן גדול ומינוהו תחתיו, ואמרו חכמים, ראשון חוזר לעבודתו, שני אינו ראוי לא לכהן גדול ולא לכהן הדיוט. כהן גדול משום איבה, כהן הדיוט משום מעלין בקודש ולא מורידין. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן הלכה כרבי יוסי. ועיין בתוספות שם (יג): הלכה כרבי יוסי. תימה הילכתא למשיחא וכו'. ויש לומר דאיכא נפקא מינה אפילו בזמן הזה לפרנס הממונה על הציבור ועבר מחמת אונס, שכשיעבור האונס חוזר לשרתו, וגם נוהגין כבוד בשני כי ההוא מעשה רבן גמליאל ור"א בן עזריה (המובא להלן). ועיין בדין זה להלכה ברמב"ם (עבודת יוה"כ א, ג), ובשו"ת הריב"ש (סימן רע"א) והביאו הרמ"א (י"ד רמה, כב), ובמגן אברהם (קנב, מט).

² כמבואר באורח בגמרא ברכות (כז): מעשה בתלמיד אחד שבא לפני רבי יהושע, א"ל תפלת ערבית רשות או חובה, אמר ליה רשות. בא לפני רבן גמליאל וכו', אמר לו חובה. אמר לו והלא רבי יהושע אמר לי רשות, אמר לו המתן וכו' כשנכנסו בעלי תריסין עמד השואל ושאל וכו', אמר לו רבן גמליאל חובה, אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שחולק בדבר זה, אמר לו רבי יהושע לאו, אמר לו והלא משמך אמרו לי רשות, אמר לו יהושע עמוד על רגליך ויעידו בך. עמד רבי יהושע על רגליו וכו'. היה רבן גמליאל יושב ודורש, ורבי יהושע עומד על רגליו, עד שרנו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן עמוד, ועמד, אמרי עד כמה נצעריה וניזיל וכו', תא ונעבריה [לרבן גמליאל]. מאן נוקים ליה, נוקמיה לרבי יהושע, בעל מעשה הוא. נוקמיה לרבי עקיבא, דילמא עניש ליה דלית ליה זכות אבות. אלא נוקמיה לרבי אלעזר בן עזריה דהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא וכו'. אמר רבן גמליאל הואיל והכי הוא, איזיל ואפייסיה לרבי יהושע וכו', אמר לו נעניתי לך, מחול לי, לא אשגח ביה. עָשָׂה בשביל כבוד אבא, פייס וכו'. אמר לו רבי עקיבא, רבי יהושע נתפייסת, כלום עשינו אלא בשביל כבודך, למחר אני ואתה נשכים לפתחו. אמרי היכי נעביד, נעבריה [לרבי אלעזר בן עזריה], גמירי מעלין בקדש ואין מורידין. נדרוש מר חדא שבתא ומר חדא שבתא, אתי לקנאווי. אלא לדרוש רבן גמליאל תלתא שבת, ורבי אלעזר בן עזריה חדא שבתא. והיינו דאמר מר שבת של מ' היתה, של רבי אלעזר בן עזריה היתה.

נָאָר וּוְאָס דען, אַז ס'איז נישט מעגליך [געווען אַנדערש, איז] היכא דלא אפשר לא אפשר^כ, האָט מען געמוזט צונעמען. מ'האָט דאָך נישט געקאָנט אים אויך אינגאנצן מוֹרִיד זיין, רבי גמליאל'ן, מ'האָט דאָך אים צוריקגעגעבן^{כב}. -

יט

אַבער על כל פנים [במקום שאפשר, איז דאָך] מַעֲלִין בְּקוֹדֶשׁ "וְלֹא מוֹרִידִין", שטייט דאָך עפעס [פאַר] אַ כָּלָל.

[ואם כן למה אמר בכאן] לָךְ "רַד", ווייל דאָס עָרַב רַב' האָט געזינדיגט. משה רבינו איז גאָרנישט געווען בעולם הזה [בשעה שעשו העגל], און פלוצים האָט מען אים געזאָגט לָךְ רַד. [והלא] ס'איז דאָך' עפעס קעגן [דעם] כָּלָל פון מַעֲלִין בְּקוֹדֶשׁ וְלֹא מוֹרִידִין.

כ

קושיא י - מתוך הדרוש

[בפסוק וְעָתָה הִנֵּיחָה לִי וַיָּחַר אִפִּי בָהֶם וְאָכְלִים וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָהּ לְנֹף גָּדוֹל. (י) יש להבין לפי פשוטו כונת מאמר זה באומרו וְעָתָה הִנֵּיחָה לִי. ורש"י פירש דפתח לו פתח להתפלל, אבל נראה לכאור עוד בזה].

כא

קושיא יא - מתוך הדרוש

(יא) [גם צריך ביאור בדיוק הלשון שאמר "וְעָתָה" הִנֵּיחָה לִי דייקא]. (הקושיא בדברי רבינו באות פב)

^{כא} נראה דזה הוא כהקדמה להתירוץ, כי להלן בהתירוץ יבואר האיך שהיה הכרח בדבר לטובת ישראל, שיהיה למשה ירידה לצורך עלייה לפי שעה. ומכאן רואין שעכ"פ היכא דלא אפשר באופן אחר ויש הכרח בדבר, שפיר שייך ענין הורדה במקצת לפי שעה.

^{כב} וכמבואר כל ענין זה בשו"ת דברי חיים (ח"א יו"ד סימן ג) וז"ל: דהנה באמת קשה דלמה העבירו את ר' אלעזר בן עזריה מלדרוש כל השבתות, הא מכח דמעלין בקודש אין להורידו כלל. וכבר התעצם בזה הרב בכנסת הגדולה בתשובת בעי חיי (יו"ד סימן רח) ושאר הגדולים שאתו, דגם זה מקרי הורדה, ומה לי כולו ומה לי פלגא. ולפום רהיטא אשתמיט מינייהו סוגיא זו, דמשמע דפלגא לא מקרי מעלין בקודש כו', אך באמת היא נגד המושכל לכאורה, דודאי מקרי הורדה מקדושתו, שמעיקרא היה דורש כל השבתות ועתה מורידין אותו מזה לדרוש לחצאין. ○ אך באמת כיון דרבן גמליאל היה ממלא מקום אבותיו וראוי לזה מכח הקרא וְהִנֵּיחָה לִי וְלִרְעוּ אַחֲרָיו (פינחס כה, יג) כמבואר בספרי, ובתורת כהנים, רק שהורידוהו מחמת כבוד ר' יהושע כמו שאמר רבי עקיבא כלום עשינו אלא בשביל כבודך, וכיון שנתפייס ר' יהושע ממילא אי אפשר לדחות את רבן גמליאל, דממלא מקום אבותיו גם שהפסיק אחר בינתים. אך גם להוריד את ר' אלעזר בן עזריה מכל וכל אי אפשר, ולכן מהראוי לדרוש מר חדא שבתא מחמת מעלת אבותיו, ומר חדא שבתא משום דמעלין בקדש, אך כיון דאין ב' מלכים משתמשינ בכתר אחד אי אפשר לחלוק לחצאין, ואז ממילא רבן גמליאל קודם ליטול עוד שבת אחד כיון דמהראוי היה דלעבריה לרבי אלעזר בן עזריה כמו שאמרו תא ונעבריה, מחמת שירש רבן גמליאל כבוד אבותיו והוא בן מזה, רק אי אפשר להעבירו מכל מחמת מעלין בקדש, אבל בדבר שאין בו דין חלוקה מעלת ירושת אבותיו של רבן גמליאל קדים, ולכן מגיע לו לרבן גמליאל שתי שבתות ולרבי אלעזר בן עזריה שבת אחת. אך כיון דכבר ראו לרבן גמליאל לשוב לחזקתו הראשונה, גם לו מעלת דמעלין בקדש שהיה לו מאז לדרוש כל השבתות, ורק שהורידוהו מחמת כבוד ר' יהושע, וכיון שנתפייס ר' יהושע והושיבו לרבן גמליאל לקדמותו, שוב יש לו ג"כ המעלה דמעלין בקדש כמו לר' אלעזר בן עזריה, ושנייה המה בזה, לכן יחלוקו אותן שתי השבתות, וממילא מגיע לרבן גמליאל שלשה שבתות, אחד מכח מעלת אבותיו, וגם שיש לו לרבי אלעזר בן עזריה מעלה דמעלין בקדש [ו]מגיע לו שבת אחד נגד מעלה זו דכבוד אבותיו, אך אין ב' מלכים משתמשינ בכתר אחד, לזה עדיף חזקת אבותיו דמעלין בקדש דלר' אלעזר בן עזריה, ונוסף לזה יש לו לרבן גמליאל ג"כ סברא דמעלין בקדש כיון שחזר לקדמותו כנ"ל, וממילא מגיע לו עוד השבת השלישי.

ועיין עוד בשו"ת אבני צדק (יו"ד סימן קא).

כב

הקדמה ליישוב הקנישיות

בביאור ענין מעשה העגל

נאָר לאָמיר זען דאָס ענין דערפון, דאָס גאַנצע ענין פון חטא העגל.

כג

הקדמה ליישוב קושיא ה-ז

דהעגל לא היה לשם עבודה זרה, כמבואר בראשונים

מבואר ברמב"ן ובעלי התוספות ושאר ראשונים, דהעגל לא נעשה לשם עבודה זרה

ואלקות ח"ו, אלא שביקשו איזה השפעה של מנהיג במקום משה רבינו

דאָס איז דאָך אַמאָל געוויס אז דאָס איז נישט געווען קיין עבודה זרה דעמאָלטס,

באותו הזמן, [במה שאמר] אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל [אֲשֶׁר הָעֵלּוּךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם] (לב, ד).

[וואָרן] וויאָזוי קאָן מען זאָגן [אז] דאָס עגל האָט זיי [ארויף] געברענגט מֵאֶרֶץ

מִצְרַיִם, [והלא] זיי האָבן דאָך הערשט היצט געהערט אָנכי ה' אֱלֹקֶיךָ אֲשֶׁר הוצאתיך

מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, [און] דאָס עגל איז גאַרנישט געווען בַּעֲלֹם נאָך [בִּי יציאת מצרים], ווי קען

מען זאָגן אויף דעם [גאָלד] וואָס זיי האָבן געברענגט "אֲשֶׁר הָעֵלּוּךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם".

זענען זיי חלילה געווען אַזעלעכע שוטים ? !

[נאָר] איז דאָך שוין ידוע, אַלע [זאָגן], ווי זיי זאָגן נאָך די ראשונים, [אז] ס'איז נישט

געווען קיין עבודה זרה.

כד

ווי דער רמב"ן זאָגט²², זיי האָבן דאָך געזאָגט פֿי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ [לא ידענוּ מֶה הָיָה

[לו] (לב, א), זיי האָבן עס געבעטן [נאָר] אַנשטאַטס משה רבינו', [און ארויף] משה רבינו

²² ברמב"ן בפרשתן (לב, א): אבל הכתוב הזה [נעשה לנו אֱלֹהִים אֲשֶׁר יָלְכוּ לִפְנֵינוּ, כי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הָעֵלּוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לא ידענוּ מֶה הָיָה לוֹ] הוא מפתח לדעת נכון ענין העגל ומחשבת עושי, כי בידוע שלא היו ישראל סבורים שמשה הוא האלקים, ושהוא בכחו עשה להם האותות והמופתים, ומה טעם שיאמרו כיון שהלך משה ממנו נעשה אלים. ועוד, כי בפירוש אמרו אֱלֹהִים אֲשֶׁר יָלְכוּ לִפְנֵינוּ, לא שיהיו נותנים להם חיים בעולם הזה או בעולם הבא. אבל היו מבקשים משה אחר, אמרו, משה שהורה לנו הדרך ממצרים ועד הנה, שהיו המסעים על פי ה' ביד משה (בהעלותך ט, ג), הנה אבד ממנו, נעשה לנו משה אחר שיוורה הדרך לפנינו על פי ה' בידו, וזה טעם הזכירם מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הָעֵלּוּ, לא הָקָל אשר העלם, כי יצטרכו לאיש אלקים. וכן תוכל להבין זה מתשובת אהרן אל משה רבינו מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה (לב, כא), והיתה תשובתו ויאמרו לי קום עשה לנו אֱלֹהִים וגו', וְאָמַר לָהֶם לְמִי זֶה הִתְפָּקְדוּ וַיִּתְּנוּ לִי וְאֶשְׁלַכְהוּ בַּאֲשׁ (שם כג-כד), והנה אהרן מתנצל למשה ואמר לו אֵל יָחַד אֵף אֲדוֹנִי (שם, כב), והוא כמסית על חטאתו פשע, שאומר כי הם בקשו ממנו עבודה זרה ועשאה להם בידיו, ולמה לא יחר אפו, ומה חטאה גדולה מזו. אבל הענין כמו שאמרתי, שלא בקשו העגל להיות להם לְקָל מִמִּית וּמַחִיָּה, וקבלו עבודת אלקותו עליהם, אבל ירצו שיהיה להם במקום משה מורה דרכם, וזהו הנתצלותו של אהרן, טען כי לא אמרו לי רק שאעשה להם אֱלֹהִים אשר ילכו לפניו במקומך אדוני, שלא ידעו מה היה לך, ואם תשוב אם לא, ולכן הם היו צריכים למי שיוורה להם דרכם כל זמן שלא תהיה אתה עמם, ואם אולי תשוב יעזבוהו וילכו אחריו כבראשונה. וכן היה הדבר, כי כיון שראו העם את משה מיד הניחו את העגל ובעטו בו וכו' (המשך לשונו כאן מובא להלן בהערה מב). והנה אהרן הוא אשר הוציא הצורה הזאת, כי הם לא אמרו לו מה יעשה, שור או כשב או עז וזולתם, וזהו מאמר החכמים שאמרו (סנהדרין ג) מלמד שאוו לאלוהות הרבה, כי הם לא ידעו במה יבחרו ואיזה הטוב להם והכוונה לאהרן היתה, מפני שישאלו היו במדבר חורב שממה, והחרוב ושממות עולם יבואו מן הצפון, כדכתיב (ירמיה א יד) מִצְפּוֹן תִּפְתַּח הָרָצָה עַל כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, שאין הכוונה במלך בכל בלבד, כאשר יראה בנגלה מן הכתוב, אבל כי מן השמאל תבא מדת הדין לעולם להשיב על כל יושבי הארץ כרעתם והנה במעשה המרכבה אמר (יחזקאל א י) פָּנַי שׁוּר מִהַשְׁמָאוֹל לְאַרְבַּעַתָּם, ולכן וכו' [ענין עוד שם].

ועוד שם (לב, ד): וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלּוּךְ, גם זה הכתוב יורה אותנו, כי אין טיפש בעולם שיחשוב כי זהוב הזה אשר היה באזניהם הוא אשר הוציאם ממצרים, אבל אמרו כי כח הצורה הזאת העלם

הָאֵט קיינער נישט געקלערט קיין 'אַלקות' חלילה, [מ'האַט] חס ושלום נישט געמאַכט משה רבינו'ן פֿאַר קיין עבודה זרה, [נאָר] זיי האָבן דאָך געוואוסט ער איז נאָר אַ סָסור' בין ישראל לאביהם שבשמים^כ, ער האָט געהאַט די הַשְׁפָּעָה וואָס ער האָט געברענגט פֿאַר אידן דורך אים, אַ 'שְׁלִיחַ', און זיי האָבן דאָך נאָר געבעטן בַּמָּקוֹם משה רבינו, עֲשֵׂה לָנוּ וגו' כִּי זֶה מִשָּׁה הָאִישׁ.

אַזוי זאָגט דאָך דער רמב"ן, [אז] אויף דעם האָבן זיי נאָר געבעטן, בַּמָּקוֹם [משה]. און תוספות זאָגט דאָך אויכעט [אזוי].

כה

ובעלי התוספות הקשו עוד למה לא העמיד להם אהרן מנהיג בשר ודם. ותיצו דאז היה גרוע יותר, והיו באים לידי שפיכות דמים כשיחזור משה. משא"כ עתה כשיחזור משה נתבטל העגל מיד

די בעלי התוספות זאָגט דאָך אויך^כ, די בעלי התוספות פרעגט טאַקע די קשיא פֿאַרוואָס האָט ער נישט געשטעלט ליבער עפעס אַ מְנַהִיג, אַ מענטש, מ'זאָל נישט דאַרפן מאַכן אַ עֵגֶל.

זאָגט תוספות, ער [אהרן] האָט דאָס נישט געוואָלט, ווייל דעם איז נאָך אַרגער ווי דער עֵגֶל. אַזוי זאָגט די בעלי התוספות.

אַז ער וועט שטעלן אַ מענטש וואָס ס'איז נישט קיין אָמֶת, אַ מְנַהִיג וואָס איז נישט קיין אָמֶת, דאָס וועט נישט גוט זיין. [און] אפילו ווען משה רבינו וועט צוריק קומען, וועט זיין שפיכות דמים בישראל דורך אים, ס'וועט נישט גוט זיין.

כו

ער פלאָגט זיך אפילו, פֿאַרוואָס ער אַליין [אהרן] איז נישט 'געוואָרן' דערווייל. ענטפערט ער אַ תירוץ, ער האָט מוֹרָא געהאַט [פון] די הַקְפָּדָה פון משה רבינו.

משם, והנה לא תמצא שיאמר בעגל בשום מקום אשר 'הוציאנו' ממצרים, כי הם מודים במי שאמר אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים (יתרו ב, כ), כי שמו הגדול הוא המוציא אותם משם, אבל יאמרו במקומות רבים אשר 'העלון', כי יקחו זה במקום היד הגדולה המְחַרְבֵת ים, הַשְׁמָה מֵעַמְקֵי יָם דָּרָךְ לַעֲבֹר גְּאוּלִים (ישעי' נא, י), והוּ שְנאמר (תהלים קז, כ-כב) וַיִּמְרֹד אֶת כְּבוֹדִם בְּתִבְנִית שׁוֹר, וְשֵׁם נאמר שָׁכְחוּ קֵל מוֹשִׁיעֵם עֲשֵׂה גְדֻלוֹת בְּמִצְרַיִם, נִפְלְאוֹת בְּאֶרֶץ חָם נוֹרְאוֹת עַל יַם סוּף, שְ�כָחוּ דַבְּרוֹ אֲשֶׁר צוּם, והנה עברו על לא תעשה לך אלהים אחרים על פני (יתרו שם, ג), כאשר רמזתי שם, ותבין זה. [וראה עוד להלן בהערה כט, מלשון הרמב"ן].

^{כד} ועיין בטור (א"ח סוף סימן קמא) בשם הירושלמי (מגילה פ"ד, ה"א).

^{כה} בדעת זקנים לבעלי התוספות (תשא שם, א-ד): [ויאמרו אֵלֵינוּ קוֹם] עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים [אֲשֶׁר יִלְכוּ לִפְנֵינוּ וגו']. לא לשם עבודה זרה נתכוונו, כי אם להיות שופט במקומו של משה וכן משמע מדקאמר כִּי זֶה מִשָּׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הָעֵלָנוּ [מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם] לא יִדְעוּ מֶה הָיָה לוֹ]. ומה שאמר דוד וַיִּמְרֹד אֶת כְּבוֹדִם בְּתִבְנִית שׁוֹר, שהמירו משה שעשה להם הקב"ה כמה נסים על ידו. והא דכתיב (תשא שם, ח) וַיִּשְׁתַּחֲוּ לוֹ, לכבוד היה ולא לשם עבודה זרה. ○ [ויאמר אֱלֹהִים אֲהַרֵן] פָּקֹד [נִזְמִי הַזֶּה אֲשֶׁר בְּאֵזְבִיכֶם]. אהרן לשם שמים נתכוון, אמר אם אומר להם פֶּלַח או נִחְשׁוֹן יִהְיֶה ראש עליכם, אם ימליכוהו עליהם, כשיבא משה אם יורידהו מגדולתו תרבה קטטה ביניהם ויבואו לידי שפיכות דמים. ואם אומר לא אתן ראש עליהם, הם יתנו מעצמם ויהיה הקטטה. ואם אומר אני אהיה ראש עליהם, שמה יקשה בעיני משה. אעסיקם בדברים שאין להם ממש, עד שיבא משה. ולכך אמר פָּקֹד [וגו'], לפי שהנשים חסות על תכשיטיהן, וישימו ערכוביא בדבר. ○ ויצר אותו. שהיה עושה בו צורות, כדי לֶאֱחָר ולהשוות עד שיבא משה. וכל כוונתו היתה לשם שמים, כמו שמצינו שהכתוב משבחו דכתיב (מלאכי ב, י) כִּי שִׁפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת, וכתיב (שם, י) וַיִּרְבִּים הַשִּׁב מִעֹן, זה עון העגל. ואילו הרגוהו לא היתה להם תקנה, ויתקיים בהם אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא (ועיין זה להלן בהערה מה מלשון המדרש). ○ [וַיֵּךְ אֶהָרֹן]. שטעו, ונתיירא שמה ישימו לב לאמר מה יושיענו זה, וישימו עליהם ראש, לפיכך ויבן מזבח לפניו, להשהות עד שיבא משה. ויאמר חג לה' מחר, כלומר למחר נעמידהו על המלוכה ונעשה חג לה' על מנהיג, ונעשה שלמים לשם הקב"ה, כמו שמצינו בשאול כשנתחדש המלוכה.

ונודע שם (לב, כב): [אָמַת יִדְעָתָ אֵת הַקָּס] כִּי בָרַע הוּא. ואילו לא עשה להם [העגל], היו מעדיין להם מלך, ויהיה מרה באחרונה.

איך האָב שוין אַן אַנדערס מאָל געזאָגט [אַ תירוף דערויף לדרכינו]. איך וועל [היצט] נישט מאַריר זיין דערין, איך האָב שוין אַן אַנדערס מאָל דאָס מַיִשָב געווען^כ, וואָס ס'פעלט אויס נאָך צום פֿירוש הַעֲנִין.

כז

וועל כל פנים ענין העגל היה רק במקום "מנהיג", ולא לשם עבודה זרה. ואפילו בעגלי יִרְבֶּעֶם ביאר הרד"ק דלא היה בוה איסור עבודה זרה, [רק לאחר זמן בימי אֶחָאב]

על כל פנים יהיה איך שיהיה, זיי האָבן נישט געמיינט קיין עבודה זרה, נאָר אַ בחינה פון אַ מְנַהִיג.

כח

ביים עֲגֹל פון יִרְבֶּעֶם בֵּן נֶבֶט זאָגט אויך דער רד"ק^{כז}, ער איז מְבַאֵר דאָרט - על פי הלכה - אַז ס'איז נישט געווען קיין איסור [של עבודה זרה, ורק בהמשך הדורות נעשה מזה עבודה זרה בימי אֶחָאב].

לכאורה טאָקע דער יִרְבֶּעֶם בֵּן נֶבֶט על כל פנים באותו הזמן איז ער דאָך נאָך געווען אַ צִדִּיק, ס'איז געווען [דורך] אַ נְבִיא געווען^{כח}. נאָר ער איז דורך דעם אַרײַנגעפאלן. ס'איז געווען אַ טעות, אָבער בעצם די זאך אַליין האָט אויסגעהאַלטן על פי הלכה, [ווי] ער גיט דאָרט צו פאַרשטיין. איך וועל נישט דאָ מאַריר זיין [דערין].

כט

אלא שהחסרון בהעגל, כדביאר הרמב"ן [וכן בעגלי יִרְבֶּעֶם להרד"ק] לפי שמוה יבואו בדורות הבאים להכשל בעבודה זרה נאָר אָבער דער פעלער [איז געווען, בעגל שעשו במדבר, וכן בעגלים שעשה יִרְבֶּעֶם], ווי דער רמב"ן הקדוש זאָגט טאָקע^{כט} [בפסוק] כִּי פָרַעָה אֶהְרֶן לְשִׁמְצָה בְּקִמְיָהֶם (לב, כה), ווי

^{כז} ועיין ביאר על זה בס"ג כי תשא תשכ"א, פֿינחס תשכ"ב, שופטים תשכ"ו, ובדברי יואל בפרשתן (עמוד שלה).
^{כח} דכתיב במלכים א' (יב, כח-) וַיִּזְעַץ הַמֶּלֶךְ [יִרְבֶּעֶם] וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֲגָלֵי זָהָב, וַיֹּאמֶר אֵלֵיהֶם רַב לָכֶם מַעֲלוֹת יְרוּשָׁלַם, הִנֵּה אֵלֵהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֶיךָ מֶאֱרֶץ מִצְרַיִם וגו'. וַיְהִי הַדָּבָר הַזֶּה לְחִטָּאת וגו'. • ומפרש הרד"ק: וַיִּזְעַץ הַמֶּלֶךְ. שאל צִדָּה האִיך יעשה וכו'. פתח אותם בדברים, אמר להם הלא ידעתם כי המלכות נחלקה ברצון הַקָּל, כמו שאמר לי אחיה השלוני הנביא, אם כן הַקָּל לא רצה במלכות ביד דוד ולא רצה ג"כ בירושלים שהוא מלכות בית דוד, אם כן נעשה מקום אחר שתבואו ותזכחו. ולמה עֲגֹל, אמר להם הלא אהרן עשה לישראל עֲגֹל להשרות השכינה בו במקום משה ולא היה להם, גם אתם עתה שאין לכם מקום השכינה שהוא ירושלים, נעשה עֲגֹל במקומו להשרות שכינה בו, לפיכך אמר אלה אֵלֵהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֶיךָ מֶאֱרֶץ מִצְרַיִם, כמו שאמר בעגל המדבר, כי לא היתה כוונתו לעבודה זרה וכו'. • וַיְהִי הַדָּבָר הַזֶּה לְחִטָּאת. כי מתחילה לא אמר יִרְבֶּעֶם כי לשם עבודת גילולים היה עושה אותם, אלא לשם הַקָּל. ואחר כך [בימי אֶחָאב] שב הדבר ההוא 'וַיְהִי לְחִטָּאת', שקבלוהו באלוה, וממנו יצאו לאלהים אחרים [היינו עבודה זרות אחרות] ככל הגוים, לפיכך אמר וַיְהִי הַדָּבָר הַזֶּה לְחִטָּאת [והיינו שלדורות נהיה מזה חטאת].

ועיין עוד שם (יב, כח) שמבאר ענין עגלי יִרְבֶּעֶם וכתב בלשונו "כי לא היתה כוונתו לעבודה זרה".
וביחזקאל (כ, ה) כתיב וַתֵּן אֱלֹהִים תַּחֲתָי וגו'. ומפרש הרד"ק: אחר שהיתה אֱלֹהִים ועשתה העגלים, היתה עדיין תַּחֲתָי, כי לשם הַקָּל עשה יִרְבֶּעֶם העגלים מתחלה, ואחר כך בא אֶחָאב ועשה הבעל ועבדו, זהו זנות שזנתה אהלה, שעובדה עבודתו ועבדה לאלהים אחרים.

^{כט} שנתמנה למלוכה על ידי הנביא אחיה השלוני בשם ה'.

^{כט} ברמב"ן (לב, כה): ואמר לְשִׁמְצָה בְּקִמְיָהֶם, כי אפילו אותם אשר אין מחשבתם רעה, יוציאו עליהם 'לדורות' שמץ ודבה וכו'. וזה כדעת אונקלוס שתרגם לְשִׁמְצָה בְּקִמְיָהֶם, לִאֲפָקָא שוֹם בִּיש בְּדִרְהוֹן. ולפי שאמר "בְּדִרְהוֹן", נראה שרצה לפרש כי העגל אשר עשו יהיה שמץ רעה בדורות ישראל, כי יאמרו לא להנם עשו אבותינו את העגל ועבדוהו, רק שידעו בו כי הוא אשר העלם מארץ מצרים ומצאו בעבודתו תועלת להם, ואף אנחנו נעשה כן כי טוב לנו לעבדו, כאשר היה הדבר בְּיִרְבֶּעֶם שאמר (מלכים א', יב) רַב לָכֶם מַעֲלוֹת יְרוּשָׁלַם הִנֵּה אֵלֵהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֶיךָ מֶאֱרֶץ מִצְרַיִם, ראה משה כי 'לדורות' ישעו בו. ושמצה ענין דבה רעה הוא לדברי אונקלוס, והוא לשון מורגל בדברי רבותינו, שמץ פסול (פסחים ג:) וכו'.

דער תרגום זאָגט לֹאסְבוֹתָהוֹן שׁוּם בֵּישׁ בְּדִרְיָהוֹן, ווייל די שפּעטערע דורות לערנען זיך פון דעם.

זיי ווייסן אז ס'איז געווען אַן עגֵל [בדורות אבותם, און] זיי ווייסן נישט וואָס פאַר אַ בחינה דאָס איז געווען, [און] דער וואָס 'ער מאַכט עס נאָך', ביי דעם ווערט עס שוין עבודה זרה.

[און ממילא גס בדור הראשון] אַז מ'טוט אַזאַ זאַך וואָס ס'ברענגט צו עבודה זרה [בדורות הבאים], דאָס איז שוין נישט גוט.

ל

או דגם באותו הדור היה פגם בדבר, יען שלא היה זה על פי רצון ה', אלא על פי מעשה שמו, וכמבואר בתרגום יונתן שהשמן נכנס לתוך העגל ורקד וקפץ לנגדם. וכל דבר שהשמן נכנס בו, אי אפשר שיהיה דבר טוב, ודרכו להמשיך בו אדם מאחרי דרך ה', ואפילו באופן שאין ניכר בו מהו החסרון

אַדער אפשר טאַקע דאָס אַליין [היה בו פגם, ואף תיכף בדור הראשון, ווייל] יהיה איך שיהיה, אַז דער בורא כל עולמים האָט דאָס נישט געוואָלט, [און] ס'איז געווען אַ ליגנט, ס'איז דאָך געווען מַעֲשֵׂה שְׁטֵן דאָס אַלעס, ווי דער תרגום יונתן זאָגט, וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה, דער שְׁטֵן איז אַריין טאַקע אין עגֵל, [והיה] שְׁוֹרָא, ס'איז געווען אַ דָּבָר הַמִּתְנַעֵנֶע, [כי השטן] ער האָט געשפּרינגען, ער איז געוועזן אין עגֵל וואָס זיי האָבן דאָ אַריינגעוואָרפֿן.

[און] אַז דער שְׁטֵן איז געווען דערינען, איז שוין נישט גוט.

לא

יעדע זאַך, אַז ס'ווערט געטון מַעֲשֵׂה שְׁטֵן, אפילו ווען מ'זעט גאָרנישט דעם פעלער, [אָבער] דעם פאַרפירט אַמאָל^{לב} פונעם ריכטיגן דָּרָך. דאָס איז אַ כָּלל גָּדוֹל. דעם וואָס ס'איז מַעֲשֵׂה שְׁטֵן, ליגט דערינען דער כַּח פונעם ס"מ, האָט עס אַ גרויסן כַּח, און ס'איז 'מַמְשִׁיך' בִּנְי אָדָם. [אפילו] מ'ווייסט גאָרנישט וויאָזוי, אויף וואָס פאַר אַן אָפֿן. אַזוי ווי 'די אַלע זאַכן' וואָס זענען אויפגעשטאַנען אויף אידן [להתעלותם מדרך ה'], די אַלע נְסִינּוֹת.

לב

טאַקע אַזוי ווי די בעלי התוספות זאָגט, מנהיגים לא טובים זענען נאָך אַרגער ווי דאָס עגֵל, ליגט נאָך אַ גרעסערן כַּח [וקשה יותר להפרישם מזה]. [אז] ס'ליגט אין אַ דַעַת בִּנְי אָדָם, און ס'איז מְלוּבָשׁ אין די טִּבְע, איז דער דַעַת אַליין 'ציט אים' צו די זאַכן וואָס דער ס"מ וויל.

לג

אַזוי ווי דער רבינו יונה זאָגט^{לג} [לפרש הכתוב (משלי כז, כא) מַצְרֵף לְכֶסֶף וְכוֹר לְזָהָב וְאִישׁ

^ל בתרגום יונתן (לב, יט): וְהָיָה כִּד קָרִיב מִשֶּׁה לְמִשְׁרִיתָא וְחִמָּא ית עֵיגְלָא וְחִינְגִין בִּידִיהוֹן דְּרִשְׁעִיָּא מְחַנְגִין וּמְחַנְגִין קְדָמוּי, וְסִטְנָא הָיָה בְּגוּיָה, מִטְפֹּז וּמִשְׁוֹר קָדָם עֲמָא. וּמִן יד תִּקֵּף רִתח וְרוּגְזִיָּה דְּמִשֶּׁה וְטִלַּק מִן יְדוּי ית לוחֲזָא וְתִבְרַךְ יְהוֹן בְּשִׁיפּוּלִי טוֹרָא וכו'. [וכן הוא בפרקי דר' אליעזר (פרק מה)].

^{לא} פירוש, מרקד.

^{לב} אַמאָל. פירוש: זיכער, בכל אופן.

^{לג} בשערי תשובה לרבינו יונה (שער שלישי, אות קמח): ואחרי אשר התברר שהכל ברא השי"ת לכבודו, חייב האדם לשום לבו בכל עת לכבוד את ה' ולקדשו בכל דבריו ולרוממו, להודות לו ולברכו תמיד וכו'. וכאשר יתציב בתוך

לְפִי מְהֻלָּלוֹ, אֲזַ דָּאָס איז דער מִבְחָן וויאָזוי מ'זאָל זען [מהות האדם, לראות את מי הוא מהלל ומשבח].

מ'ווייטט גאָרנישט פאַרוואָס [ער איז מְהֻלָּל די רשעים. נאָר] ווייל דער וואָס ער איז פון דעם, פון זיין צד [של הרע], ציט אים דער דעת אייביג צו עובְּרִי רְצוֹנוֹ רחמנא לצלן. [ועל כן אדם המהלל רשעים] דאָס ווייזט אָז ער איז פון 'דאָרטן', ממילא איז פֿל נְטִיווּתוֹ, זיי פירן 'אַהִינ', און מ'ווייטט נישטאָמאָל אויף וואָס פאַר אַן אָפֿן.

לד

און די פאַרפירן בעוונניו הרבים דעם פֿלל יִשְׂרָאֵל. אַזוי ווי מ'זעט בְּדוֹרוֹתֵינוּ אֵלֶּה, די מנהיגים לא טובים וואָס זענען פון די הַשְׁפָּעָה פונעם ס"מ. אפילו מ'דערקענט זיי נישט, [ווייל] זיי זענען מיט צְבִיעוֹת, בעוונניו הרבים [פון די] כֶּת הַצְּבוּעִים^{לד}.

לה

אבל מצד ההלכה לא היה בחינת עבודה וזה בעשיית העגל, וכמו שהאר"ך גם האבן עזרא בזה שלא היה בו שום סרך עבודה זרה, אלא שכתב שאחר עשייתו היו יחידים שנמשכו אחריו גם ככוונת עבודה זרה. איבערדעם איז געווען די פְּחִינָה, [אז] מיטן עֲגֵל האָבן זיי [נאָר] געזוכט אַ מְנַהִיג. דאָס איז אַמאָל געוויס, אַזוי זאָגן דאָךְ אַלע.

לו

דער אבן עזרא איז גאָר מֵאָרִיךְ [דערין]^{לה}.

העם וידבר עם חבריו, יתבונן בינה וידקדק וישיגה בכל מוצא שפתיו לקדש את השם בדבריו, ולדבר בשבח עבודתו ותהלת יראתו, ולשבח עבדיו ויראיו. ויזכה בזה בהגיון לבו ומבטא שפתיו - בלא יגיעה ופעל כפיים - זכות גדולה עד לשמים, כי זה מעקרי יצירת האדם. ○ ונאמר מִצְרָף לְסָפֶה כֹּהֵר לְהִבּ וְאִישׁ לְפִי מְהֻלָּלוֹ. פירושו, מעלות האדם, לפי מה שְׁהִלָּל. אם הוא מְשַׁבַּח המעשים הטובים, והחכמים והצדיקים, תדע וּבְחִנָּתָּ כִּי אִישׁ טוֹב הוּא, ושוֹרֵשׁ הַצִּדֵּק נִמְצָא בוֹ, כִּי לֹא יִמָּצֵא אֶת לְבוֹ רַק לִשְׁבַּח אֶת הַטוֹב וְהַטּוֹבִים תָּמִיד בְּכָל דְּבָרָיו, וּלְגִנוּת אֶת הַעֲבִירוֹת, וְהַלְבוּזֹת בְּפִלְקָן, ואם [=אפילו] יתכן כי יש בידו עונות נסתרים, אבל מאוהבי הצדק הוא, ולו שורש בבחירה [טובה], והוא מעדת מכבדי ה' - [אמנם] והמשבח מעשים מגונים, או מהלל רשעים, הוא הרשע הגמור, והמהלל את עבודת ה' יתברך.

^{לה} המבואר בגמרא סוטה (כב:) : אל תתייראי מן הפרושין [פירשי: שצדיקים הן], ולא ממי שאינן פרושין, אלא מן 'הצבועין' שדומין לפרושין [כלומר שאין מראיתם כתולדותם, אלא צבועין מבחוץ, ואין תוכן כבדם], שמעשיהן כמעשה זמרי [שהן רשעים] ומבקשין שכר כפינחס [אומרים לבירות לכבד כפינחס].

^{לה} באבן עזרא (לב, א): אמר אברהם המחבר, צריך אני 'להאר"ך' על דבר העגל. יש מהקדמונים שאמרו שנהרג חור והנה אהרן פָּחַד, ויש מי שאמר כי פָּחַד על ישראל אם יתהוהו, שה' ימיתם כולם. ועל דרך הפשט, אם מעשה העגל עבודה זרה, למה פָּחַד אהרן שיהרג, והלא מתו אחריו כמה חסידים מישראל שלא הגיעה מעלתם למעלת אהרן בחסידות לפרט כפ רגל אהרן על יחוד השם. והנה חבירי דניאל הושלכו לכבשן האש בעבור שלא השתחוו לצלם, ואיך יעשה אהרן פָּסֵל, שהמעשה קשה מהשתחויה. והלא אהרן קדוש ה' היה, ונביא על ישראל, ומצות רבות נתנו על ידו עם משה אחיו, והנה יהיה חור טוב ממנו. ואם הוא עשה עבודה זרה, חייב היה משה להורגו קודם עובדי העגל, והנה משה התפלל בעדו, והעובדים הרג. ואיך היה אחר כן מכפר על בני ישראל הוא וזרעו עד סוף כל הדורות וכו', וכל אנשי המחקר מודים כי ה' לא יבחר שליח שידע כי בסופו יעבור עבודה זרה, ואין כל נביא שליח. והנה ראינו שאמר משה לפני מותו (ברכה לג, ח) תִּמְכֶּיךָ וְאֶנְיֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידְךָ, והנה לא הזכיר דבר העגל, רק לא נמצא בו אלא מה שנמצא במשה, והמה דבר מִי מְרִיבָה כאשר אפרש במקומו. ○ ויש אומרים כי ישראל רָמוּ אהרן, שעשו דָּפוּס עֲגֵל והשליך אהרן הוֹחֵב באש ולא הרגיש, וראיתם וְאִשְׁלָכֶהוּ בְּאֵשׁ וְיֵצֵא הָעֵגֶל הָזֶה. וזה אינו נכון, כי אהרן איך פָּחַד ה', אם היה טפש שירמוהו פתאים. ועוד למה בנה מזבח לפניו וצוה שיזבחו זבחים ועולות וכו'.

ועתה אחל לפרש דרך קצרה קצת הסוד, חלילה חלילה שעשה אהרן עבודה זרה, גם ישראל לא בקשו עבודה זרה, רק חשבו שמת משה שהסיעם מים סוף כאשר פירשו, כי ראו שְׁהֵמָן אינו יורד בהר סיני [שמשה שם], ומשה התעכב שם ארבעים יום, ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל, כי הוא לא אמר להם מתי יָרֵד. גם הוא לא ידע, כי ה' אמר לו (משפטים כד, כ) עֲלֵה אֵלַי הָרָה וְשִׁב שָׁם עַד שֶׁאֶתֵּן לְךָ לִוְחוֹת הַבְּרִית. ומלת [קום עֲשֵׂה

ער זאָגט אַז ס'איז נאָך ווייניגער, אַז דער אָמֶת דאָס איז נישט געווען קיין 'סרף' עבודה זרה איז נישט געווען אין דעם עגל, ניטאַמאַל האָבן זיי דאָס 'איניזין' געהאַט [כשבקשו לעשות].

נאָר ס'האָט זיך געטראָפֿן דערנאָכדעם, ווען ס'איז שוין 'געווען', האָט זיך שוין געטראָפֿן אַזעלכע מענטשן פֿרטיים וואָס זיי האָבן געהאַט שוין מַחֲשָבוֹת דערנאָך. אַזוי טאַקע מיט דעם דָרָך^{לו} גייט [אויך] דער אבן עזרא.

לו

זאָגט ער, אַזוי ווי ס'שטייט ביים מעל עֶכָך^{לז}, שטייט (יהושע ז, יא) חָטָא יִשְׂרָאֵל, און ס'איז נאָר געווען איין מענטש, נאָר עֶכָך, און ס'ליגט שוין דער עוֹן אויפֿן כָּלל יִשְׂרָאֵל. [והטעם] ווייל מ'האָט נישט עפעס געטון דערקעגן, מוֹחָה געווען^{לח}.

אַזוי - זאָגט ער - ביים עגל איז אויך נאָר אַזוי געווען, אַנְשִׁים יְחִידִים, און דער חָטָא איז געבליבן אויפֿן כָּלל יִשְׂרָאֵל. ווייל מ'האָט נישט מוֹחָה געווען^{לט}, אָדער כדומה.

לח

אַבער יהיה איך שיהיה, אָבער על כל פנים דאָס איז געווען דער גאַנצער חטא, מ'האָט מוֹרָא געהאַט [שיזיק בהמשך הזמן, אבל בעצם עדיין לא היה בו עבויז].

לט

הקדמה לשוב קושיא ג-ד

אהרן הכהן ידע שגם לבסוף לא יבואו מזה לעבודה זרה, מכיון שתיכף יבוא משה ויתבטל כל כח העגל

נאָר אָבער, אהרן הכהן האָט דאָך אָבער געוואוסט דעם אָמֶת, אַז משה רבינו וועט קומען, און ס'וועט פֿטל וּמְבוטל ווערן. [ווי] דער אָמֶת איז דאָך עס צו 'דעם' נישט געקומען.

[לנו] 'אַלֵהִים', כבוד חונה בצורת גויה, וככה אמרו אֲשֶׁר יָלְכוּ לִפְנֵינוּ וכו'. והנה לכבוד ה' נעשה, על כן בנה אהרן מזבח לפניו, והכניז שזיבחו מחר לכבוד ה', וכן עשו כאשר צום. וזו תשובת אהרן, כי נקהלו עליו, וכמו שהודעתך כי כל קהלה ואחריה 'על' היא לגנאי, ואם אחריה 'אל' היא לשבח, כמו וַיִּקְהֲלוּ 'אל' המלך שלמה (מלכים א' ח, ב). וזהו אֲתָה יִדְעָתָ אֵת הָעָם כִּי בָרַע הוּא, כי אני לא עשיתי רע להם, כי לא בקשו רק אשר ילך לפניו, ולכבוד ה' עשיתו. רק בעבור שישאל היו מעורבים עם ערב רב, וזהו כִּי בָרַע הוּא, ולא אמר 'רע' הוא, וחשבו מעטים מישראל שהיתה עבודה זרה והביאו זבחים והשתחוו לו ואמרו אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל. ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר כִּי שָׁחַת עֶמְקֵי סְרוּ מֶהָר, כי לא כתוב כל עמק. הלא תראה כי לא מעל בַּחֲרֵם רק עֶכָך לבדו, והנה כתוב (יהושע ז, יא) חָטָא יִשְׂרָאֵל וגו'. והנה כל עובדי העגל לשם עבודה זרה 'שאמרו' אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל, או היתה כן 'במחשבתם', לא היו רק שלשת אלפים, והנה הם חצי עשירית עשירית המחנה. והכלל כי לא נעשה כהוגן על דבר שנחשב 'לפתאים' שהיה עבודה זרה. ואל תתמה בעבור שהתאנף ה' באהרן, כי זה בעבור שהיה הוא הסיבה, כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו בודוּן, וכתוב עליהם לא האמנתם בי, מריתם, מעלתם.

^{לו} כדרך שאר הראשונים שלא היה זה עבודה זרה. או כדרך הוזהר הק' המובא להלן (באות קו) שהחסרון היה עבור שהיו קצת מישראל נמשכו אחר הערב רב במחשבת עבודה זרה.

^{לז} מבואר בספר יהושע אצל כיבוש עיר יריחו ועיר עי, שאמר יהושע (ו, טו-טז): וְהִיתָה הָעִיר חָרֵם, היא וכל אֲשֶׁר בָּהּ לַה' וגו'. ואחר כך נאמר (שם ז, א-ב): וַיִּמְעְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעַל בַּחֲרֵם, וַיִּקַּח עֶכָך בֶּן פְּרָמִי וגו' מִן הַחֲרֵם, וַיַּחֲרֹף אֹתוֹ ה' בְּכַנֵּי יִשְׂרָאֵל וגו' וַיִּכּוּ מֵהֶם אֲנָשִׁי הָעִי כְּשָׁלִשִׁים וְשָׁשָׁה אִישׁ וגו'. וַיִּקְרַע יְהוֹשֻׁעַ שְׁמֹלְתּוֹ וַיַּפֵּל עַל פְּנָיו אַרְצָה לִפְנֵי אֲרוֹן ה' וגו'. וַיֹּאמֶר ה' אֵל יְהוֹשֻׁעַ קֹם לָךְ, לָמָּה זֶה אַתָּה נָפַל עַל פְּנֶיךָ. חָטָא יִשְׂרָאֵל וגם עָבְרוּ אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתָם, וגם לָקְחוּ מִן הַחֲרֵם וגו'. וַעֲשׂוּ גֹרֹל בֵּין כָּל יִשְׂרָאֵל, וַיֵּצֵא הַגֹּרֹל עַל עֶכָך, וְהַתּוֹדָה עֶכָך, וַיִּקְרְאוּ אוֹתוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל וגו' וַיִּשָּׁב ה' מִתְּרוֹן אָפּוֹ. [וְעַי' בַּתְּחִיבָא וַיִּשָּׁב ב, וְתַנָּא דְבִי אֵלִיהוּ פ"ח, וּפְרָקֵי ד"א פ"ח].

^{לח} כמבואר בגמרא סנהדרין (מג: מד.), ובתוספות שם.

^{לט} כמבואר באור החיים הק' (לב, ד ח), ועוד.

מ

[ורק] ווען דאָס עגל חלילה העט גיווען געבליבן, העט גיווען געוואָרן דערפון אַן עבודה זרה [גם באותו הדור]. און מ'העט נאָך געמאַכט שפּעטער אַנדערע עגלים, אין די אַלע דורות, אַזוי ווי דער רמב"ם זאָגט^מ, [אַז ווייל] די דורות הַעֲתִידִים האָבן געוואוסט אַז זייערע עלטערן האָבן אַמאָל געהאַט אַן עגל, מאַכן זיי אויך נאָך [כמותם], און 'דעס' עגל [שבדורות שלאחריו] איז שוין נישט גוט, דאָס איז שוין געווען אַן עבודה זרה, אפילו^{מא} 'דעס' - דאָס פריערדיגע - איז נישט געווען קיין עבודה זרה.

מא

[ואהרן הכהן] ער האָט גאַנץ גוט געוואוסט [אַז] ווען דאָס 'בלייבט' [ישתלשל מזה עבודה זרה]. ער האָט דאָך אָבער געוואוסט, ער האָט געוואוסט אַז ס'וועט [למעשה] בָּטֵל וּמְבוטָל ווערן [כשיבא משה]. מ'האָט דערפון געמאַכט אַש, וְיִזָּר עַל פְּנֵי הַמַּיִם [לב, כ].

מב

והרמב"ן הביא ראיה מזה גופא שלא היה בזה עבודה זרה, ממה שהניחו כולם למשה לבטלו ולא היה שום מוחה בדבר און ער דרינגט זיך אויף דער רמב"ן הקדוש^{מב} פון דעם אַליין, אַז זיי האָבן נישט געמיינט דערמיט קיין שום אַלקות, קיין עבודה זרה. ווייל והראיה ווען משה רבינו איז געקומען, האָבן עס [זיי] אַלע שטיין געלאָזט, קיינער האָט זיך נישט אַקעגן געשטעלט ווען משה רבינו האָט עס גענומען [און] ער האָט עס פאַרברענט, און [וואָס] ער האָט געטון דערמיט.

[ואילו היה בזה כוונת אלקות ח"ו, הלא נאמר בכגון זה] הֵן נִזְכַּח אֶת תּוֹעֲבַת [מִצְרַיִם לְעִינֵיהֶם] און וְלֹא יִסְקָלְנוּ [וארא ח, יב].

זאָגט ער, ווען מ'טוט עפעס צו זייער [אַפּגאָט], ווען מ'זאָל האַלטן עס פאַר אַלקות העט געוועזן [שהיו לוחמים נגדו]. אָבער היצטערט האָט קיינער נישט געזאָגט גאַרנישט. [ווייל] זיי האָבן נאָר געזוכט אַ 'מענטש' אַנשטאָט משה ואהרן, [היינו] אַ 'מִנְהִיג' אַנשטאָט משה רבינו, און ווען משה רבינו איז געקומען האָבן זיי אַלעס נאָכגעלאָזט, האָבן זיי איבערגעלאָזט דאָס עגל. פאַרדעם, ווייל ס'איז נישט געווען קיין עבודה זרה, און ס'איז [לבסוף] בָּטֵל וּמְבוטָל געוואָרן.

מג

ועל כל פנים ידע אהרן שלא היה חשש שיבואו מזה לעבודה זרה, ועכ"פ ברורו ממילא איז נישט געווען קיין חשש ס'זאָל נאָכקומען 'נאָך אַן' עגל.

מד

נאָר שפּעטער בִּימֵי יִרְבֵּעֶם, אַזוי ווי ס'זעט אויס^{מד} איז דעך דאָך 'דאָס' געווען דער גֵרָם, [כי עגלי יִרְבֵּעֶם נעשו בחשבון] ווייל ס'איז אַמאָל געווען אַן עגל, און ס'איז [ממילא] געבליבן דער פלעק [של העגל שבמדבר]. וואָרן ס'איז דעך 'דאָך' געווען אַן עוץ,

^מ הובא לשונו לעיל בהערה כט.

^{מא} פירוש: כאָטש.

^{מב} ברמב"ן (לב, א): וכן היה הדבר, כי כיון שראו העם את משה מיד הניחו את העגל ובעטו בו, שהניחו לו לשרפו ולזרות עפרו על פני המים, ולא היה מהם חולק עליו כלל, וכן תראה שלא הוכיחם, ולא אמר להם כלום, אבל בבואו במחנה ויָרָא אֶת הָעֵגֶל וּמַחֲלַת מִיד בָּרָחוּ מִמֶּנּוּ, והוא לקח העגל ויִשְׂרֹף אוֹתוֹ וַיִּשָּׂק אוֹתוֹ לֹהֵם וְלֹא מִאֲנו כָּלָל, ואילו היה להם לאלהים אין דרך שיניח אדם מלכו ואלהיו לשרפת אש, הן ישורף את תועבתם לעיניהם ולא יסקלוהו.

^{מב} בלשונות הרמב"ן והרד"ק המובאים לעיל.

א פלעק איז געבליבן אַמאַלליב, ווייל מ'האַט געטון אַזאַ זאַך וואָס 'ס'קאַן' צו דעם ברענגען, דאָס אַליין איז שוין אַ פּלעק. [און] 'דער' פֿגם האָט דערנאָך גורם געווען אַז 'ס'איז געווען [די עגלים] בימי ירכעם. אָבער על כל פנים 'דעמאַלטס' אין יענע דורות, איז עס בֿיטל ומבוטל געוואָרן, 'ס'איז נישט געווען מער קיין עגל.

מה

עוד הקדמה לשוב קושיא ג-ד

במדרש מבואר שבאו קודם אל הזקנים וחור, ואח"כ לאהרן

קען טאַקע זיין [עוד בביאור מה שאהרן שמע להם].

אַזוי ווי דער מדרש זאָגט^מ, ווען זיי זענען געקומען צו אהרן הכהן אז [קום] עֲשֵׂה לָנוּ, קודם זענען זיי געגאַנגען צו די זָקנים, און זיי האָבן נישט געוואָלט מ'זאל זיי מאַכן [אַן עגל], האָבן זיי נישט געוואָלט, האָבן זיי גע'הרג'עט. [און] חור האָט זיי געזאָגט מוֹסֵר, וְנִהְיֶה.

דערנאָך זענען זיי געקומען צו אהרן הכהן, זיי האָבן געזאָגט קום, וויאזוי שווייגסטו, קום עֲשֵׂה לָנוּ, זיי האָבן אים געזאָגט פִּי זֶה [מִשֶּׁה הָאִישׁ] זאָגט דער מדרש "פֶּזָה", זיי האָבן געוויזן זיי וועלן אים אויך טון 'אַזוי ווי פֶּזָה אים', אַזוי ווי זיי האָבן געטון פֶּזָה חור'ן, טאַמער וועט ער נישט מאַכן וועלן זיי אים אויך הִרְגִּיעוּ.

מו

מילא ס'איז דאָך ידוע^מ וואָס ער האָט געזאָגט.

ער האָט מוֹרָא געהאַט זיי וועלן נישט האָבן קיין תקנה, חלילה [אם יהיה] אַם יִהְיֶה בְּמִקְדָּשׁ ה' פֶּזָה וְנִבְיָא [איכה ב, כ]. [ולכן אמר] מוֹטֵב יִתְּלֶה הַסֶּרְחוֹן בִּי, האָט ער גערעכנט אַז דערנאָך [אם לא יעשנו] העט אַרגער געווען פֶּזָה לְכָל יִשְׂרָאֵל.

^מ בכמדבר רבה (טו, כא): אֶסְפֹּה לִי שְׂבָעִים אִישׁ (בהעלותך יא, טו). והיכן היו הראשונים וכו', עד שהיו במצרים היה להם שְׂבָעִים זָקנים וכו' ועמהם יצאו ממצרים, וכשעלה משה לקבל את התורה היו עמו וכו'. כיון שעלה משה התנה עם ישראל שִׁירָד לארבעים יום, כיון ששהה לירד וכו' נכנסו כל ישראל אצל הזקנים ואמרו להן משה התנה עמנו שִׁירָד לסוף מ' יום, והרי ו' שעות יותר ולא יָרַד, ואין אנו יודעין מה היה לו, קום עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ פִּי זֶה מִשֶּׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה הָיָה לוֹ (לב, א). כיון ששמעו כך, אמרו להם מה אתם מכעיסין למי שעשה לכם כל אותן נסים ונפלאות, ולא שמעו להם וְהִרְגוּם. ולפי שעמד חור כנגדם בדברים קשים, עמדו עליו עוד והרגוהו. נכנסו כל ישראל לאהרן בטקסים גדולה [פ'] במתנות כהונה: בדגל ובמהומה רבה [וכו'], ויאמרו אליו קום, מה אתה יושב וכו', קום עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים. ואם לאו, פִּי זֶה, 'פֶּזָה' אנו עושים לך, כשם שעמדנו על חור והרגנוהו כך אנו עושים לך. כיון שראה אהרן מה שעשו לזקנים ולחור, נתיירא מהן, שנאמר (לב, ה) וַיֵּרָא אֶהָרֹן יוֹצֵק מִזִּבְחֹה 'הבין ממי שזבחו' לִפְנֵינוּ וכו'.

^מ כמבואר בויקרא רבה (י, א): בשעה שעשו ישראל אותו מעשה, בתחלה הלכו אצל חור וכו' עמדו עליו והרגוהו וכו'. ואחר כך הלכו אצל אהרן וכו'. אמר אהרן מה אעשה, הרי הרגו את חור שהיה נביא, עכשיו אם הורגים אותו שאני כהן, מתקיים עליהם המקרא שכתוב (איכה ב, כ) אַם יִהְיֶה בְּמִקְדָּשׁ ה' 'בֶּזֶן וְנִבְיָא', ומיד הם גולין וכו'. ׀ דבר אחר, וַיֵּרָא אֶהָרֹן, מה ראה, אמר אהרן אם בונין הן, אותו הסרחון נתלה בהן, מוטב שיתלה הסרחון בי ולא בישראל. רבי אבא בר יודן בשם ר' אבא, מִשָּׁל לֵב מַלְכִּים שנתגאה לבו עליו ולקח את הסיף לחתך את אביו, אמר לו פדגוגו אל תייגע את עצמך, תן לי ראני חותך, הציץ המלך עליו אמר לו יודע אני להיכן היתה כוונתך, מוטב שיתלה הסרחון כך ולא בבני, חייך מן פלטיין ידידי לית אַת זייע, ומותר פתורי אַת אָכיל, עשרים וארבע אנוס אַת נסיב. כך [נאמר הקב"ה לאהרן] מן פלטיין דילי לית אַת זייע, ומן המִקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא (אמור כא, יב). ומותר פתורי אַת אָכיל, וְהִתְוַתֵּר מן המִנְחָה (ויקרא ב, א), עשרים וארבעה אנוס אַת נסיב, אלו כ"ד מתנות כהונה שניתנו לאהרן ולבניו. אמר לו הקב"ה לאהרן, אַהֲבַת צֶדֶק [ותשנא רשע] (תהלים מה, ח) אַהֲבַת צֶדֶק אַת בְּנֵי וּשְׁנֵאת מִלְחִיבֵי עַל כֵּן מִשְׁחָף אֱלָקִים אֱלָקִים, אמר לו חייך שמכל שבטו של לוי לא נבחר לכהונה גדולה אלא אתה, קח אַת אֶהָרֹן וְאֶת בְּנֵי אֶתוֹ (צו, ח, ב).

מז

ולכאורה תמוה מאוד, הלא העגל נעשה על ידי כח הכשפים של הערב רב, וכמובאר בוהר הק', ואם כן על מה הוצרכו לבקש מהוקנים ואהרן להשליכוהו באש, ולא עשו הם בעצמם כל הענין

אָבער איך מײן אָבער נאָך, ס'ליגט נאָך אַן ענין נאָך אין דעם. ווייל לעולם איז דאָך אַ גרויסע קשיא, פאַרוואָס האָבן זיי זיך פאַרלייגט עפעס אַז [דוקא] די זַקנים און אהרן הכהן זאָלן זיי מאַכן דעם ענין.

מח

לעולם איז דאָך עס געווען 'זייער' כֹּחַ [של הערב רב, על ידי הכשפים].
[ווי] אין זוהר הקדוש^{מז} שטייט דאָך אויף ויקח 'מִידֵם' (לב, ד), אַז ווען אהרן הכהן נעמט עס נישט פון זייערע הענט, ווען ער נעמט עס נישט פון זייערע הענט [נאָך] זיי לייגן עס אַראָפּ אויף 'דער ערד' און ער נעמט עס פון דער ערד, העט עס נישט גיווען געלונגען, העט נישט גיווען געקומען קיין עגל. נאָך ווייל ער האָט עס גענומען פון 'זייערע הענט', איז געלעגן דער כֹּחַ פון די כְּשָׁפִים נאָך געווען דערינען. די כְּשָׁפִים קען זיין, דאָס האָט מען 'פאַרזען'.
[ובאמת הדבר צריך הסבר, כי] לכאורה וואו קומט דאָס [אַז] אהרן הכהן זאָל דאָס פאַרזען^{מז}.

מט

יהיה איך שיהיה, איז דאָך עס געווען 'זייער' כֹּחַ. [ואם כן הדרן לקושייתן] וואָס האָבן זיי געברויכט האָבן [אַז] אהרן הכהן זאָל דאָס מאַכן, זיי האָבן דאָך עס געקאָנט 'אליין' אַריינװאָרפן אין פייער.
זיי האָבן דאָך געוואוסט [אַז] אהרן הכהן איז דערקעגן, ווייל ער האָט זיי דאָך מוכיח געווען, ער האָט זיי טאַקע געזאָגט בפירוש [שאינו רוצה], דער מדרש זאָגט דאָך ער האָט זיי מוכיח געווען, ער האָט נישט געוואָלט, [נאָך ווען] זיי האָבן געזאָגט 'כֹּזֶה' אַז זיי וועלן אים הַרְגֵנען.
האָבן זיי דאָך געזען [אַז] ס'איז מיט דער 'געוואָלד'^{מח}. [און] אַז ס'איז מיט דער געוואָלד, נו מילא - לאַמיר זען - צו וואָס האָט זיי [דאָס] אויסגעפעלט. אַז ער טוט מיט דער געוואָלד אַריינװאָרפן, האָבן זיי געקאָנט 'אליין' [דאָס טון, און] זיי העטן עס גיווען געטון מיט מער רָצוֹן, און מיט מער חֲשָׁקוֹת. זיי האָבן דאָך געהאַט דעם כֹּחַ [הַכְשָׁפִים], האָבן זיי געקאָנט 'אליין' אַריינװאָרפן אין פייער דעם כֶּסֶף וְזָהָב, און מאַכן אַן עגל. האָבן זיי נישט געקאָנט אליין מאַכן דאָס עגל? וואָס האָבן זיי געברויכט צו דעם אהרן הכהן, לכאורה.

^{מז} בוהר הק' (בפרשת דף קצב): מה כתיב, ויקח מידם ויצר אותו בחרט וגו' (לב, ד). אהרן לא אסתמר מאינו תרין חפזין [המכשפים ינוס וימברוס] יהוה ברישיון דההוא ערב רב, חד מנייהו יהוה קמיה, ואחרא יהוה עבדי בחרשו וכו'. כיון דמטא שבע שעתין דיומא, יתבו ליה לאהרן מיד. אי איהו יהוה אמר לון שוו ליה בארעא בקדמיתא, ואנא אטול. לא הוּ יכלין בחרשיהו כלום, אלא מידם נטל. וקרא מתרעם ואמר ויקח 'מידם', חמו מה עבד אהרן גבר נביאה גבר חפזים, לא ידע לאסתמרא, דאילו נטיל מארעא כל חרשין דעלמא לא הוּ יכלין לאצלקא. אכל במה אצלחו בעובדא דא, בגין דויקח מידם ולא מארעא.

^{מח} ועיין להלן כאן באות ס ואות פ, דנחית שם רבינו לתרץ זה. ועיין בס"ג כי תשא תשכ"א, שמתרץ רבינו זה בב' אותנים, ואופן הב' הוא כעין דבריו שבכאן, עיי"ש באורן.

^{מח} פירוש: בעל כרחו.

ג

ונראה לפי שידעו והבינו שאם יתנגד אהרן בכח קדושתו לזה, אז לא יוכלו להצליח בזה בעצמם, אף בכח כשפיהם נאָר וואָס דען, נאָר זענען זעט עפעס אַזוי אויס, אַ שטיקל טעם. ווייל לעולם איז אַזוי: ווילאנג די קדושה [איז שטארק, אַין כח להטומאה כל כך]. זיי האָבן געוואוסט ביז ווילאנג אהרן הכהן איז [דערקעגן], קען נישט געשען עפעס אַזאָ מין. אַקעגן זיין רצון, אַקעגן אים.

נא

ובזה נחא גם כן אמאי לא בחרו לעצמם מנהיג בשר ודם, וכעין שהקשו הבעלי התוספות על אהרן למה לא בחר להם מנהיג אַזוי ווי טאַקע די בעלי התוספות פרעגט^{מט} [למה לא בחר להם אהרן איזה מנהיג בשר ודם, כמו כן יקשה דהלא] לעולם זיי האָבן זיך דאָך געקאָנט 'אַליין' נעמען אַ מנהיג. מילא אהרן הכהן האָט זיי נישט געוואלט געבן קיין מנהיג - אַזוי זאָגט די בעלי התוספות - [ווייל] ער האָט מוֹרָא געהאַט ס'וועט נאָך אַרגער זיין. אָבער פאַרוואָס האָבן זיי זיך נישט אַליין גענומען.

נב

אמנם כח הטומאה בטל נגד כח הקדושה, וידעו הם בעצמם כי לא יוכלו לעשות מאומה אם אהרן הכהן יתנגד לזה, וכמו שהיה לבסוף כשהחזיר משה שנתבטל כל כוחם נאָר וואָס דען, זיי האָבן פאַרשטאַנען [אז] אַקעגן אהרן הכהן וועט קיינער נישט קיין קאָפּ הייבן [פורן] די כח הַטומאַה, אַקעגן אהרן הכהן. וועט אַלעס בְּטֵל בְּמַצִּיאוֹת ווערן. והראיה ווען משה רבינו איז אויך אַהיימגעקומען איז דאָך עס טאַקע בְּטֵל [געוואָרן], איז דאָך עס טאַקע באמת בְּטֵל געוואָרן. זיי האָבן געוואוסט [אז] אַקעגן אהרן הכהן וועט נישט דורכגעפירט ווערן, וועלן זיי גאַרנישט קענען טון. [ולכן] האָבן זיי געמוזט האָבן דערצו די זַקנים מיט אהרן הכהן.

נג

ולכן חשבו שאם לא יסכים אהרן יחרגו אותו, כי אז יתבטל כחו מלעמוד נגדם. וכמו שרואין כי בהעדר הצדיקים מתגברים הרשעים ח"ו בכחם און ווידעראום [היה להם חשבון], אַז זיי וועלן אים הַרְגֵנען, וועט דאָך בְּטֵל ווערן [זיין כח], וועט דער כח הַקְדוּשָׁה זיין קלענער, דערנאָכדעם קען מען 'ווערטשאַפטן'.

נד

אַזוי ווי ס'איז נעבעך [היינט, שנסתלקו הצדיקי אמת, דעבור זה נתחזק בעוה"ר כח הרשעים]. נה ס'איז געווען בְּדוֹרוֹת הָרָאשׁוֹנִים איז געווען דער גרויסער כח הַקְדוּשָׁה [של הצדיקים], האָט מען מְבַטֵּל געוועזן די אַלע וואָס זענען אויפגעשטאַנען, וואָס זענען אויפגעשטאַנען אויף קדושתן שֶׁל יִשְׂרָאֵל.

נו

כאָטש דעמאָלטס [אף אם ח"ו הרגו לאהרן] איז נאָך געבליבן יהושע בן נון, און דערנאָך זיי זענען דאָך [בכללית] געווען אַ דור דיעה. [ועדיין היה נשאר כח הקדושה גדול].

^{מט} כדלעיל באות כה.

^נ רעיון באור החיים הק' (לב, כ).

אָבער 'דאָך', נישט אזוי גרויס ווי משה ואהרן.
אזא פֿאָ איז נישט געווען נאָך^{נא} בַּעוֹלָם.

נז

איבערדעם האָבן זיי פֿאַרשטאַנען, ווילאַנג אהרן הכהן [איז דערקעגן], דאָס קאָן עס
נישט געשען, וועט עס ממילא דערפון ווערן גאָרנישט.

[ולכן] האָבן זיי געהאַט אַ חֲשָׁבון, טאַמער וויל ער טאַקע נישט - און אהרן הכהן
האָט דאָס געוואוסט - דעמאָלטס חלילה האָבן זיי אים געוואָלט הַרְגֵנען. ממילא
דערנאָך וועלן זיי^{זיי} שוין אַליין קענען.

נח

ואהרן הבין כל זה, ולכן לא רצה גם הוא שהם יעשו העגל בעצמם, כי אז יהיה בזה כח הטומאה גדול

איבערדעם האָט ער [אהרן טאַקע] מוֹרָא געהאַט. ווייל ער האָט געוואוסט [כי] אַז זיי
וועלן 'אַליין' מאַכן, דעס וועט זיין אַ גרויסער כֹּחַ הַטּוּמְאָה^{נב}.

נט

אבל עתה כשנעשה ע"י אהרן, הכנים חולשא בדבר כדי להחליש כח הטומאה שבו, באופן שיוכל להתבטל ע"י
משה כשהזוור. ולכן רואין דאָפּ דכל העבודה וזרות לא נתבטלו עדיין עד לעתיד, מ"מ את העגל יכלו לבטל תיכף,
וכל זה מחמת שנעשה ע"י אהרן, ולזה לא היה כחו חזק

אין אַמַּת אַרְיִין, [הלא אנו רואין כי] מ'האָט נישט מְבִטֵּל געווען קיין עבודה זרה'ס
[לגמרי, כי אין יכולין לבטל הסטרא אחרא בזמן הזה], ווייל ס'איז נאָכנישט געווען רוּחַ
הַטּוּמְאָה עֵבֶר מִן הָאָרֶץ^{נז} אזוי ווי ס'וועט זיין לַעֲתִיד.

פֶּסֶל מִיָּכָה אפילו, האָט מען נישט מְבִטֵּל געווען. און ס'איז עֵבֶר בֵּינָם צָרָה^{נח}, [שעֵבֶר
פסל מיכה עם ישראל בים סוף].

[ולעומת זה] דאָס עֵגֶל האָט מען [יא] געקענט מְבִטֵּל זיין.

פֿאַרוואָס? ווייל ס'איז נישט געווען קיין אַזאָ [שטאַרקע כח], די טוּמְאָה איז נישט
געווען אזוי גרויס. און דאָס איז טאַקע געווען 'ווייל' אהרן הכהן האָט עס געמאַכט,
איז געלעגן דערינען אַזאָ 'שוועכע'^{נח}, איז נישט געווען אזוי שטאַרק דער כֹּחַ
הַטּוּמְאָה, ווייל אהרן הכהן האָט דעך 'דאָך' עפעס אַריינגעלייגט דערינען, אויף
אָזויפיל, אַז ס'זאל נישט זיין אזוי שטאַרק, [כדי] מ'זאל עס קאַנען 'באַלד' מְבִטֵּל זיין.

ס

איבערדעם איז דאָס טאַקע געווען, אין הכי נמי, איבערדעם האָט אהרן הכהן

^{נא} פירוש. נאָך אַזאָ כח.

^{נב} ועיין בויקרא רבה (שם): וַיֵּאָר אֶהְרֹן, מה ראה, אם בונין 'הם' אותו, זה מביא צרור וזה אבן ונמצאת מלאכתם
פְּלָה בבב אחת, מתוך שאני בונה אותו אני מתעצל במלאכתי, ורבינו משה יורד ומעבירה לע"ז. ומתוך שאני
בונה אותו אני בונה אותו בשמו של הקב"ה, הדא הוא דכתיב (לב, ה) וַיִּקְרָא אֶהְרֹן וַיֹּאמֶר חַג לַה' מִקֵּחַ, חַג לַעֲגֹל'
מחר אין כתיב כאן, אלא חַג לַה' מִקֵּחַ.

^{נז} על פי הפסוק בנבואת זכריה (יג, ב), וְאֵת רוּחַ הַטּוּמְאָה אֶעֱבִיר מִן הָאָרֶץ.

^{נד} בשמות רבה (מא, א): לֶךְ ה' הַצִּדְקָה וְלִנּוּ בִּשְׁתַּת הַפְּנִים (דניאל ט, ז), רבי יהודה אומר לנו בושת הפנים ושלך
הצדקה, ישראל עוברים בים וכספו של פסל מיכה עובר בים, שנאמר (זכרי' י, יא) וְעֵבֶר בֵּינָם צָרָה, והיה הים נקרע
לפניהם, הוּי לֶךְ ה' הַצִּדְקָה וְלִנּוּ בִּשְׁתַּת הַפְּנִים. [וכעין זה הוא בתנחומא בפרשתן (סימן יד). וע"ע בגמרא סנהדרין (קג:)].

ובבמדבר רבה (טז, כו): מדור המדבר אֵת לַמִּדְּ, שהיה הקב"ה נושאם במדבר כביכול כאשר ישא איש את
בנו, והיתה עבודת כוכבים בידם, שנאמר (לב, ח) כִּי עָשׂוּ עֵגֶל מִסִּכָּה. וכן אֵת מוֹצָא, כשעברו בים, צִלְמוּ שֶׁל מִיָּכָה
עֵבֶר עִמָּהם, שנאמר (זכרי' י, יא) וְעֵבֶר בֵּינָם צָרָה, ובכל כך לא הניחין הקב"ה וכו'.

^{נח} פירוש: שוואַקייט.

אליין בוחר געווען [לעשותו. ווייל] ווען ס'העט גיווען געווען חלילה, ווען זיי העטן אים גיווען גע'הרג'עט און מ'העט אליין גיווען געמאכט, העט געוועזן ביטער, העטן זיי גיווען געטון די אלע זאכן וואס ער האט דערפאר מורא געהאט.
אָדער [אז] אזא מנהיג העט זיי זיך גיווען גענומען, אָדער ווען זיי מאכן גאר אפילו אן עגל, ליגט דערין אזא כח הטומאה ווי די אלע טומאות וואס זענען נאך געווען בעולם און מ'האט זיי נישט געקענט מבטל זיין נאך, ביז לעתיד.
[אבל עתה] דעם עגל איז דאך בטל ומבוטל געווארן, און דאס איז טאקע פארדעם ווייל אהרן הכהן האט עס געמאכט.

סא

ועל כל פנים יוצא, שהבין אהרן כי תיכף יתבטל העגל כשחזור משה, ולא יבא לידי עבודה זרה גם לבסוף, רק ישאר הדבר בעגל זה בלבד שעשהו אהרן

אָבער על כל פנים יהיה איך שיהיה, און דעם אליין איז נאכנישט געווען קיין עבודה זרה, ס'איז דאך דעמאלטס נאכנישט געווען קיין עבודה זרה, ווארן מ'האט דאך נאר געמיינט במקום א מנהיג. נאר מ'האט מורא געהאט ס'וועט קומען נאך אן עגל [בדורות הבאים, שזה כבר יהיה עבודה זרה], אזוי ווי דער רמב"ן זאגט.¹¹
ער האט אָבער געוואוסט אז נאכדעם - אז 'ער' וועט עס מאכן - וועט מער נישט נאכקומען קיין עגל, דאס וועט בטל ומבוטל ווערן אזוי ווי¹² משה רבינו [וועט קומען. און] ס'איז טאקע נישט געווען [קיין עבודה זרה לבסוף].
אפשר בימי ירבעם [ואחאב], אין די שפעטערע דורות, מילא, איז עס טאקע גיווען געווען. אָבער 'דעמאלטס' אמאל¹³ איז דאס בטל ומבוטל געווארן, איז נישט געווען נאר דעם איינע עגל, און ס'איז 'באלד' בטל געווארן.
און ווען ס'דויערט אביסל, העט שוין גיווען געווען נאך אים די אנדערע עגלים [אף בדורם] וואס זיי העטן נאך ארגער גיווען געווען. ס'העט געברענגט ווייטער, עבירה גוררת עבירה.
ער האט אָבער געוואוסט אז ס'איז נאר דעם אליין, 'מער' וועט נישט זיין.

סב

הקדמה לשוב קושיא ב, וקושיא א

אלא דלפי זה צריך עוד ביאור, דאם העגל לא היה בו עבודה זרה, וגם לא בא לבסוף לידי עבודה זרה, אם כן מאי כל הרעש הזה עם חטא העגל, ומה היה הפגם בזה עד שנשאר עין זה שמור לדורות

נאר אָבער, אף על פי כן, מ'קען נאך זאגן, מ'קאן אביסל מסביר זיין דאס ענין.
לעולם אז ס'איז טאקע נישט געווען קיין שום עבודה זרה, די השפעה, און ס'איז 'באלד' בטל געווארן, ס'האט נישט געקאנט ברענגען ווייטער, און מ'האט עס באלד פארברענט, נו לכאורה וואס איז טאקע געווען אזוי גרויס דער פגם.
ס'איז טאקע נישט געווען דער רצון הבורא ברוך הוא, אָבער ס'איז דאך נישט געקומען צו קיין ערנסטן פגם, ווארן אז ס'איז נישט געווען דערינען קיין סוף עבודה זרה, און שפעטער קיין אנדערע עגל האט מען נישט געמאכט, נו מאי כל הרעש הזה, וואס דען איז דאס געווען [אזא פגם].

¹¹ כדהובא לעיל באות כט (והערה כט).

¹² אזוי ווי. פירוש: ווי נאר.

סג

אמנם יבואר בהקדם דברי האבן עזרא שמבאר מה שאמר יעקב הִסְרֵנוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֶּכֶד אֲשֶׁר בְּתוֹכְכֶם, דקשה וכו' אפשר שעד עתה היה נמצא אֱלֹהֵי הַנֶּכֶד בתוך ביתו של יעקב אבינו והשבתים, וכתב דהתירוץ על זה תמצא בפרשת וילך נֶאֱרָא אָבִיעַר דָּאָס עֲנִין [קען זיין]. [בהקדם וואָס] דער אבן עזרא זאָגט^ט, [אויף דעם וואָס] יעקב אבינו האָט געזאָגט ווען זיי זענען אַריינגעקומען קיין ארץ ישראל, קיין שְׁכֶם, הִסְרֵנוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֶּכֶד אֲשֶׁר בְּתוֹכְכֶם (וישליח לה, ב).

פרעגט מען דאָך די קשיא, פרעגט ער וואו קומט עפעס אַז יעקב אבינו האָט געלאָזט אֱלֹהֵי הַנֶּכֶד ביי זיינע קינדער 'ביז דעמאלטס', [עד שהוצרך עתה לומר להם] 'הִסְרֵנוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֶּכֶד. וויאָזוי האָט ער דאָס געלאָזט אַריין נעמען מעיקרא אָן, און וויאָזוי 'זיי' האָבן גאָר אַריינגענומען^ט.

זאָגט דער אבן עזרא, הייסט ער נאָכקוקן אין פרשת וילך [דשם יבואר זה].

סד

ובפרשת וילך מתרין, דמוצד המקבלים יש שינוי לפי המקומות, ועל כן יש בחינות שבחין לארץ אינם בכלל בחינות עבודה זרה, אבל בארץ ישראל לצד קדושת המקום צריך להשמר גם מבחינות כאלו, ולכן בבוא יעקב לארץ ישראל הוזהרים להסיר גם בחינות כאלו

'דאָרטן' [בפרשת וילך] איז ער מִסְבִּיר^ט:

אָז ס'איז פֿאַרהאַנדן אַסאַך זאַכן [וואָס] לויטן קְדוּשַׁת הַמָּקוֹם איז דער פֿגֶם גרעסער. אַסאַך זאַכן [איז דאָ] אַז דאָרט [במקום חול] הייסט עס נישט קיין עֲבִירָה נאָך, אָבער [במקום הקודש] לויטן קְדוּשַׁת הַמָּקוֹם איז גרעסער [דער פֿגֶם].

זאָגט ער, מוז זיין אַז דאָס איז דאָס עֲנִין [מה שאמר יעקב כן].
ס'איז פֿאַרהאַנדן [בחינות כאלה], אין חוץ לָאָרֶץ האָט עס נישט געהייסן קיין עבודה זרה, נאָר דעמאלטס ער איז אַריינגעקומען קיין אָרֶץ יִשְׂרָאֵל דאָרטן איז זייער 'הייקל', [איז] יעדער פֿגֶם גרעסער, [ולכן] דאָרט הייסט דאָס אויך אַן עבודה זרה. איבערדעם 'אַזא' בחינת עבודה זרה האָט ער געהייסן מִבְּעַר זיין [כשנכנסו לארץ ישראל].
אַזוי זאָגט דאָרט דער אבן עזרא^{סא}.

סה

וכעין זה מבאר האר"י הק' בכונות מאמרי הנמרא ריש מדות שהם "כאילו" עובד עבודה זרה, דאף שבוה העולם מצד ההלכה אין דינם כך, אבל בעולמות העליונים דשם נחשב כל פגם קל לחטא גדול, נחשב גם בחינות כאלו בחינות עבודה זרה

דער אָמֶת, כְּעֵין זֶה זאָגט דאָך דער אר"י הקדוש, [אויף] די זאַכן וואָס די גמרא זאָגט "כָּאִילו", [וכגון] כָּל הַפּוֹעֵס איז "כָּאִילו" עוֹבֵד עֲבוּדָה זָרָה^{סב}, אָדער כדומה מֵאֲמָרֵי "כָּאִילו".

^ט באבן עזרא וישלח (לה, ב): הִסְרֵנוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֶּכֶד. חלילה חלילה שישכב הנביא עם עובדת אלהי נכר. ופירושו תמצאנו בפרשת וילך משה (באבן עזרא).

^ט באבן עזרא וילך (לא, ט): בפסוק ויאמר ה' אל משה הִנֵּה שָׁכַב עִם אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה אַחֲרֵי אֱלֹהֵי נֹכַר 'הָאָרֶץ', כתב: ידענו כי השם אחד, והשינוי יבוא מהמקבלים, והשם לא ישנה מעשיו, כי כולם בחכמה. ומעבודת השם לשמור כח הקבול כפי המקום וכו', על כן אמר יעקב הִסְרֵנוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֶּכֶד וכו':
ועיין מזה בדברי רבינו בכמה מקומות, ומזה בס"ג יתרו תשכ"ח, ס"ג תצא תשי"ד (לשון קדשו קב, אות סח).

^{סא} ועיין ברמב"ן פרשת אחרי (יה, כה) מה שמבאר ענין זה באורך, ומביא שם דברי האבן עזרא אלו. ועל פי זה בנויים דברי רבינו בביאור תירוץ האבן עזרא.

^{סב} עיין בגמרא שבת (קה:): תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר וכו', המקרע בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו והמפזר מעותיו בחמתו, יהא בעיניך כעובד עבודה זרה. שכן אומננו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך,

איז דער אר"י הקדוש מסביר. לעולם קען מען דען זאגן (שהוא כעובד עבודה זרה, והלא) אויף 'דעם עולם' זאגט מען, איז פֿעס נאָכנישט קיין עבודה זרה, ס'האָט נישט די דינים, די הלכות (פון עבודה זרה), ס'איז נישט אין דעם סוג [בכלל]. הגם ס'איז דאָ דערינען אַ 'בחינה' דערפון, אָבער ס'איז נישט אין דעם סוג, לאַ מינייה וְלאַ מקצתיה פון די הלכות.

נאָר וואָס'זשע דען, ווען דער אייברשטער העלפט מ'ווערט נתעלה דערנאָך, און מ'קומט אויף אַ 'העכערן עולם', אין אַ העכער עולם איז אלעס 'הייקל', 'יעדער פֿגם, יעדער איידעלער עון זעט זיך אָן שטארקער.

איז דאָ עולמות אין די העכערע (הימלען), וואָס פֿעס איז טאָקע עובד עבודה זרה ממש, ס'האָט דעם זעלבן פֿגם, ס'זעט אויס ווי עבודה זרה.

לויט ווי הויעך, איז איידעלער דער פֿגם. איז דאָס אויך עבודה זרה. דער "פֿאָילו" עובד עבודה זרה איז לויט 'וואו' מ'קומט, איבערדעם הייסט דאָס "פֿאָילו"¹⁰.

סו

והוא כעין דברי האבן עזרא, דכל דבר תלוי חומרו לפי קדושת המקום

פֿעין זי, מיט דעם קאָן מען פֿארשטיין טאָקע דעס אויכעט, וואָס דער אבן עזרא זאָגט. טאָקע ווייל דאָרט איז הייקעלער, וועגן די העכערע השפֿעה (שבארץ ישראל), איז פֿאָרהאָנדן [אזעלכע זאכן וואָס] דאָרט הייסט עס עבודה זרה, און אין חוץ לארץ נישט.

סז

ובוה יש לפרש גם דברי הגמרא כל היוצא לחוץ לארץ כאילו עובד עבודה זרה, כי עתה שהוא דר בארץ ישראל יש בחינות שהם נחשבים שם כעבודה זרה לפי קדושת המקום, וכשיוצא לחוץ לארץ יוצא למקום שבחינות עבודה זרה שבארץ ישראל הם מותרים שם, ולכן נחשב בוה כאילו עובד עבודה זרה

אפשר איז דאָס טאָקע דער פֿשט¹⁰ [במה שאמרו]¹⁰ כל היוצא מארץ ישראל לחוץ לארץ כאילו עובד עבודה זרה. וואָרן אַז ער קומט אַרויס [מארץ ישראל], ס'ווערט אים מותר [בחוץ לארץ] אזעלעכע זאכן וואָס דאָרט אין ארץ ישראל הייסט עס עבודה זרה, ווי דער אבן עזרא איז מסביר, [לכן אמרו דנעשה כאילו עובד עבודה זרה].

ולמחר אומר לו עשה כך, עד שאומר לו עובד עבודה זרה, והולך ועובד. אמר רבי אבין מאי קראה, לא יִהְיֶה כָּךְ אֶל זֶר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָאֵל נֶכֶד, איזהו אל זר שיש בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע.

ובהרבה ספרים מובא זה כלשון רבינו כאן בשם חז"ל, כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה. והוא לשון הוזהר הקדוש בכמה מקומות (ח"א כז: ח"ב קכב. ח"ג קעט. ורל: תיקוני זוהר פט: וקג:). וכן הוא בזהר חדש (פרשת נח דף כא:), ושם סמכוהו גם כן על הפסוק לא יִהְיֶה כָּךְ אֶל זֶר. ועיין עוד בזהר (ח"ב דף קכב) מה שהאריך בענין גנות הכעס דהוא כעבודה זרה.

וכן מפורש בלשון הרמב"ם (דיעות ב, ג): אמרו חכמים הראשונים, כל הכועס כאילו עובד עבודת כוכבים. ובפירוש המשניות (אבות ב, ו) כתב וז"ל: וכבר הפליגו לגנות הכעס והרגזנות, והזהר שבדבריהם, אמרם כל מי שכוועס כאילו עובד עכו"ם, וסמכוהו לאמרו לא יִהְיֶה כָּךְ אֶל זֶר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָאֵל נֶכֶד, רצ"ל ששני הדברים אחד. [ועיין בשדי חמד ח"ט (כללי הפוסקים סימן ה, אות כב) מה שכתב בזה].

¹⁰ עיין כל הענין בס"ג אחרי קדושים תשי"ג (לשון קדשו קונטרס קמז), כי תצא תשי"ד (קונטרס קב), חיי שרה תשט"ז (קונטרס ריא), ועוד בכ"מ. ועיין עוד בס"ג יתרו תשכ"ח.

¹⁰ וכן ביאר רבינו במאמר זה בס"ג חיי שרה תשט"ז הנזכר (לשון קדשו, אות צח-ק), ובדברי יואל קדושים (עמוד קיח), ועיין שם באורך ביתר ביאור.

¹⁰ בגמרא כתובות (ק:): וכן ברור הוא אומר כי גִּישׁוּנֵי הַיּוֹם מִהִתְפַּחַת בְּנִחְלַת ה' לֵאמֹר לָךְ עֶבֶד אֱלֹהִים אֲחֵרִים, וְכִי מִי אִמֵּר לוֹ לְדוֹד לָךְ עֶבֶד אֱלֹהִים אֲחֵרִים, אֵלֶּא לֹאמֵר לָךְ כֹּל הָדָר בַּחוּץ לָאָרֶץ כְּאִילוּ עֹבֵד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים. [ופירש"י: וכי מי אמר לו לדוד כן. אלא מפני שהיה צריך לברוח ולצאת מארץ ישראל "אל מֶלֶךְ מִזֶּמַּב וְאֶל אֲכִישׁ"].

ועיין שם בפירוש הרי"ף בעין יעקב דמה שאמרו "הדר בחוץ לארץ", מיירי "ביוצא מארץ ישראל" לדור בחוץ לארץ, וכדמייתי ראייה מדוד יציא אז מארץ ישראל לחוץ לארץ. [ועיין ביואל משה (א, א ד)].

סח

אויסער דעם פֿירוש הפֿשוט [בהוצא לחוץ מארץ ישראל], ווי רש"י^{טו} און דער תרגום יונתן זאגט^{טז}, אז מ'מיינט ווייל מ'קומט אונטער אַ מַמְשֶׁלֶת [עובדין] עבודה זרה. דאָס מיינט מען שוין נישט [בזמן הזה, כשאין דינו תקיפה גם בארץ ישראל]. כל היוצא מארץ ישראל דאָס מיינט מען [אָזוי ווי] דעמאָלטס בִּימֵי שְׁאוּל^{טז}, ווען מ'איז ארויס פון אַ מַמְשֶׁלֶת התּוֹרָה צו אַ מַמְשֶׁלֶת עֲבוּדָה זָרָה, דאָס איז דער עיקר נאָר. און אָזוי זעט אויס אין רמב"ם^{טז} אויכעט, אַז דאָס איז דער מֶכֶן. און אין רש"י.

סט

אַבער לויט די אנדערע^{טז} וואָס זיי זאָגן דעם פֿשט על פי פֿשוט [שארץ ישראל הוא תחת הנהגת הקב"ה, וחוצץ לארץ תחת הנהגת שרי האומות^{טז}]. ולפי דבריהם שייך זה גם בזמן הגלות.

^{טו} ברש"י בשמואל (א' כו, יט): פֿי גִרְשׁוֹנֵי. מארץ ישראל: לֶךְ עֲבַד אֱלֹהִים אֲחֵרִים. היוצא מארץ ישראל לחוץ לארץ "בזמן הבית", כאילו עובר עבודה זרה, ויונתן תרגם אָזִיל דוֹד בִּינִי 'עַמְמָא' פֿלְחִי טַעֲוָתָא. [ועיין בזה באורך ביואל משה (א, ה-ו, כז-כח)].

^{טז} בתרגום יונתן בשמואל שם: אַרִי תִרְכִּנִי יוֹמָא דִּין מְלִמִּיד בְּאַחֲסַנְתָּ עֲמָא דִּה', לְמִימַר אָזִיל דוֹד בִּינִי 'עַמְמָא פֿלְחִי טַעֲוָתָא'.

^{טז} כמו שדרשו כן מהפסוק פֿי גִרְשׁוֹנֵי הַיּוֹם וגו', שאמר כן דוד כשברח משאול המלך לאכיש מלך גת.

^{טז} במאמר קידוש השם להרמב"ם, שביאר שם דיני קידוש השם באם המלכות כופה נגד הדת, ומבאר שם דמי שאפשר לו מחויב לצאת משם. וכתב שם וז"ל: 'והעצה' שאני יועץ לנפשי, והדעת שאני רוצה בה לי ולא הוהי לכל מבקש ממני עצה, שִׁצָא מֵאֵלָה הַמְקוּמוֹת ויֵלֶךְ לַמָּקוֹם שֶׁהוּא יִכּוֹל לְהַעֲמִיד דָּתוֹ וּלְקַיֵּם תּוֹרָתוֹ בְּלֹא אוֹנֶס, וְלֹא יִפְחַד, וְיַעֲזוֹב בֵּיתוֹ וּבְנָיו וְכָל אֲשֶׁר לוֹ, כִּי דַת ה' שֶׁהִנְחִיל אוֹתָנוּ גְדוּלָּה, וְחִיּוּבָה קוֹדֵם לְכָל הַמְקָרִים הַבּוּיִים בְּעֵינֵי הַמִּשְׁכִּילִים, שֶׁהֵם אֵינֶם עוֹמְדִים וִירָאָה ה' הִיא שְׁעוּמֶדָתָּ. וְלֹא עוֹר אֵלָּא אֲפִילוֹ הִיוּ שְׁתֵּי מְדִינוֹת מִיִּשְׂרָאֵל, אַחַת מֵהֶם יוֹתֵר טוֹבָה בְּמַעֲשֵׂיהָ וּבְמִנְהַגֶּתָּהּ יוֹתֵר מִדְּקִדְקַת וְנִכְנָעִים לַמְּצוֹת מִן הָאֲחֵרֶת, שְׁחִיב יֵרָא ה' לַצֵּאת מֵאוֹתָהּ שְׁמַעֲשִׂיהָ אֵינֶם כָּל כֵּךְ נִכּוֹנִים, לְאוֹתָהּ מְדִינָה טוֹבָה וְכו'.

וכל זה כשיהיו שני מדינות מישראל, אבל אם היה המקום מן הגוים, ישראל העומד שם על אחת כמה וכמה שהוא חייב לצאת מאותו מקום וללכת למקום טוב, וישתדל לעשות, ואעפ"י שמפיל עצמו בסכנה, עד שינצל מן המקום הרע שאינו יכול להעמיד דתו כראוי, וילך עד שגיע למקום טוב. וכבר פירשו על ידי הנביאים שכל הדר בין הכופרים שהוא כמותם, שאמר דוד המלך ע"ה פֿי גִרְשׁוֹנֵי הַיּוֹם מִהֶסְתַּפֵּחַ בְּנִחְלָת ה' לֵאמֹר וגו'. הנה שָׁקַל דִּירָתוֹ בֵּין הַגּוֹיִם כֹּאֲלוֹ עוֹבֵד אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וכן חייבו החסידים ויראי השם שימאסו הרע ועשויו, וכן אמר דוד ע"ה (תהלים קלט, כא) הִלָּא מִשְׁנֹאֲיָהּ ה' אֲשָׁנָא וּבִתְקוּמִיָּהּ אֲתִקְשָׁט, וגם אמר (שם קיט, סג) חֲבֵר אֲנִי לְכָל אֲשֶׁר יִרְאֶה וְלִשְׁמֵרִי פִקְדוֹן. וכן מצינו באברהם אבינו ע"ה שסאס משפחתו ומקומו וברח לנפשו, להנצל מדעת הכופרים. וכל זה אם לא יכופו אותו הכופרים לעשות מעשים, שצריך האדם לצאת מביניהם, אבל בשכופין אותו לעבור על אחת מן המצות, 'אסור' לעמוד באותו מקום, אלא יצא ויניח כל אשר לו וילך ביום ובלילה, עד שימצא מקום שיהא יכול להעמיד דתו, והעולם גדול ורחב. והתנצלות מי שטוען בענין ביתו ובניו, אינה טענה לפי האמת, אֲחַל לֹא פָדָה אִישׁ לֹא יִתֵּן לְאֵלֵקִים כְּפָרוֹ (שם מט, ח), ואין ראוי אצלי מי שיטען זאת הטענה כדי לדחות מעל נפשו, אלא יגלה למקום ראוי, ולא יעמוד בשום פנים במקום השמד, וכל העומד שם הרי הוא עובר ומחלל שם שמים, והוא קרוב למזיד. אבל אלה שמפתין עצמן ואומרים שיעמדו במקומן עד שיבא המלך המשיח לארץ המערב ואז יהיו יוצאין והולכין לירושלים, איני יודע איך יבטל מהם זה השמד, אלא עוברין הן ומחטיאין זולתן, ובכמותן אמר הנביא ע"ה (ירמיה יד) וַיִּרְפְּאוּ אֶת שִׁבְרֵי בָת עַמִּי עַל נִקְלָה לֵאמֹר שְׁלוֹם שְׁלוֹם וְאֵין שְׁלוֹם, כי אין זמן לביאת המשיח עד שתולין בו ואומרים עליו הוא קרוב או רחוק, וחייב המצות אינו תלוי בבית המשיח, אלא אנחנו מחויבים להתעסק יותר ובמשתדל להשלים עשייתן, ואחר שנעשה מה שאנחנו מחויבים, אם יזכה ה' לנו או לבני בנינו לראות המשיח הרי זה טוב יותר, ואם לא לא הפסדנו כלום אלא הרוחנו בעשייתנו מה שאנחנו מחויבין. אבל אם יעמוד אדם במקומות שיראה כי התורה תפסוק והמין יאבד בַּעֲבוּר הַשָּׁנִים, והוא אינו יכול להעמיד דתו, ויאמר שאר אנשי עד שיבא משיח ואצא מזה שאני בו, אין זה כי אם רוע לב, וְאִבּוֹד גְּדוֹל, וּבִטּוֹל הַדַּת וְהַדְּעָה. זו היא דעתי, וה' יודע האמת. [ועיין ביואל משה (ב, כז)].

^{טז} רמב"ם פרשת אחרי (יח, כה), עיי"ש באורך.

^{טז} ומ"מ לעת עתה שיש שם ממשלת הסטרא אחרא בעוה"ר, לא שייך זה אפילו להרמב"ם, וכדברי הב"ח (א"ח סימן קח) בזמן שחוטאין ח"ו בארץ ישראל השכינה מסתלקת משם, ונעשה ח"ו הס"מ המושל שם, ואז אדרבה גרוע שם מבחוץ לארץ שהוא תחת שאר שרים. וכמו שביאר רבינו כל זה ביואל משה שם (עיי' לעיל סוף הערה טו), וכן בכ"מ. אלא שכאן קיצר רבינו בזה בכלל, ואמר רק דברים קצרים וסתומים בענין דעת הרמב"ם בזה.

[ולפי זה כמו כן לדרכינו] קען זיין איז 'די' בְּחִינָה [שיש דברים שעכשיו בארץ ישראל נחשב כעבודה זרה מחמת קדושת המקום, וכשיוצא לחוץ לארץ אינו חמור כל כך, וזה שייך גם בזמן הגלות].

ע

ועל כל פנים הכל תלוי לפי המקום, דלפי מעלת וקדושת המקום הפנים חמור יותר אָבער יהיה איך שיהיה, איז דאָך פאַרהאַנדן [מקומות] וואָס ס'איז העכער [דער פגם].

עא

ולכן בדור המדבר, לפי ערך גודל מודיגותם לאחר שעמדו במעמד הנבחר והגיע השגתם בעולמות העליונים, היה העגל נחשב לפנים גדול, לפי ערך קדושתם

איבערדעם קאָן טאַקע זיין, דעס חָטָא הַעֲגָל [היה הפגם בזה] ווייל' ס'איז געווען אַ דור דַּעָה, זיי זענען געווען אַזוי גרויס, זיי האָבן מְגִיעַ געווען אין די עוֹלָמוֹת הָעֲלִיּוֹנִים, די וואָס זענען געשטאַנען ביים מַעֲמַד הַנִּבְחָר און זיי האָבן געהערט אָנְכִי וְלֹא יָהִיָּה לָךְ, זיי זענען געקומען צו הַתְּפִשּׁוּת הַגְּשָׁמִיּוֹת, זיי האָבן מְגִיעַ געווען – זייער הַשְׁגָּה – אין די העכסטע עוֹלָמוֹת.

איבערדעם איז זייער בְּחִינָה געווען גאָר אויף אַ הויכע פּלאַץ. און אין אַזאַ הויכע פּלאַץ איז אַזאַ בְּחִינָה [של העגל נחשב כמו] עבודה זרה. אַ זאך וואָס ס'קאָן [נאָר] 'ברענגען' דערצו [לאחר זמן שיבואו מזה לע"ז] איז טאַקע שוין [נחשב ווי] עבודה זרה. איבערדעם איז געבליבן דער 'פֶּלֶעק' [לדורות], ווייל זיי זענען געווען אַזוי גרויס.

עב

אבל אם היה זה נעשה ברורות אחרים על ידי אנשים פשוטים, אפשר שלא היה בזה פגם כל כך

אָבער ווען נישט דאָס, קאָן זיין ווען זיי זענען גאָר אָנְשִׁים פֶּשׁוּטִים אין אַן אַנדער דור, קאָן זיין העט עס נישט גיווען געוועזן אַזאַ פֶּלֶעק. דערנאָך, אַז ס'איז טאַקע בְּטֵל געוואָרן [שׁוּב לֹא הָיָה הַפֶּגֶם גָּדוֹל כֵּל כָּךְ].

אַודאי חלילה אַז ס'בלייבט [ווען], ברענגט דאָך עס טאַקע דערנאָך צו עבודה זרה, איז עס ממילא נישט גוט, עַל פִּי פִּשְׁטוֹת, [ואף בדור פשוט]. און טאַקע איז עס נאָך אַרגער' [בדור פשוט], וואָרן ווייל דאָרט וואו ס'איז נידעריגער ברענגט עס נאָך 'גיכער' צו עבודה זרה.

אָבער אַז ס'איז גאָרנישט געשען, ס'איז דאָך בְּטֵל וּמְבָטֵל געוואָרן, און ס'איז נישט געשען גאָרנישט [לא היה בזה פגם גדול אם היה זה בדור פשוט]. ממילא איז עס טאַקע 'נאָר פאַרדעם' געווען אַזאַ פֶּגֶם, ווייל זיי זענען געווען אַזוי גרויס.

עג

ביאור דברי הוזהר, דאָהרן לֵטֵב אַתְּכֻן

לפי האמור יתבאר גם דברי הוזהר, שאמרו כי אהרן לטב אתכון במה שבחר לעשות העגל, בכדי שלא יצטרך להכניס את הערב רב לתוך העננים, שזה גרע יותר

מיט דעם קאָן מען פאַרשטיין אפשר.

אין זוהר הקדוש שטייט גאָר^{עב}, אַז דאָס עַרְב רַב האָט געזאָגט, זיי האָבן געוואָלט

^{עב} בזהר הק' (בפרשת דף קצא): תא חזי, כל ענני יקר דאזלו במדברא, לא הוו חפייין אלא לבני ישראל לחודייהו, וההוא עננא דיקר דכתיב (בשלח יג, כא) ויה' הולך לפניך יומם, אזלא לקמיהו. ואלין ערב רב, וכל אינון בעירי עאנין ותורין, הוו אזלו לבר ממשקייא, לבתרייתא. ו תא חזי, כל אינון ארבעין שנין דקא אזלו ישראל במדברא, שום לכלוכא וטנופא לא הוו גו ענני לגו. ועל דא עאני ותורי דהוו אכלי עשב, לבר הוו, וכל אינון

אריינקומען אין די עננים, און פונעם מן עסן, זיי האבן געוואלט זיין גלייך מיט אידן. ווייל דאס ערב רב איז געווען חוץ לעננים, מ'האט זיי נישט געוואלט אויסמישן. און מן איז אויך געווען אנדערש געוועזן, וואס ס'איז פאר זיי אנגעקומען. אלדינגס איז געווען אנדערש.

האט דאס ערב רב גע'טענה'ט, אדער זיי ווילן זיין צוזאמען מיט אידן, און אז נישט, מוזן זיי האבן עפעס אן אנדערע הנהגה, מ'זאל זיי געבן אן עגל. האט אהרן הכהן געזאגט, ווי איידער מ'זאל זיי אויסמישן מיט אידן, איז ליבער [אז] מ'זאל זיין מאכן אן עגל. אזוי שטייט גאר אין זוהר הקדוש.

עד

[און] דער זוהר הקדוש זאגט, אז ס'איז טאקע אמת, אזוי איז טאקע גוט, [ואהרן הכהן] ער איז 'רעכט' געווען. נאר דער פעלער איז געווען, ווייל ס'האט זיך געטראפן 'אידן'ע וואס זענען געווען, זיי האבן אויך געהאט אזעלעכע מחשבות נאכ'ן עגל. און 'דאס' איז געווען דער חטא. אזוי זאגט ער.

עה

ולכאורה קשה, דהאמנם שלהכנים הערב רב גרע יותר, אבל סוף סוף האריך הותר בשביל זה לעשות להם עבודה זרה לעולם איז דאך שווער צו פארשטיין. טאקע אמת [אז] זיי זאלן זיין אינאיינעם טויג נישט, אבער אז מ'זאל זיי מאכן אן עבודה זרה? דאס טאר מען דאך ווייטער נישט.

עו

אבל לדרכינו נוחא, שהרי לא נעשה לשם עבודה זרה כלל, וגם לבסוף לא באו ישראל לדי עבודה זרה, כי נתבטל כל העגל כשחזר משה

נאר לדרבינו איז רעכט.

ווארן ס'איז דאך נישט געווען קיין עבודה זרה נאך, און ער האט געוואוסט [אז] ס'וועט נישט קומען לידי עבודה זרה, [נאך] ס'וועט בטל וימבטל ווערן. און ווידעראום, 'דעס' ווידעראום אז דאס הייסט עבודה זרה [מחמת גודל קדושת מדינתם], דאס איז שוין נאר ביי א הויעך דור. אבער פארן ערב רב, אויף אזא בחינה [שעשו אז העגל], האט ער געזאגט הייסט דאס נישט קיין עבודה זרה. [ווייל] דאס איז נאר ווען מ'קומט אויף א העכערע [מדינה], אויף א העכערע בחינה.

דנטרי לון. ◦ אמר רבי אלעזר, אבא, אי הכי אינון ערב רב לא הוו אכלי מן מנא. אמר ליה ודאי הכי הוא, אלא מה דיהבין לון ישראל, כמאן דיהיב לעבדיה. וממה הוו אכלי, מתמצית, מה דאשתאר מבתר ריחיא, פסולת. וקרא אכריו ואמר (בשלה טו, לה) 'ובני ישראל' אכלו את המן ארבעים שנה. בני ישראל, ולא אחרא. ויראו 'בני ישראל' ויאמרו מן הוא, ולא שאר ערב רב, עאני ותורי דהוו בינייהו.

עד השתא הוו אתכפיין אינון ערב רב, והשתא קמו וכעו עובדא לאתקפא לסטרא אחרא. אמרו, או נהא כלנא עמא חדא, ונהוי בכללא עמכון, או יהא לן מאן דיהך קמנא, כמה דיהך אלקכון קמיכון. אמר אהרן, חס ושלום דאליו ישתתפו בעמא קדישא למחוי כלל לא חדא, ולא יתערבון עמא קדישא בעמא דא כלל לא חדא, אלא טב איהו לאפךשא לון מגו עמא קדישא, עד דיתיי משה. ◦ ואהרן לטב אתכון, אלא סגיאינו הוו מישראל דאשתתפו בהדיהו כלבא. ובגין כך, כד אתא משה, אצטריך לברא וללבנא לעמא קדישא מההוא חובא, ואשקי לון שקי, עד דאתברירו כליו ולא אשתאר בהו פסולת כלל.

²² שאינם מהערב רב.

עז

ישוב הקושיות

ישוב קושיא ג-ד

תשובת אהרן היתה אֶתָּה יִדְעָתָ אֶת 'הָעַם' זה הערב רב כי בָּרַע הוא, דהיינו שהם במדריגה פחותה, ולא במדריגה עליונה כמו הכלל ישראל בדור המדובר, ואם כן אצלם יש לרון על פי ההלכה שאין כזה עבודה זרה, ולא כהפגם שבעולמות עליונים איבערדעם דאָס קאָן זיין, דאָס האָט אהרן הכהן פֿאַרענטפערט.
[דמשה רבינו] ער האָט אים געפרעגט מַה עֲשֵׂה לָךְ הָעַם הַזֶּה כִּי הִבַּאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה, האָט ער געזאָגט אֶתָּה יִדְעָתָ אֶת הָעַם כִּי בָרַע הוּא, וואָס פֿאַר אַ מַצָּב [זיי זענען].
"הָעַם" מיינט מען דאָס עַרְב רַב (וזהר ח"ב מה:), [און דו ווייסט דאָךְ] וואָס פֿאַר אַ מַצָּב [זיי זענען], שאינם במדריגה גבוה, [וממילא] דעס איז נאָכנישט [קייין עבודה זרה].

עח

ואם תאמר שהיה לחוש שבהמשך הזמן יתהווה מזה עבודה זרה, לזה אמר וַיֵּצֵא הָעֶגְלָה "הַזֶּה", כי הבנתי גם מתחילה שאתה משה תחזור מיד, ואז יתבטל כל העגל ולא יבוא לידי בחינה אחרת מכמו שהיה עתה העגל "הזה"
איי ס'וועט ברענגן [שפעטער לידי כך]. זאָגט ער אָבער וַיֵּצֵא הָעֶגְלָה "הַזֶּה", ס'איז נאָר אַרויסגעקומען נאָר 'דעס' עֶגְלָה, וואָרן איך האָב געוואוסט גאַנץ גוט [אַז] דאָס וועט פֿטל וּמִבְטָל ווערן, און קיין אַנדערס וועט שוין נישט נאָכקומען. און אַז ס'איז נאָר דעס, איז דאָךְ עס נישט קיין עֲבֹדָה זָרָה נאָךְ.

עט

ומובן דיוק לשון "הזה", כי בא למעט שלא בא הדבר לידי כך שיתהווה מזה גם ענין אחר הגרוע מזה
דאָס איז דאָ דער דיוק הָעֶגְלָה "הַזֶּה", [ווייל] מיט דעם האָט ער דאָס פֿאַרענטפערט, אהרן הכהן. מיט דעם האָט ער זיך מיט דעם פֿאַרענטפערט, [אַז] ס'איז נאָר וַיֵּצֵא [הָעֶגְלָה הַזֶּה]. ושלכן השליכו באש, ווייל ער האָט דאָס פֿאַרשטאַנען, אַז 'ער' מאַכט עס, איז נאָר וַיֵּצֵא הָעֶגְלָה ["הַזֶּה"].

פ

ולכן סיפר גם כן גופא דעובדא, שהם באו אליו והוא בעצמו השליכם לאש. כי רק על ידי זה ניתן כח החולשה בהעגל, באופן שיוכל להתבטל כל הענין כשחזור משה רבינו [ולכן אמר] וַאֲמַר לָהֶם לְמִי זֶהב [הַתְּפָרֶקֶן] וַיִּתְּנוּ לִי וַאֲשַׁלְכֵהוּ בָאֵשׁ, ער האָט דערציילט די גאַנצע מעשה, [אַז] דורכדעם ווייל 'ער' האָט אַזוי געטון, דורכדעם איז [נאָר] וַיֵּצֵא הָעֶגְלָה "הַזֶּה". [אָבער] ווען אַן אַנדערער מאַכט [עס ווען], מִי יִדְעַ וואָס ס'העט גיווען געברענגט, עֲגָלִים מיט עֲגָלִים.

פא

והנה הכרעה כזה אי אפשר לעשות רק על ידי נביא אמת כאהרן הכהן, שידע העתידות שעל ידי זה יתמעט כח הרע יותר מבאופן האחר. וכעין שהותר רק לנביא לעבור על התורה בהוראת שעה, כאלהיו בהר הכרמל שידע בנבואה שידר אש מן השמים ויצמח מזה כבוד ה' וביטול העבודה זרה
[אָבער] דאָס האָט אַלעס געקאָנט נאָר טון ער אהרן הכהן, וואָס ער איז געווען אַ נְבִיא אֱמֶת. [אָבער] אַן אַנדערער קען דאָס נישט מַכְרִיעַ זיין, מ'זאל חֲלִילָה אַזוינס טון.
אָבער אַ נְבִיא מעג דאָךְ דאָס טון [בהוראת שעה], אַזוי ווי אַלִּיהוּ בְּהַר הַכְּרִמָּל מיט שְׁחוּטֵי חוּץ^{עד}. ווייל ער האָט געוואוסט אַז ער איז מַצִּיל מיט דעם דעם כְּבוֹד שְׁמִים^{עה}.

^{עד} שהקריב אליהו את הפר בהר הכרמל, אף שהיה שחוט חוץ.

^{עה} עיין בזה בגמרא יבמות (ז:) ובתוספות (שם וסנהדרין פט:), וברמב"ם (יסודי התורה ט, ג). ועיין בויואל משה (ב, קנא. סוף ד"ה ולכאורה), ועוד בכ"מ בדברי רבינו.

[וכן אהרן הכהן ידע בנבואה כי] ס'איז נאָר 'מַצִּיל' פון עבודה זרה, און ס'איז נאָכנישט קיין עבודה זרה.

פב

הקדמה ל'שוב קושיא ט

[קושיא יא]

לכאורה צ"ב דיוק הלשון "וְעַתָּה" הניחה לי

איבערדעם קאָן זיין אפשר, [וואָס] דער בורא כל עולמים האָט געזאָגט וְעַתָּה הַנִּיחָה לִי.

[דלכאורה] וואָס איז דער [דיוק הלשון] "וְעַתָּה".

פג

[קושיא י]

גם כל המאמר וְעַתָּה הַנִּיחָה לִי, צ"ב לפי פשוטו. ועיין ברש"י

אויף דעם זאָגט רש"י^ע, [כאן] פֶּתַח לוֹ פֶּתַח [להתפלל עליהם].

אַבער אין פֶּשְׁטוֹת [יש לבאר עוד בכוונת אומרו] וְעַתָּה הַנִּיחָה לִי וְיָחַר אִפִּי בָהֶם וְאֶכְלֶם.

פד

[וכן לבאר אומרו] לָךְ יָרַד [דעל זה קשה כדלעיל (בקושיא ט)].

פה

[ישוב קושיא י-יא]

ולפי האמור יבואר, דהנה משה רבינו היה באותה שעה למעלה בעולמות העליונים, אשר שם נחשב העגל לפגם גדול, ולכן אמר לו הקב"ה "וְעַתָּה" הניחה לי מללמד עליהם זכות כשאתה עומד בשמים, אלא לָךְ יָרַד מוקדם למטה אשר שם דנין על פי ההלכה, והדני שם קיל טפי ואין הפגם חזק כל כך, ושוב תוכל 'אחר כך' ללמד עליהם זכות למטה ולמעלה קען זיין אַזוי.

משה רבינו איז געווען [באותה שעה] אין די עולמות העליונים, אויף אַ הויפּך פּלאַץ, [און] דאָרט איז זייער ביטער געווען דער פֶּגֶם פונעם עֶגֶל, דאָרט איז דאָך זייער הייקל [אַלעס], אַזוי ווי דער אר"י הקדוש זאָגט אַז הַפּוֹעֵס הייסט עבודה זרה אַז מ'קומט אַהין [בעולמות עליונים].

האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט דאָ איז נישט גוט, דאָ טאָרסטו פון דעם נישט 'שמועסן', "וְעַתָּה" הַנִּיחָה לִי, [היינו עכשיו כל זמן שאתה כאן בְּשָׁמַיִם].

נאָר 'ווען דען' וועסטו קאָנען רעדן [דערוועגן], לָךְ יָרַד, ווען דו וועסט 'אַראָפּגיין' אַביסל נידעריגער, און דאָרטן וואו די איידעלע פֶּגָמִים זענען נישט אַזוי שאַרף, איז אַלעס פֶּדִין וְכִהְלֵכָה, און על פי הִלְכָה איז עס נישט לשם עבודה זרה, ווייל מ'האָט נישט געמיינט [לעבודה זרה], קען מען דערויף [מלמד זכות זיין], ממילא איז עס נישט אַזוי [האַרב], דאָס אַז ס'איז נאָר דעס וואָס ס'ברענגט [אַ מַכְשׁוֹל אויף 'ווייטער'].

אַז דו וועסט אַראָפּגיין נידעריגער [שם תוכל לדבר מזה ולבקש עליהם רחמים אף כששוב תחזור למעלה בשמים, וכמו שאמר אחר כך וְעַתָּה 'אַעֲלֶה' אֵל ה' אולי אַכְפָּרָה בְּעַד חַטֹּאתֶכֶם (וכמבואר להלן באות קלא)].

^ע ברש"י (לב, י): הַנִּיחָה לִי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם, והוא אומר הַנִּיחָה לִי. אלא כאן פֶּתַח לוֹ פֶּתַח והודיעו שהדבר תלוי בו, שאם יתפלל עליהם לא יכלם. ◦ ומקורו בתנחומא (סימן כב): וְעַתָּה הַנִּיחָה לִי וְיָחַר וגו', מכאן את למד שפֶּתַח לוֹ הַקב"ה למשה פֶּתַח לבקש עליהם רחמים.

פו

ישוב קושיא ט

וממילא לא קשה ממה דקיימא לן מעלין בקודש ולא מורדין, כי אין זה נקרא 'ירידה', כי היה זה לצורך עליה, כדי שאחר כך יוכל שוב 'לעלות' וללמד עליהם זכות גם למעלה. והכל היה לטובתם של ישראל, ולזה אמר לו לא נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל.

[וממילא] איז דאָס נישט געווען קיין ירידה, [ולא קשה מהא דמעלין בקודש ולא מורדין]. [נאָר אדרבה] האָט דאָס אַזוי געברויכט צו זיין דעמאָלט, לְצוֹרֵךְ הָעֲנִינִי, [כדי] ער זאָל קאָנען עפעס טון פאַר אידן'ס וועגן.

פז

[ולכן] האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט לא נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, מיינט מען דאָך פאַר אידן'ס וועגן, ממילא אַז דו ברויכסט פאַר אידן'ס וועגן אַראָפּגיין, ברויכסטו דאָס עס אויך צו טון. וואָרן דאָס איז נאָר אַלעס, דו האָסט דאָך אַלעס געטון פאַר אידן'ס וועגן. איז דאָס אַ ירידה לְצוֹרֵךְ עָלֶיָהּ, איז דאָס גאַרנישט קיין ירידה. וואָרן 'אַזוי ווי' ער האָט טאַקע מְתִיר געווען [נדרו של הקב"ה, שוב עלה למרום וביקש עליהם רחמים].

ממילא איז דאָס נאָר געווען לְצוֹרֵךְ [טובתם של ישראל, גם הירידה]. אָבער 'אים' איז דאָס נישט געקומען, ס'איז נישט געווען קיין ירידה פון אים.

פח

ומה שאמרו באותה שעה נתנדה משה, יש לומר דגם זה היה לצורך, כי משה רבינו לגדל מורגיתו באותה שעה וגדולת נשמתו, היה קשה לו לירד אז ממורגיתו, ולכן הוצרכו לפעולה כזו כדי שיוכל לירד לצורך שעה לטובתם של ישראל איי וואָס ס'שטייט נְתַנְדָה בְּאוֹתָהּ שְׁעָה זאָגט דער מדרש תנחומא^{טו}, [באותה שעה] נְתַנְדָה מִפִּי בֵּית דִּין שֶׁל מַעְלָה ע"ה.

קאָן טאַקע זיין [דהטעם בזה, ווייל] אַנדערש האָט ער נישט געקאָנט קומען צו 'דער ירידה'. משה רבינו איז געווען אַזוי הויעך, אַז ס'איז נישט געווען קיין מְצִיאוֹת [לפי] גְדוּלַת נִשְׁמָתוֹ אַז ער זאָל זיך קאָנען 'אַראָפּלאָזן'. [איבערדעס] האָט געמוזט זיין אַזאַ פֿעוּלָה, אַז נְתַנְדָה, כדי ער זאָל קאָנען 'אַראָפּגיין' לְצוֹרֵךְ שְׁעָה.

פט

אבל בוראי שלא נמשך הדבר לזמן רב, אלא מיד אחר זה התירו נידויו

אָבער דאָס האָט אַודאי נישט געדויערט לאַנג, דאָס האָט מען אַודאי באַלד מְתִיר געווען [הנידוי]. תַּלְמִיד חָכָם איז מִפִּיר לְעַצְמוֹ^{טז}, צי הקדוש ברוך הוא האָט אים

^{טו} בתנחומא כאן (סימן כב): לָךְ רַב, רבנן אמרי באותה שעה נתנדה משה מפי בית דין של מעלה. נאמר כאן לָךְ רַב בניזיפה כי שָׁחַת, ונאמר להלן (וישב לה, א) וַיֵּרֶד יְהוֹדָה מֵאֵת אֶחָיו, מה כתוב למעלה, וְקָמוּ כָל כְּנִיז וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְנַחֲמוֹ (שם לו, לה), כיון שלא קבל תנחומין עמדו ונדרוהו, אמרו כיון שאמרת לנו לָכוּ וְנִמְכְּרֵנוּ שְׁמַעְנוּ לָךְ, אלמלא אמרת לנו לָכוּ וְנַחֲזִירֵנוּ היינו שומעין לָךְ, ואתה גרמת לאבינו כל הצער הזה, עמדו ונדרוהו. ואין לָךְ רַב אלא נדוי. ○ מיד עמד משה לפני הקב"ה ואמר רבני מה סרחוני, א"ל שָׁחַת עַמְּךָ, א"ל משה וכי עמי הם, וְהֵם עַמְּךָ וְנִחַלְתָּךְ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּכֶחָךְ. א"ל מה חטאו, א"ל וַיִּמְרוּ אֶת כְּבוֹדְךָ בְּתַבְנִית שׁוֹר, אמר לפניו רבש"ע ובמה אתה מקנא, בשור, וכי הוא מסייעך, אתה משיב רוחות והוא מוריד גשמים אתה מזריח חמה והוא לבנה אתה מעלה אילנות והוא מצמיח צמחים, אין בו ממש, הוא אוכל עשב, עומד לישחט, לָמָּה ה' יַחְרֶה אִפְךָ בְּעַמְּךָ וְכו'.

^{טז} וכן הוא ברש"י (לכ, ז), הובא לשונו לעיל בהערה ז.

^{טז} בגמרא נדרים (ז:) [וכן במועד קטן (יז:)] אמר רב גידל אמר רב, תלמיד חכם מנדה לעצמו ומיפר לעצמו. פשיטא, מהו דתימא אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין, קא משמע לן. היכי דמי, כי הא דמר זוטרא חסידא,

דערנאך אליין מתיר געווען. הָפֶה שְׁאָסֵר הוּא הָפֶה שֶׁהִתִּיר⁵. ס'איז אַדאָי נאָר געווען ווילאָנג ס'האָט געברויכט צו זיין.

צ

ועל כל פנים מבואר היטב ענין שנאמר לוֹ לָךְ רָד

אַבער על כל פנים איז רעכט, איז דאָס נישט געווען קיין יְרִידָה. נאָר דער בורא כל עולמים האָט אים געזאָגט לָךְ רָד, און דאָרטן וועסטו קענען 'עפּעס טון'.

צא

והיה בזה צורך גם לענין התרת הנדר של יוצרו, שלא היה יכול לעשות זה רק ע"י שירד ועשה דין שלמטה, ובמקום שיש דין למטה אין דין למעלה, ושוב היה יכול להתיר הנדר גם למעלה, שידונו גם שם כפי הדין שלמטה

אַזוי ווי ס'איז טאַקע געווען, ער איז געווען וְיָחַל מִשָּׁה, ער האָט אים מתיר געווען נֶדְרָו. וואָרן דער נֶדֶר איז געשען ווען משה רבינו איז געשטאַנען הויעך, און ס'איז געגאַנגען דער דין איז געגאַנגען לויט כָּפִי דִין שְׁלֹמֶעֳלָה. איבערדעם בְּמָקוֹם שָׂאִין דִּין לְמִטָּה יֵשׁ דִּין 'לְמַעְלָה'⁶, איז דאָךְ אַרגערער, (ולכן) דער בורא כל עולמים האָט אים געזאָגט לָךְ רָד, [כדי] ס'זאל זיין א דִּין שְׁלֹמֶטָה, [ונכשיש דין 'למטה' אין דין למעלה].

[ווי] מ'זעט דאָך - אַזוי ווי די גמרא זאָגט דאָךְ אַזוי - אַז ס'איז בעסער (ווען ס'איז) א דין שלמטה, איז עס אויף אַן אַנדערע בחינה. דאָרט [בעולם העליון] איז זייער הייכל.

צב

איבערדעם האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט, זאָלסט עס אַראָפּפירן צו א דין שְׁלֹמֶטָה, דאָרט וועסטו בעסער אויסקומען, וועסטו קאָנען פאַרשאַפֿן א הצֵלָה. אַבער אַזוי אַז דו ביסט דאָ אויבן, דאָרט ווערט דאָךְ אַלדינגס געפירט לויטן דין שְׁלֹמֶעֳלָה, איז אַלעס זייער הייכל און זייער שאַרף, זייער אַ געוואָלדטיגן פֿגֶם איז יעדער עוֹן, איבערהויפט [דעס] אַז ס'האָט געקאָנט קומען חֵלְלָה צו עבודה זרה,

כי מחייב ב'ר' רב שמתא, משמת נפשיה ברישא [שמנדה את עצמו מפני כבודו של אותו ת"ח], והדר משמת ב'ר' ב'י רב, וכי עייל לביתיה, שרי לנפשיה והדר שרי ליה [לאותו ב'ר' ב'י רב].

ו"ל הר"ן שם: תלמיד חכם מנדה לעצמו ומפר לעצמו. כתב הרשב"א ז"ל דדוקא היכא דלא הוי בר נדוי, כי הא דמר זוטרא דממדת חסידות בעלמא משום יקרא דבר בי רב הוה משמת נפשיה, אבל כשנדה עצמו על דבר שהיה חייב עליו נדוי, לא כל הימנו להתיר עצמו. והקשו עליו אם כן היכי מקשי ליה הש"ס 'פשיטא', מקמיה דאמר כי הא דמר זוטרא, אדרבה הוה ליה למימר 'אמאי'. לפיכך אמרו דבכל ענין שנדה את עצמו מיפר לעצמו, וכן דעת הרמב"ם ז"ל בפרק ז' מהלכות ת"ת (הלכה יא). וראיתי למקצת מפרשים שכתבו דלא גרסינן פשיטא, אלא ה"ג ומיפר לעצמו כי הא, ולמי שגורס כן דברי הרשב"א נכונין בטעמם.

ו"ל הרמב"ם שם: נידוי על תנאי אפילו על פי עצמו צריך הפרה תלמיד חכם שנידה עצמו, ואפילו נידה עצמו על דעת פלוני, ואפילו על דבר שחייב עליו נדוי, הרי זה מיפר לעצמו.

[ולעניינו אתי שפיר אף לדעת הרשב"א, כי משה רבינו לא נתחייב נידוי משום דבר שעשה, אלא למדת חסידות לצורך הצלת ישראל, וכמו שמבאר רבינו. אלא דאכתי יש להקשות על זה דלכאורה אין זה רק במגדה על פי עצמו, ולא על פי אחרים, לזה אומר רבינו דעכ"פ הקב"ה בודאי היה יכול להתירו, דבית דין שנידה ודאי יכול להפיר הנדוי (ו"ע) בשאילתות דר"א בשאלתא, ובהעמק שאלה שם אות יב].

⁵ ועיין בגמרא מועד קטן (טו): הווא טבָּחָא [שוטח] דאִיתְפָּקֵר [שביוה] ברב טובי בר מתנה, אימנו עליה אביי ורבא ושמתוהו, לסוף אזל פייסיה לבעל דיניה. אמר אביי היכי ליעביד, לישְׁרִי ליה, לא חל שמתא עליה תלתין יומין וכו', א"ל רב אידי בר אבין הכי אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל טוט אָסֵר יוֹטוּט שְׁרִי. [פירש"י, כלומר מצי למישרי ליה, אע"ג דלא חל עליה שלשים יום, דאותו שופר שְׁנִדְּוָהוּ יכול להתיר לו].

⁶ כמבואר בתנחומא (משפטים ה): רבי אליעזר אומר אם יש דין למטן אין דין למעל, אם אין דין למטן יש דין למעל. כיצד, אם יעשו התחתונים את הדין מלמטה אין הדין נעשה מלמעל, לפיכך אמר הקב"ה שְׁמֵרוּ אֶת הַמִּשְׁפָּט שֶׁלֹא תִגְרְמוּ לִי לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט מִלְּמַעַל, שֶׁנֶּאֱמַר וְאַלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים. - וכן הוא בדברים רבה (ה, ה).

איבערדעם איז נישט גוט בדינו של מעלה, דו ברויכסט צו זיין במקום שיש דין למטה אין דין למעלה.

צג

ומה שהמשיך בנתינת טעם כי שחת עמך, רצ"ל דבאן למעלה הוא בגדר השחתה, משא"כ למטה, ולכן לך רד האט דער בורא כל עולמים געזאגט לך רד, זאלסט אראפגיין אונטן און מאכן א דין שלמטה.

זאגט ער לך רד, פארוואס, ווייל כי שחת עמך, ווארן אזוי, דארט וואו דו שטייסט היצטערט, איז כי שחת עמך, אז דו ביסט דארט אויבן ביים בית דין שלמעלה, גאר הויעך - גבה מעל גבה - וואו משה רבינו איז געווען, [לכן נחשב זאת להשחתה ופגם]. האט דער בורא כל עולמים געזאגט ניין.

צד

איבערדעם דאס אליין איז טאקע געוועזן דער פתח [להתיר הנדר], וואס ער האט מתיר נדר געווען. [ונרמז בלשון רש"י, כאן] פתח לו פתח. ווייל דער נדר איז דאך געווען דעמאלטס ווען משה רבינו איז געשטאנען אויבן, און דער בורא כל עולמים האט דעמאלטס גערעדט מיט משה רבינו, האט מען דאך געשמועסט אזוי, פון דער בחינה אזוי ווי ס'איז אויבן, לויט דעם איז געווען דער נדר. אבער אזוי ווי ער איז אראפ געקומען, איז דאך שוין אן אנדערער דין געווען, נתחדשה הלכה, האט עס שוין אן אנדערע הלכה לויט דעם, איז דאס געווען גענוג א פתח אויף מתיר נדר צו זיין. איבערדעם טאקע צו דעם אויף להתיר הנדר האט געברויכט צו זיין דער לך רד, איז דאס הא ביהא תליא.

צה

ישוב קושיא ב

משה רבינו לא היה נוגע בדבר, כי כל הענין לא היה כוונה במוריגתו, אלא לפי צורך הענין לטובתם של ישראל, והכל היה בשביל ישראל ולא בשביל 'עצמו'

לפי זה איז רעכט [לייבש קושיית המשנה למלך].

[ווייל] משה רבינו פאר זיך איז נישט געווען קיין נוגע [בדבר], ווייל [פאר] 'אים' איז נישט קיין נפקא מינה, ביי 'אים' איז טאקע מעלין בקודש ולא מורידין, ער איז נישט געבליבן חלילה ביי קיין הורדה, מ'האט געוואוסט דאס וועט נישט זיין סיי ווי סיי, [אלא אדרבה] טאקע די הורדה בעצמו איז נאר געווען לצורך הענין, כדי ער זאל קאנען מתיר נדר זיין, ער זאל טרעפן דעם פתח, ווייל דורכדעם וואס ס'איז געווען לך רד איז געווארן דער פתח.

קומט אויס, ער איז געגאנגען [מעיקרא] בשביל זה, להתיר הנדר.

אבער אים איז נישט קיין נפקא מינה געווען, קיין 'נגיעת עצמו' איז דארט נישט געווען גארנישט, ער האט דאס אלעס נאר געטון בשביל ישראל, די עליה מיט די ירידה. משה רבינו האט אלעס געטון בשביל ישראל.

ממילא איז נישא קשה דעם משנה למלך'ס קשיא, וואס ער פרעגט ס'איז דאך דא א נגיעה. ווארן ס'איז נישט דעם, ס'איז גארנישט די בחינה.

צו

הקדמה לישוב קושיא ה-ז

איבערדעם קאָן זיין די זעלבע, וואָס ער האָט געזאָגט אַז לי צוית וְלֹא לָהֶם.

צו

מבואר בישמח משה, דציוויי התורה נאמרו לכל אחד לפי מדרגתו ובחינת נפשו. וכגון בדרשת הכתוב וּבְלִכְתָּךְ בְּדֶרֶךְ, דרשינן בחליכת דרך הוא דמחייבת פרט להליכה דמצוה פטור, דאצל הצדיק החליכה דמצוה זה נקרא הליכה דרך, ולסתם אדם החליכה לצורך הגוף מקרי הליכה דרך.

[דהנה] ס'שטייט אין ישמח משה²⁰, אַז, די תורה הקדושה איז געגעבן געוואָרן פֿאַר יעדן לויט 'זיין' בחינה. [ובענין דרשת הפסוק] וּבְלִכְתָּךְ בְּדֶרֶךְ, דאָרטן זאָגט ער אין פרשת לך, אַקעגן הַלִּיכָת רְשׁוּת און הַלִּיכָה שֶׁל מִצְוָה²¹. אַז ביי דעם וואָס ס'הייסט הַלִּיכָת מִצְוָה [הליכה 'שלו', חייב בקריאת שמע גם במקום מצוה], אַזוי ווי רבן גמליאל האָט געזאָגט [לתלמידיו]²² [ברכות טז]. אַיני שומע לְבַטֵּל "הַיְמִינִי" מַלְכוּת שְׁמַיִם. [ומבאר הישמח משה דהכוונה] ביי 'אים' הייסט עס הַלִּיכָת מִצְוָה [נכמו הליכת רשות אצל אחרים]²³, לויט ווי ביי 'אים' [איז הליכה 'שלו'].

צח

ובזה פירש מאמרם דְּבָרָה תוֹרָה 'קְלִשׁוֹן בְּנֵי אָדָם', לכל אחד כפי לשונו

און דאָס איז די בחינה [במה שאמרו חז"ל בכמה מקומות] דְּבָרָה תוֹרָה 'קְלִשׁוֹן בְּנֵי אָדָם'. אויף 'וואָס פֿאַר אַ בחינה' דער מענטש איז, [נך דברה התורה אליו לקיים המצות כפי בחינתו].

²⁰ בישמח משה פרשת לך לך [ד"ה מדרש]: דאיתא בברכות (י:) [במשנה] בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא, ובבוקר יעמוד, שנאמר [ואתחנן ו. ז.] וּבִשְׁכַבְּךָ וּבִקְוִמְךָ, ובית הלל אומרים כל אדם קורא כדרכו, שנאמר [שם] וּבְלִכְתָּךְ בְּדֶרֶךְ. ושם בגמרא (יא.), ובית שמאי האי וּבְלִכְתָּךְ בְּדֶרֶךְ מבעיא לכדתניא, בְּשִׁבְתָּךְ בְּבִיתְךָ פֶּרֶט לעוסק במצוה, וּבְלִכְתָּךְ בְּדֶרֶךְ פֶּרֶט לחתן. ובסוכה (כה.) גרסו התוספות [ד"ה ובלכתך] בְּשִׁבְתָּךְ בְּבִיתְךָ פֶּרֶט לחתן, וּבְלִכְתָּךְ בְּדֶרֶךְ פֶּרֶט לעוסק במצוה וכו'. מאי ישמע, בְּשִׁבְתָּךְ בְּבִיתְךָ דִּידֶךָ' וּבְלִכְתָּךְ דִּידֶךָ הוא דמחייבת, הא דמצוה פטירת. ובית הלל אמרי, ממילא שמע מינה דאפילו בדרך נמי קרי. והנה שם פרק ב' [ברכות טז.] [ואתא], חתן פטור מקריאת שמע וכו', ומעשה ברבן גמליאל שנשא אשה וקרא, אמרו לו תלמידיו למדתנו רבינו דחתן פטור מקריאת שמע, אמר להם איני שומע לכם לבטל הימני מלכות שמים אפילו שעה אחת. וצריך להבין שאלתם וכו', והכי הוה ליה למימר אני מחמיר על עצמי שלא לבטל מקבלת עול מלכות שמים. ועוד יש לדקדק דתיבת "הימני" מיותר וכו'.

[ואחר כך האריך שם הישמח משה בכיאר דברי חז"ל שם ואין כאן מקומו, ושוב כתב] ועדיין לא יצאנו ידי חובתנו בהפסוק דמשחצי בלשון המנגד להאמת, וכן בכמה מקומות דאמרין "דברה תורה כלשון בני אדם", צריך ביאור דאין בתורת אמת יעדר האמת. והנראה לי לבאר דרך כלל בכל מקום, וכאן בפרטיות, דהתורה הקדושה ניתן לכל המון ישראל מגדולים ועד קטנים וכולל הכל, כל אחד לפי מדרגתו. ואבאר זה, דהנה קשה על רבן גמליאל האין החמיר על עצמו במה שפטרנו התורה להדיא ואין בו שום חולק, והלא על כזה אמרין [ירושלמי ברכות פ"ב ה"ט] דהפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, ורבן גמליאל ודאי לא עשה מעשה הדיוט. לכך נראה לי דכדין עבד, דודאי בכל אופן אינו יוצא מרכז התורה ממרכז האמת, כי הנה יש בני אדם שהם בעלי הנפש ונפשם עיקר והם בני עֲלִיָּה, מה שאין כן הַמְּזוֹן הם בעלי חומר ומלאכתם עיקר. והנה אצלם יקרא 'צורכי הגוף' צָרָקִים בלא שם לווי, והם בעצמם לשונם כך, מה שאין כן 'צורכי הנפש', ולהיפך בבעלי הנפש. ואם כן אלו ההמון פְּטוּרֵי התורה, שאינם דבקין ואינם מְכַנְּיִן כל כך, ויתבטל המצוה, מה שאין כן בבני עֲלִיָּה. ואם כן מדבר לכל אחד לפי מדרגתו כפי האמת. והיינו [דכורה תורה] כלשון בני אדם, והבן. רק פֶּשֶׁט הַדִּין על 'הרוב' ידבר בכל, ודי לחכימא ברמיזא מה שנוגע לעצמו, והבן. וזה תשובת רבן גמליאל איני שומע לכם לבטל הימני, 'הימני' דייקא וכו'. והבן זה כי הוא ענין נפלא וכלל גדול בתורה.

²¹ דדרשו בגמרא מהפסוק בְּשִׁבְתָּךְ בְּבִיתְךָ וּבְלִכְתָּךְ בְּדֶרֶךְ, דיק בְּשִׁבְתָּךְ וּבְלִכְתָּךְ דִּידֶךָ' הוא דמחייבת בקריאת שמע, אבל בשל 'מצוה' פטור, ועל כן אמרו דחתן פטור מקריאת שמע. [ועיין כל זה בתוך לשון היש"מ דלעיל].

²² כשנשא ר"ג אשה ועב"ז קרא קריאת שמע, ושאלוהו תלמידיו הלא למדתנו רבינו דחתן פטור מקריאת שמע.

²³ שנקרא אצלו הליכת מצוה שְׁבֶת וְלֶכֶת 'דידך'.

צט

וכן מה שדרשו וחי בהם וחי בָּהֶם ולא שימות בהם, דפיקוח נפש דוחה כל המצות. ואצל 'חסיד ופרוש' מתפרש וחי בָּהֶם שלא יעבור על שום מצוה אפילו במקום סכנה, כי כל חיותו הוא רק בקיום המצות

איבערדעם טייטשט ער^{טז} מיט דעם [גם דרשת חז"ל] וחי בָּהֶם (אחרי יח, ה) וְלֹא שְׁיָמוּת בָּהֶם

(יומא פה:). [שדרשו מזה דפיקוח נפש דוחה כל המצות, חוץ מהג' עבירות החמורות].

וואָרן ס'שטייט^{טז} [אז] אַ חֲסִיד מַעַג זיך מוסר נפש זיין, אַ חֲסִיד וּפְרוּשׁ, אפילו [אויף] אַן עֲבִירָה קְלָה, און אַן אנדערער טאָר נישט [רק על ג' החמורות].

פרעגט ער, מָה נפשך, אַז די תורה הקדושה זאָגט וחי בָּהֶם וְלֹא שְׁיָמוּת בָּהֶם, איז דען דער חֲסִיד נישט מַצְוָה?

נאָר זאָגט ער, ווייל ביי אים, - ביי אַן אָדָם פֿשוט איז דאָס חיות [דער] גִּשְׁמִיּוּת, אָבער - ביי אַ חֲסִיד וּפְרוּשׁ איז דאָס חיות [דער] קִיּוּם הַמִּצְוֹת, [און] טאַמער חֲלִילָה אַז ער איז עפעס עוֹבֵר [על המצות] איז נפֿסֶק כָּל חַיּוּתוֹ, איז נפֿסֶק חַיּוּתוֹ. זיין חיות איז 'דעס', [ולכן] 'ביי אים' איז טייטשט וחי בָּהֶם וְלֹא שְׁיָמוּת אַז ער זאָל נישט טון קיין שום עֲבִירָה.

ק

ער זאָגט אויף עטליכע פלעצער זאָגט ער אַזוי^{טז}, אַז לויט זיין בחינה איז אַזוי טייטש [די דרשות הכתובים באופן קיום המצות].

קא

עוד הקדמה לשוב קושיא ה-ז

ועל דרך זה יתפרש אָנְכִי ה' 'אֶלְקִיָּה' הנאמר בלשון יחיד, וכן לא יִתְּנָה 'לָךְ', דהיינו לכל אחד כפי מדרגתו בהשגה אלקות, כך הוא אצלו חוב ומדרגת האמונה ויחוד ה'

איבערדעם דאָס קאָן זיין, [דהנה מבואר במדרש^{טז} אויף דעם וואָס] ס'שטייט אָנְכִי ה' אֶלְקִיָּה לשון יחיד, ווייל ס'איז בכחו שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד.

^{טז} בישמח משה ריש פרשתן (ד"ה וכדי להבין): והנה מבואר ברמ"א (ד"מ י"ד קנו, א) ובש"ך (שם, ב) דאם הוא אדם גדול חסיד וירא שמים, כולי עולמא מודי דרשאי למסור עצמו על קידוש השם אפילו על מצוה קלה. ולכאורה יש להפליא, הָכִי בשביל שהוא חסיד וירא שמים ישתנה דינו, הלא כתיב וחי בָּהֶם. ○ ונראה דהאי וחי בָּהֶם יש לפרש על שני פנים, א' כפירוש רז"ל ולא שימות בהם כנ"ל. ב' שֶׁכָּל חַיּוּתוֹ יהיה בהם, דהיינו שכל עשיותיו ותנועותיו ועסקיו יהיה רק בתורה ומצות, וזולתן לא יהיו לו שום חיות בעולם, וכל כך יהיה דבוק ונתעצם עם התורה והעבודה והמצות, עד [ש]אם ירצו להעבירה על אחת ממצות ה', יפסק חיותו. ואם כן לפי זה הוא להיפך, דרשאי למסור עצמו, ואדרבה מַצְוָה על כך. ○ והנה ידוע דהתורה ניתנה לפי מדרגת כל אחד ואחד וכו', ואם כן אצל ההמונים אשר כל עסקם הוא בעניני העולם, אך בעת הפנאי ובהנחק מעליהם עול דרך ארץ, אוחזים מעשה ה' בידיהם, הנה בהם יהיה פירוש הפסוק הנ"ל כפשוטו, ולא שימות בהם כפירוש הגמרא. אמנם כן אצל הצדיקים הדבקים תמיד בו ית"ש, וכל עסקם ועניניהם טובכים הולכים בתורתו ועבודתו, ופורקים מעליהם לגמרי עסקי העולם השפל, ומשתוקקים לתכלית האמיתית באהבה עזה ונפלאה, עד שעיקר חיותם היא רק בתורה הקדושה, באלו יתכן הפירוש של הפסוק וחי בָּהֶם כפירוש הב' הנ"ל, וממילא מחוייבים למסור נפשם על כל עבירות ומצות הקלות, לאשר כי הן המה חיותם ממש כנ"ל.

^{טז} כן הביא בכסף משנה (על הרמב"ם שם) וכן בבית יוסף (י"ד סימן קנו) בשם הנימוקי יוסף (סנהדרין יח). דאפילו לפי סברת הרמב"ם, אם הוא אדם גדול וחסיד ירא שמים, ורואה שהדור פָּרוֹץ בכך, רשאי לקדש את השם ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה, כדי שיראו העם ולמדו ליראה את השם וּלְאָהֲבוּ בכל לבם. וכן הוא בדרכי משה (י"ד שם). וכן כתב הש"ך (י"ד שם, ב. ווע"ש בס"ק א').

^{טז} הא דאופן קיום מצות התורה בעבודת ה' הרצויה לפני המקום, מתפרש אצל כל אחד לפי מדרגתו. וכמובא לעיל ממה שכתב גם בפרשת לך לך, וכן כתב בקצרה בתוך הדברים בעוד הרבה מקומות.

^{טז} בשמות רבה (כט, א): המניין שאלו את ר' שמלאי, אמרו לו אֵלוֹהוֹת הרבה יש בעולם, אמר להם למה, אמרו לו שהרי כתיב הָשָׁמַע עִם קוֹל 'אֱלֹקִים' [דמשמע לשון רבים ששמעו קולות הרבה], אמר להם שמה כתוב 'מְדַבְּרִים, אלא 'מְדַבֵּר' [נכתוביב (שם ה, כב) כי מי כל בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹקִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כְּמִנֵּי יִחְיָן]. אמרו לו תלמידיו וכו' אמר להם הָשָׁמַע עִם קוֹל אֱלֹקִים אֵילּוּ הֵיךְ כְּתוּב קוֹל ה' 'בְּכַחוֹת', לא היה העולם יכול לעמוד, אלא

וואָרן די השגה אַלקות איז נישט ביי יעדן גלייך, [נאָר] יעדער פֿפֿי השגתו^א.
איבערהויפט אַמונה אין הקדוש ברוך הוא, הייסט ביי יעדן לויט זיין בחינה.

קב

ולכן מצינו דאצל הצדיקים גם פניה וכוונת שלא לשמה, נחשב כמו עבודה זרה, כמבואר בספרים
קדמונים. אף שלטתם בני אדם אדרבה ציוו חכמים לעסוק בתורה ומצות אפילו שלא לשמה

ס'ווערט אָנגערופן [אפילו] א פֿניה [כבחינת עבודה זרה], אין די ספרים קדמונים
נאָך^א, זעט מען ווערט אָנגערופן אז מ'האט א פֿניה פֿאַר מענטשן, רופן זיי [עס] אָן
'עבודה זרה'. [ועל זה נאמר] לא יהיה לך אלהים אחרים על פני^א, אז מ'האט א מחשבה
[של פֿניה באמצע העבודה לה].

קג

לעולם איז דאָך עס נאָר [עבודה] שלא לשמה, [און] ביי אָן אַדס פֿשוט שטייט גאָר
לעולם יעסוק בתורה שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

קול ה' בפתח (תהלים כט, ד), בכח של כל אחד ואחד, הבחורים לפי כוחן, והזקנים לפי כוחן, והקטנים לפי כוחן.
אמר הקב"ה לישראל לא בשביל ששמעתם קולות הרבה תהיו סבורין שמא אלוקות הרבה יש בשמים, אלא
תהיו יודעים שאני הוא ה' אלקיך, שנאמר אנכי ה' אלקיך.

^א ועיין בזהר הק' (וירא קג): רבי יהודה פתח (משלי לא, כג) נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ. תא חזי,
קודשא בריך הוא אסתלק ביקריה, דאיהו גניז וסתים בעילויא סגיא, לאו איתי בעלמא, ולא הוה מן יומא
דאתברי עלמא, [מאן] דזכיל לקיימא על חקמתא דיליה, ולא זכיל לקיימא ביה, בגין דאיהו גניז וסתים, ואסתלק
לעילא לעילא, וכלהו עלאי ותמאי לא זכילן לאתדבקא, עד דכלהו אמרין (יחזקאל ג, יב) ברוך כבוד ה' ממקומו,
תמאי אמרי דאיהו לעילא דכתיב (תהלים קיג, ד) על השמים כבודו, עלאי אמרי דאיהו לתתא דכתיב (שם נו, ו) על
כל הארץ כבודו, עד דכלהו עלאי ותמאי אמרי ברוך כבוד ה' ממקומו, בגין דלא אתידע ולא הוה מאן דזכיל
לקיימא ביה, ואת אמרת נודע בשערים בעלה. אלא ודאי נודע בשערים בעלה דא קודשא בריך הוא דאיהו
אתידע ואתדבק לפום מה דמשער בלביה, כל חד כמה דזכיל לאתדבק ברוחא דחקמתא, ולפום מה דמשער
בלביה הכי אתידע בלביה, ובגין כן נודע 'בשערים', באגין שערים [דמשער בלביה], אכל דאתידע דקא יאות לא
הוה מאן דזכיל לאתדבק ולמנדע ליה.

^א בחובת הלבבות (יחוד המעשה, פרק ד): אבל אפני הפסד [הגורמים] הסכלות מדעת האלקים למעשה העבודה
הוא, מפני שכל מי שאינו יודע את אדוניו לא יעבדהו בלב, אבל יעבדהו מי שיועד ענינו, ויתברך לו ממנו
התועלת והנוק. ואם יעשה מי שאינו יודע את האלקים מעשה ממעשי העבודה, כוונתו בהם למי שיירא ויקוה
מבני אדם בלבד, ועובד בני אדם ולא הבורא אותם, מפני שאינו יודע ולא מכיר ענינו. וכן נאמר בעובד כוכבים,
כי מביתו לזה סכלותו באלקים יתברך. ויש יתרון לעובד כוכבים על החונף בארבעה דברים: - אחד מהם, כי
העובד כוכבים בזמן הזה שאין חזון, אינו מזהר על ידי נביא שיכיר אצלו הפסד מחשבתו באותות ומופתים,
אבל המחניף בתורת האלקים יש עליו טענה כמה שקבל מן המצוות בעבודת האלקים והזהרה מעבודת זולתו,
משתף לו מבוטח בזולתו. - והשני, כי העובד כוכבים עובד מי שאינו ממרה את האלקים, אבל המחניף בתורת
האלקים עובד מי שממרה את האלקים [מן האשמים] ומי שאינו ממרה אותו. - והשלישי, כי העובד כוכבים הוא
עובד דבר אחד בלבד, והחונף אין תכלית לנעבדו. - והרביעי, כי העובד כוכבים אין ענינו נסתר מבני אדם, והם
נשמרים ממנו, מפני פרוסם כפרנותו באלקים, אבל החונף אין כפרנותו נראית ובני אדם בוטחים בו, וייתכן לו
להזיקם, מה שלא ייתכן לזולתו. והוא הגדול שפמדי העולם וקרא בלשונו 'חונף', ויהיר, ומפתח. [ועיין בזה
בבני יששכר (ניסן ד, י"ב)].

ובספר חרדים (מצות התשובה, פרק ד): חלילה לנו לעבוד אלוך מבלעדי ה', והרי המחשב בתפלתו בדברי
העולם, דומה למשתף אחר בעבודת אלקיו, וכן כל מצוה שבה פניה.

^ב כן מובא בנועם מגדים המובא להלן (באות קה), בשם אביו.

וכן פירש הישגח משה (על המועדים, דרושי ר"ה אות יא) וז"ל: וכבר אמרתי הפירוש על הפסוק לא יהיה לך
אלהים אחרים על פני, דאינו מוכן. ופירשתי על פי בעל חובת הלבבות (הובא לעיל) דהחונף שוה לעובד הצלמים
שהוא גם הוא עובד בשיתוף, וחשיב שם ארבעה דברים שעובד הצלמים משוכח מן החונף, ואני הוספתי אחד,
דעבודת אלילים אינו כעומד לפני המלך, והוא כממרה אותו חוץ לביתו, ואינו מצייר שהוא עומד לפני המלך
הקדוש, משא"כ החונף [בשעת התפילה] שהוא עומד לפני המלך ובביתו ובהיכלא דמלכא, ומצייר לעצמו
שעומד בפניו, וממרה אותו לעיניו. והכי פירושו, לא יהיה לך אלהים אחרים 'על פני', שאתה בעצמך חושב
שאתה עומד לפני, ועובד אלילים, היש עון גדול מזה.

קד

וכן כתב בזכרון זאת, דענין זה אצל הצדיק נקרא עבירה, ואצל אנשים פשוטים נקרא מצוה

טאקע דער לובלינער זאגט ערגעץ אין זכרון זאת³², [אז] ס'קען זיין אסאך זאכן [וואס] ביי אן אנדערן איז עס אַ מַצְוָה, און ביי אַ צדיק איז עס אַן עֲבִירָה. זאָגט ער, אַ פְּנִיָּה שלא לשמה, איז ביי יענעם אַ מַצְוָה גאָר. אַז ער טוט נאָר אפילו שלא לשמה, מיט פְּנִיּוֹת, הייסט מען דאָך אים אויך טון. און ביי אַ צדיק איז אַ פְּנִיָּה שוין גאָר אַן עבירה, און עס ווערט גאָר אָנגערופן, ביי די צדיקים ווערט עס אָנגערופן אַ עבודה זרה.

קה

וכן הביא גם בנועם מגדים דפניות הם כעבודה זרה, ומפרש בזה הפסוק לא יִהְיֶה לָךְ אֱלֹהִים אֲחֵרִים 'על פְּנִי', והפסוק ה' בְּדָד יִנָּחֵנוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֹכַח

ווי דער נועם מגדים'ס טאטע טייטשט³³ [בפסוק לא יִהְיֶה לָךְ אֱלֹהִים אֲחֵרִים 'על פְּנִי']. [ובזה מבאר הנועם מגדים דברי הפסוק] ה' בְּדָד יִנָּחֵנוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֹכַח (האזינו לב, יב), אַז מ'איז בְּדָד יִנָּחֵנוּ, אַז מ'איז אַלִּין [בלא שאר בני אדם, או שמעלה במחשבתו שהוא כְּבֹדֵד],

³² בזכרון זאת סוף דרושי פסח (שלאחר פרשת צו, ד"ה אור): ונראה דאיתא כמה עבירות שלשאר בני אדם נקראים מצוה, ולצדיקים עבירות, כמו שלא לשמה, שטוב לבני אדם, שעל ידי זה בא לשמה, ולצדיקים הוא עבירה גדולה, וכן כל כיוצא בזה. וכן ראיתי בספר תולדות יעקב יוסף (הובא להלן) על מִטְהַר טְמֵאִים וּמְטַמֵּא טְהוֹרִים. וז"ל התולדות יעקב יוסף פרשת משפטים (אות א): והנה כמו שיש בפרטות אדם אחד חומר וצורה, כך יש בכללות העולם אנשי החומר ואנשי הצורה, ונגד ב' סוגי אנשים הנ"ל יש ב' סוגי עבודת ה', א' לשמה, ב' שלא לשמה, כמו שכתבתי במקום אחר (פנחס, אות א) ביאור פסוק וְהָיָה כְצִדִּיק כְּרָשָׁע (וירא יח, כה), על פי ששמעתי פרה מטהר טמאים ומטמא טהורים, כי על ידי שלא לשמה ופניות חיצוניות נתקרבנו אנשי החומר יותר להש"ת וכו'. ועוד שם בפרשת ויקרא (אות א): ככתבתי בפרשת פרה אדומה ענין מטהר טמאים ומטמא טהורים יעו"ש. ובשם הרב מהר"ם מנחם מענדיל שמעתי, ותחלה נבאר ביאור המשנה ששמעתי בשם החסיד מוהר"ן קאָסין, המהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו (אבות ד, ד), דקשה איפכא היה לו לומר, המהלך יחידי בדרך, וביאר דקאי על איש ישר ותמים ההולך בדרך יחידי של עולם, רק שמפנה לבו לבטלה, שיש לו פניה קצת במעשיו שעושה, הרי זה חייב ודפחח". ובסיגנון זה ביאר מוהר"ם הנ"ל מצוה פרה אדומה שטמא לאדם טהור, כשיש לו איזה פניה בתורה ועבודה. מה שאין כן לאדם טמא מטהר, הלוואי שילמוד אפילו לאיזה פניה שהיה שלא לשמה, שמתוך וכו', ודברי פי חכם חזן.

³³ כמובא בנועם מגדים (פרשת ואינו) וז"ל: עוד נראה לפרש הכתוב ה' בְּדָד יִנָּחֵנוּ כו'. עס אמרי קדוש אדוני אבי מ"ו הרב זלה"ה במה שכתב מהרש"א ז"ל (מכות כג. ד"ה תרי"ג) [על מה שאמרו בגמרא] (יומא כ). ביום הכיפורים לית ליה רשות לסטוני, דשס"ה לאוין הם נגד שס"ה ימות השנה, לאו אחד נגד יום אחד, ולא דיום הכיפורים הוא לא יִהְיֶה לָךְ אֱלֹהִים אֲחֵרִים כו', ואם היה לו חס ושלום רשות להסטיין בזה, אזי לא היה חס ושלום תקומה לשונאי ישראל, עיין שם. ○ ואמר אאמ"ר הרב זלה"ה, דלכאורה הלא אדרבה, דהא בלאו זה זהירין כל ישראל, ומה טיבותא בזה דלית ליה רשות לסטוני על לאו זה. ואמר, דהכוונה של לאו זה לא יִהְיֶה כו' 'על פְּנִי', היינו להזהר מִפְּנִיּוֹת בשעת תפלה, זהו ממש כעובד עבודה זרה. וזהו עַל פְּנִי, כשאתה עומד נגדי, כאמרם ז"ל (סנהדרין כב). המתפלל צריך שיראה כאלו שכינה שרויה כנגדו, שנאמר (תהלים טז, ח) שְׁפִיתִי ה' וְלִגְגִּי תִמְדִּין כו', ובה קשה ליתור. לכך טובה רבה היא דלית ליה רשות לסטוני בזה, עד כאן דברי פי חכם חזן. ○ והנה פירשנו (בפרשת שלח ד"ה א"י שלה, ה"ב) הכתוב עֵין לֹא רָאָתָה כו' (ישעי' סד, א), דהכוונה הוא, כי יש צדיק הנזהר מפניות ועושה כל מעשיו בהתבודדות, למען יצלל מהרהורי שלא לשמה, ולפעמים שהוא מוכרח להיות בין הבריות בשעת תפלתו וכדומה, אזי דאג ידאג איך יצלל מפניות. וה' ברחמי רואה כשרון מחשבתו, ויושיע לו גם כשהוא ברבים, שיהיה בעיניו כאילו הוא באחד אין רואה. וזהו עֵין לֹא רָאָתָה [אֱלֹקִים וְלִמָּחֵר יִצְעַח לְמַחְפֵּה לוֹ] כו', הכוונה ש'ה' יִצְעַח לצדיק כאילו עֵין לֹא רָאָתָה זולת אֱלֹקִים, גם כשהוא ברבים, והבן היטב. ○ וזהו ה' בְּדָד יִנָּחֵנוּ, או שמושיע לו שיהיה תמיד בהתבודדות, או שיהיה אצלו 'כאילו' עֵין לֹא ראתה והוא לבדד, ואז וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֹכַח, דהיינו פְּנִיּוֹת שלא לשמה כנ"ל.

ובנועם מגדים גם בפרשת תבוא (כפסוק את ה' האמרת) וז"ל: וביאור של הכתוב לא יִהְיֶה כו', שמעתי מפה קדוש אדוני אבי מ"ו זצ"ל דהזיהר בזה על הפניות ומחשבות שלא לשמה חס ושלום, בשעת התפלה או מצוה, וכו' והוא אחרים 'על פְּנִי', היינו נגד השכינה, בשעת תפלה ומצוה, והבן. עד כאן דברי פה קדוש יעקב זצוק"ל. [ונאביו של הנועם מגדים היה הרק"ב רבי יעקב הורוויץ אב"ד שינאווא, בן חזן בן לרבי יעקב אחי השל"ה].

מ'האָט נישט קיין פֿניות, איז אין עמו אַל נָכַר, איז מען פֿטור פון עבודה זרה. ווייל די פֿניות הייסט עבודה זרה גאָר^{צא}.

קו

זאָגט ער [בזכרון זאת], ביי אַנש'ס פֿשוט'ס איז דאָס גאָר אַ מַצְנָה אַז ער טוט שְׁלֹא לְשָׁמָּה, און דאָס הייסט ביי יענעם [אצל הצדיק, ווין] עבודה זרה. יעדער לויט זיין בחינה.

קז

ונמצא דציווי אַנכי ולא יָהִיָה לָךְ מתפרש בעדיקים אפילו על דברים דקים, ובפשוטי עם מתפרש לפי בחינתם כפשוטו איבערדעם דער אַנכי ולא יָהִיָה לָךְ שטייט לְשון יְחִיד, וואָרן דאָס איז ביי יעדן אַנדערש, יעדער איז אַנדערש מַצְנָה. און דער וואָס ער איז גאָר גרויס, איז דער ציווי אפילו גאָר, [אויף] אפילו גאָר גאָר אַזאָן איידעלע זאָך^{צב}.

קח

ישוב קושיא ה-ז

וזה שמעון משה הלא העגל אינו עבודה זרה, ומה שאתה מחשבו בעולמות העליונים כעבודה זרה, על בחינה גבוה כוונת לי צוית ולא להם, שאצלם אינו מתפרש כך, שהרי אמרת אַנכי ה' 'אַלְקִיךָ' ולא יָהִיָה לָךְ, בלשון יחיד, לרמוז שלכל אחד מתפרש כפי בחינתו

איבערדעם איז רעכט. דער חֲטָא הֶעֱגֵל איז דאָך לעולם נישט געווען קיין עבודה זרה, האָט ער גע'טענה'ט [לי צוית ולא להם], 'אַזא בחינה' האָסטו נאָר 'מיר' געהייסן, ולא להם, אַזא בחינה אַז 'דאָס' זאָל אויך הייסן לא יָהִיָה לָךְ אֱלֹהִים אַחֲרִים, דאָס זאָל הייסן עבודה זרה, דאָס האָט מען נישט פֿאַר 'זיי' געזאָגט.

קט

אַבער ער האָט נישט געמיינט אַז די גאַנצע ציווי איז גאָרנישט פֿאַר זיי. ווען חלילה ס'העט געווען עבודה זרה [ממש], זענען זיי דאָך אַודאי מַצְנָה געווען, פון דעם איז נישטאָ קיין שום רעדע נישט. מ'האָט אַודאי געזאָגט 'פֿאַר יעדן' אַנכי ה' אַלְקִיךָ, און לא יָהִיָה לָךְ אֱלֹהִים אַחֲרִים על פֿני.

נאָר ער האָט דאָ גע'טענה'ט אַז דאָס איז נישט קיין עבודה זרה, [שהרי] זיי האָבן דאָך נאָר געמיינט אַ מְנִהִיג, אַזוי ווי ס'איז טאַקע געווען דער אַמֶת, [שביקשו] נאָר אויף דער בחינה פון משה רבינו, ווי דער רמב"ן זאָגט. איז דען אַ הוה אמינא, איז דען

^{צא} ועיין בזה בס"ג שבת שובה תש"כ (ובדברי יואל ל"ש, סוף אות כד). ובעיקר הענין עיין עוד ברב טוב (פרשת קרח), ובדגל מחנה אפרים (יתרו, ד"ה ואיש לא יעלה).

^{צב} ועיין בחינה זו בביאור הפסוק אַנכי ה' אַלְקִיךָ, בייטב לב פרשת יתרו (ע"פ וידבר אלקים) וז"ל (כמקוצר): ויראה לפרש על פי דברי מורי זקני לה"ה בספר ישמח משה וכו' אם הוא חסיד ופרוש רשאי למסור עצמו על כל המצות וכו', להצדיקים הדבקים תמיד בהש"ת להם נאמר וְחַיִּי בָהֶם שיהיה כל חיותו רק בהם ולא בזולתם, ומחויבים למסור את עצמם להריגה על אחת ממצות ה', עד כאן דברי פה קדוש. ○ ועל זה אמר וידבר אַלְקִים את כל הדברים הָאֵלֶּה לאמר אַנכי ה' אַלְקִיךָ, בלשון יחיד, לפי השגתו של כל אחד ואחד, אשר 'הוצאתיך', בלשון יחיד, מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וגו', רצ"ל שלכל אחד ואחד היתה ההוצאה מהגלות לגאולה ומשעבוד לחירות משונה משל חבירו וכו'. ○ וזה שאמר המדרש (שמות רבה כט, א) שעל מנת כן הוצאתיך דייקא, שתקבל אלקותי 'עליך' דייקא. ר"ל לפי בחינתך והשגתך, כמו שכתב בחובות הלככות (עבודת האלקים, פ"ו) מי שקבל טובה יותר צריך לעבדו ביותר. וכן על דרך זה אמר לא יָהִיָה לָךְ לְשון יחיד, אֱלֹהִים אַחֲרִים על פֿני, להמוני עם כפשוטו, צוה שלא לעבוד ע"ז, ולקדושים אשר בארץ יאמר שלא להיות להם שום פניה ומחשבה זרה בעת עמדם לפניו בתורה ותפלה, כמבואר בספרים הק'. וממנו תקיש לכל התורה כולה, לכל אחד ואחד לפי בחינתו והשגתו.

משה רבינו געווען אַזאַ בחינה וואָס זאָל זיין חלילה עבודה זרה. ס'איז נאָר [געווען שביקשו] אַן הַשְׁפָּעָה וואָס אַ מְנַהִיג ברענגט, אָבער נישט חלילה קיין עבודה זרה.

קי

איבערדעם האָט ער געזאָגט, ס'איז דאָך נישט קיין עבודה זרה. איי דו רעכנסט עס 'דאָך' פאַר אַן עבודה זרה, ווייל ס'איז 'דאָך' אַ זאָך וואָס דער בורא כל עולמים האָט נישט געהייסן, [און ווייל] ס'קאָן חלילה 'ברענגען' צו עבודה זרה.

[אַבער] אַזאַן איידעלע זאָך דאָס איז נאָר "לי" צוּיט, דאָס האָסטו נאָר מיר געהייסן. ווייל 'ער' איז געווען בעולמות עליונים און ער האָט געזען ווי האַרב דאָס איז, ער האָט מְכִיר געווען, ער האָט דאָך אַ גרעסערע הַפְּרָה געהאַט אין אַמוּנַת הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, מער ווי אַן אַנדערער, איבערדעם האָט ער פאַרשטאַנען לויט זיין הַפְּרָה אַז ווער ס'איז ביי דער בחינה הייסט עס אויכעט אַן עבודה זרה, אַז מ'טוט אַזאַ מאָס.

האָט ער מְלַמֵּד זכּוּת געווען אויף אידן, [אַז] ביי אידן הייסט אַזוינס נישט נאָך קיין עבודה זרה, וואָרן ס'איז דאָך מצד ההלכה נישטאַ קיין סִרְף עבודה זרה דערינען.

קיא

האָט ער 'דאָס' מְלַמֵּד זכּוּת געווען, אַז דעס וואָס דו רופסט עס אַן אַז מיט דעם האָט מען עוּבֵר געווען אויף אַנְכִי וְלֹא יִהְיֶה לָךְ, דאָס איז נאָר לי צוּיט, האָסטו נאָר געקאַנט 'מיר' הייסן, נישט פאַרן 'כָּלֵל יִשְׂרָאֵל'. [שהרי] איבערדעם שטייט לְשׁוֹן יְחִיד, פאַר יעדן עקסטער.

דאָס איז געווען די טענה פון משה רבינו, וואָס ער האָט געזאָגט לי צוּיט וְלֹא לָהֶם.

קיב

הקדמה לשוב קושיא ח

מבואר בגמרא, אלמלי בא הקב"ה במדת הדין, אפילו אברהם יצחק ויעקב אינם יכולים לעמוד מפני התוכחה

איבערדעם איז רעכט [ענין מדת הרחמים קודם שיחטא].

ווייל לעולם שטייט דאָך גאָר, ווי דער מדרש זאָגט¹² אם יבוא ויעמוד הקדוש ברוך הוא בדין אפילו עם אברהם יצחק ויעקב, לא יוכלו לעמוד.

קיג

ולכאורה הלא עבדו את ה' במסירת נפש כל ימיהם, כל מה שהיה ביכולתם, עד אין לשער. ולמה לא יוכלו לעמוד בדין לכאורה [איז שווער], זיי האָבן דאָך געדינט דעם באַשעפער מיט אַזאַ מְסִירוֹת נֶפֶשׁ, און אַלדינגס וואָס ס'איז נאָר מעגליך, וואָס מ'קען גאָרנישט מְשִׁיג זיין וּמְשַׁעַר זיין. פאַרוואָס דען [זאָגט מען] לא יוכלו לְעִמּוֹד.

קיד

אבל הכוונה על דרך האמור, כי אצל הצדיקים נחשב גם דברים דקים מאוד כפנים, לפי מדרגתם בעולמות עליונים, וכל מה שהם צדיקים יותר קשה יותר לעמוד בדין. אבל זהו אדרבה רק מפני גודלם וחשיבותם

נאָר וואָס דען, 'טאַקע ווייל' זיי זענען געווען אַזוי גרויס, אין די עולמות

¹² בילקוט שמעוני (שמואל, רמז קטו): תניא רבי אליעזר הגדול אומר, אלמלי בא הקב"ה עם אברהם יצחק ויעקב בדין, אינם יכולים לעמוד מפני התוכחה, שנאמר (שמואל א' יב, ז) ועתה התיצבו וְאֶשְׁפָּטָה אֶתְכֶם וגו' וְאֶת אֲבֹתֵיכֶם. [ומקורו בגמרא ערכין (יז), ופירש שם רש"י: מפני תוכחה. שהיה מוכיח להם מעשיהם].

הַעֲלִינִים אִיז דאָ פֿגָּמִים - קאָן זיין - אַזוינס וואָס ביי די מלאַכִי מַעֲלָה פאַרן בֵּית דִּין שֶׁל מַעֲלָה האָט קיין שיעור נישט. איבערדעם דעם עומק הדין וואָס ביי 'זיי' הייסט אַ פֿגָּם, דאָס איז לא יוכלוּ לַעֲמֹד. דאָס איז נאָר ווייל מ'ווייסט [גודל מדריגתם], דאָס איז נאָר פאַר גרויסקייט.

איבערדעם מוז מען אויסקומען מיט רַחֲמִים [אפילו בצדיקים הגדולים].

קטו

ישוב קושיא ח

ונמצא דאָף הצדיקים שלא חטאו צריכין למדת הרחמים, כי במדת הדין לא יוכלו לעמוד. ואתי שפיר מה שדרשו ה' ה', דאחת היא מדת הרחמים "קודם שיחטא", והיינו לפי מדרגת הצדיקים דצריכין לרחמים בבחינות הדקות. ואחת היא מדת הרחמים "לאחר שיחטא", דאז צריכים למדת הרחמים כפשוטו, יען שחטאו ונתגשמו

לפי זה קומט דאָך אויס, זיי האָבן דאָך טאַקע נישט געזינדיגט, און זיי האָבן אויך געמוזט האָבן רַחֲמִים, [שהרי אמרו] אַם יבוא יַעֲמֹד בְּדִין לא יוכלוּ לַעֲמֹד.

קטז

איבערדעם איז פאַרהאַנדן [מדת הרחמים וואָס] דעס איז דאָך אפילו קודם שִׁיחַטָא, איידער.

[ווייל] אַז מ'זינדיגט טאַקע גאַרנישט, איז מען דאָך ווידער זייער גרויס, [וממילא] דאָרט איז ווידער אַלעס זייער האַרב, דאָרף מען הערשט [מדת הרחמים], דאָרף מען ווייטער האָבן רַחֲמִים. ווייל מיטן עַצֶם הדין, לויט ווי האַרב דאָרט איז, און הקדוש ברוך הוא מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה (בבא קמא ג.), מוז מען ווייטער אַנקומען אויף מדת הַרַחֲמִים.

און ווידער דערנאָך [לאחר שיחטא], אַז מ'זינדיגט, איז מען שוין נישט אַזוי גרויס אַז מ'זאָל דאַרפן דעם רַחֲמִים אויף 'דער' בחינה, [נאָר] דעמאָלטס דאָרף מען האָבן שוין טאַקע פֿשוט רַחֲמִים, ווייל מ'האָט דאָך שוין טאַקע געזינדיגט בַּגְשָׁמִיּוּת, טאַקע מיט פֿשוט'ע חֲטָאִים, וואָס ס'איז טאַקע ביים בית דין 'שלמטה' אויכעט חֲטָאִים. איבערדעם נאָכדעם ווען מ'האָט געזינדיגט דאָרף מען הערשט האָבן אויפדאָסניי [די מדת] רַחֲמִים.

קיז

איבערדעם זענען די צוויי [מדות שנקראו] ה', ווי די גמרא זאָגט ה' קודם שיחטא, און לאחר שיחטא. ווייל מ'ברויך מיר אַלעמאָל האָבן רַחֲמִים.

קודם שִׁיחַטָא דאָרף מען האָבן רַחֲמִים ווייל דעמאָלטס איז מען דאָך גרויס. און טאַקע [אויך] דעמאָלטס האָבן זיך אויפגעדינגען חכמינו ז"ל [מן הפסוקים, כי] אַם יַעֲמֹד בְּדִין לא יוכלוּ לַעֲמֹד^{נח}.

און 'דעמאָלטס' ברויך מען אויף אַן אנדערע בחינה רַחֲמִים, לאחר שִׁיחַטָא. איז עס ביידע אַמֶּת.

קיח

[און] דאָס איז די בחינה דאָ פונעם חֲטָא הַעֲגֵל, וואָס ער האָט געזאָגט לִי צוֹיֵת וְלֹא לָהֶם. [והקב"ה קיבל מליצתו, ואמר לו אחר כך הִי"ג מדות של רחמים, לדרכינו מובן השייכות מזה למדת ה' ה'].^{נח}

^{נח} וועיין בחינה זו בדברי יואל לסוכות (אות נז, ד"ה ואמינא).

ק"ט

הקדמה לשיב קושיא א

איבערדעם די זעלבע איז דער מדרש, וואָס דער מדרש זאָגט רַבִּים אַמְרִים לַנֶּפֶשׁ. מִיט דעם פֿי תִּשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַפְּקֻדֵיהֶם.

קכ

הלשון לַפְּקֻדֵיהֶם מתפרש לשון חסרון, וכן בַּפְּקָד אֹתָם, ונרמז בזה הלימוד זכות להרים ראשן של ישראל, מצד שתי בחינות [דהנה] "לַפְּקֻדֵיהֶם" איז דאָךְ לשון פון אַ פעלער. [וכן אמר] בַּפְּקָד אֹתָם, שטייט 'נֶאֱכָאמָא' בַּפְּקָד אֹתָם [שמתפרש גם כן לשון חסרון].

[וואמר הענין בכפל], ווייל משה רבינו האָט דאָס גע'טענה'ט, ביידע [בחינות] (כדיבואר בהמשך עד אות קכט).

קכא

דמצד אחד טען משה כי כאן למטה אין זה פגם כלל מצד ההלכה לפי 'חסרון' בחינות

ער האָט 'אויפגעהויבן' אידן [וליימד עליהם זכות, כי] אדרבה פאַרקערט, ס'איז דאָךְ נישט לעולם לויט זייער בחינה [מה שדן אותם להריגה, ווייל] לעולם אויף דעם עולם - זאָגט ער - דאָ אונטן ביים בית דין שְׁלֵמֻטָה, העט דאָס נישט געדאַרפט צו זיין קיין חטא, פונדעסטוועגן האָט ער זיי דאָךְ דן געווען.

קכב

וכמבואר עוד בתנא דבי אליהו דמה שאמר לבני לוי הֲרָגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו, לא היה זה על פי דין, ומה שאמר כה אָמַר ה', לא עבור שנאמר לו כן, אלא בכדי שצייתו לו לעשות כן

שטייט טאַקע [בתנא דבי אליהו], דער פסוק זאָגט דאָךְ [אז] ער האָט דאָךְ זיי גע'ה'רָג'עט, ער האָט געזאָגט [כה אָמַר ה'] הֲרָגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְאִישׁ אֶת קָרְבוֹ [לב, כז]. אין תנא דבי אליהו שטייט טאַקע^צ אַז ס'איז נישט געווען פֿהֲלָכָה געווען, נאָר ס'איז געווען אַ הוֹרָאָה שְׁעָה געווען. [ווייל] ער האָט פאַרשטאַנען אַז ער האָט דאָס

^צ בתנא דבי אליהו (פרק ד): מפני מה זכה משה למאור פנים בעוה"ז, מה שעתידי הקב"ה ליתן לצדיקים בעוה"ב, מפני שעשה רצונו של הקב"ה, ומתאנח על כבודו של הקב"ה ושל ישראל, וכל ימיו היה מחמד ומתאוה ומצפה כדי שיהא שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. • ומנין לך, תדע לך כשהיו ישראל במדבר וסרחו במעשיהם, אמר הקב"ה למשה ועתה הניחה לי וכו' ואָעֲשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גָדוֹל, מיד היה פתחון פה למשה להשיב, וַיַּחַל מֹשֶׁה אֶת פִּי ה' אֱלֹקָיו וַיֹּאמֶר לְמַה ה' יִתְּרָה אָפָךְ בְּעַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִצְרָיִם בְּכַח גָּדוֹל וּבְכֹד חֲזָקָה לְמַה יֹּאמְרוּ מִצְרָיִם לְאֹמְרֵי וְכֹךָ לְאֹבְדֵיהֶם וְלִצְחָק וְלִשְׂחָק אֵל וְיִתְּנָם ה' עַל הָרָעָה וְגו'. אמר משה לפני הקב"ה, רבונו של עולם צדיק וחסיד אתה, אלא מדת הדין מקטרג לפניך על כל באי עולם ועל כל מעשה ידיך שבראת בעולם, ארד מלפניך ואעשה בהן מדת הדין [פי' היוקוקין דנורא: על שם מאמר חז"ל אם יש דין למטה אין דין למעלה], אם כולם עבדו לעגל בלבב שלם, ימותו כולם ביום אחד. מיד ירד משה מלפני הקב"ה, וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הָעֵגֶל וְגו' וַיִּזֶר עַל פְּנֵי הַמַּיִם וַיִּשָּׁק אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲמֵד מֹשֶׁה בִּשְׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לָהּ אֵלֵי וְגו' וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל וְגו' הֲרָגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְגו', וַיַּפֵּל מִן הָעָם וְגו' כְּשִׁלְשַׁת אֲלָפֵי אִישׁ. • מעיד אני עלי שמים וארץ שלא אמר הקב"ה למשה לעמוד בשער המחנה ולומר מי לָהּ אֵלֵי ולשום איש את חרבו על ירכו ולהרוג איש את אחיו ורעהו וקרובו, והוא אמר כה אָמַר ה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל וְגו', אלא שהיה משה דן בעצמו ואמר בלבו אם אני אומר לישראל הרגו איש את אחיו ורעהו וקרובו, יהיו ישראל דנין (קל וחומר) ויאמרו לי לא כך למדתנו רבינו סנהדרין שהרגו נפש אחת מישראל פעם אחד בשבוע נקראת מחבלנית, מפני מה אתה הורג ג' אלפים ביום אחד, לפיכך תלה בכבוד של מעלה ואמר כה אָמַר ה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמּוֹ אִישׁ חֲרָבוֹ עַל יָרְכוֹ וְגו'. • מה ענין של אחריו, כיון שאמר בשם הקב"ה, מיד וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי לֵוִי כְּכָכָר מִשָּׁה. חזר משה הצדיק ועמד בתפלה לפני המקום, ואמר לפניו, רבונו של עולם צדיק וחסיד אתה וכל מעשיך באמונה, וכי בשביל ג' אלפים שעבדו לעגל בלבב שלם ימותו ת"ר אלף מבני כ' שנה ולמעלה מלבד בני י"ט וט"ו וי' וכו' וא', וכמה גרים ועבדים שנתוספו עליהם עד אין לדבר סוף. מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ונתרצה עמהם. • מְשֻׁלוֹ מְשָׁל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שסרח לפניו בנו הבכור, תפסו בידו ונתנו לעבדו שר הבית ואמר לו צא והרוג את זה ותן אותו לחיה ולכלבים, מה עשה אותו העבד, הוציאו מלפניו והניחו בכראי והטמינו בבית אחר, ובא העבד ועמד לפני המלך לסוף שלשים כטוב לב המלך עליו והיו עבדיו ובני ביתו מסובין לפניו, כשהוא נושא את עיניו ואינו

געברויכט צו טון, כְּדִי לְהַצִּיל דעם כָּלֵל יִשְׂרָאֵל [מן מדת הדין שלמעלה, און] 'דורכדעם' האָט ער געקאָנט דערנאָך גיין מְלִמֵּד זְכוּת זיין [למעלה].

ער זאָגט נישט [וועגן] כְּהִלְכָּה, [אַבער] ער זאָגט מ'האָט אים נישט מְצִנָּה געווען. ער האָט געזאָגט כֹּה אָמַר ה', [כאָטש] מ'האָט אים נישט געהייסן מן הַשָּׁמַיִם.

נאָר [ווייל] ווען ער זאָגט נישט ס'איז כֹּה אָמַר ה', - זאָגט ער - העט ער עס נישט גיווען געקאָנט דורכפירן, איבערדעם האָט ער געמוזט זאָגן כֹּה אָמַר ה'.

קכג

ואגב: לכאורה הוא פֿלאַ, אך אפשר שאמר כֹּה אָמַר ה', אם לא היה האמת כן. אבל הנראה בזה, דלאחר שרצה משה בן מדרתו, שוב הסכים הקב"ה על ידו ואמר לו כן, ולכן שפיר אמר לבסוף כֹּה אָמַר ה' - [ובאמת] דער תנא דבי אליהו איז דאָך אַ פֿלאַ.

לכאורה וויאזוי האָט ער געקענט זאָגן כֹּה אָמַר ה', [אם לא היה האמת כן].

קכד

נאָר קען אויך זיין אפשר ס'איז טאַקע אַזוי ווי [שאמר^פ ג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו, וכתבו התוספות דיען שרצה משה כן, לכן הסכים הקב"ה על ידו, דבדרך שאדם הולך מוליכין אותו. וכמו כן בכאן] ווייל 'ער' האָט אַזוי געוואָלט [בכדי לעשות דין שלמטה], איז עס געווען הַסָּפִים עַל יְדוּקָא, און 'דערנאָך' איז [טאַקע] געוואָרן דער כֹּה אָמַר ה' קב, [והיה האמת כדבריו]. -

קכה

וכל זה עשה משה כדי שיוכל לעשות דין למטה לצורך הצלת ישראל מדין שלמעלה, וע"ז יוכל ללמד עליהם זכות למעלה [וכל זה עשה משה] ווייל ער האָט אַזוי פאַרשטאַנען, אַז מיט דעם וועט ער קענען קומען דערנאָכדעם מְלִמֵּד זְכוּת זיין אַקעגן קטרוג, ער וועט קאָנען מְצִיל זיין דעם כָּלֵל יִשְׂרָאֵל.

ווייל ס'איז געוועזן חֲלִילָה יֵצֵא הַקֶּצֶף, ער האָט געזען ער קען אַנדערש נישט, ער האָט אויף אַנדערן אָפֿן נישט געקענט מְצִיל זיין דעם כָּלֵל יִשְׂרָאֵל. איבערדעם האָט ער עס אָנגענומען ווי עֲבוּדָה זָרָה [לדונם במיתה כעובדי עכו"ז, אף שמצד ההלכה לא היה כן]. [עד כאן לפי דרכו של התנא דבי אליהו].

רואה את בכורו היה מכניס יגון ואנחה בלבו ואין כל בריה מכיר למה המלך מכניס יגון ואנחה בלבבו אלא עבדו של הבית, מיד רץ והעמידו לפניו. מיד נטל המלך כתר היפה שהיה מונח לפניו ונתנה בראש עבדו שר הבית. ○ לזה נדמה משה הצדיק, כיון שעמד בתפלה בארבעה וחמשה מקומות והציל את ישראל מן המיתה היפה שהיה מונח לישראל שיהא להם ולבניהם עד עולם בשביל התורה שקבלו ואמרו נעשה ונשמע, אותו הכתר יהא מונח בראש משה לעולם, שנאמר (לה) וְיָרָאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרָן עוֹר פְּנֵי מֹשֶׁה וכו'.

^פ בגמרא שבת (פז): דתניא שלשה דברים עשה משה מדעתו, והסכים הקב"ה עמו. הוסיף יום אחד מדעתו, ופירש מן האשה, ושבר את הלוחות וכו'. ופירש מן האשה, מאי דריש וכו', ומנלן דהסכים הקב"ה על ידו, דכתיב (ואתחנן ה, כז) לֵךְ אִמָּר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאַהֲלֵיכֶם, וכתיב בתריה (שם, כח) וְאַתָּה פַּה עֲמֹד עֲמֹדִי.

ובתוספות שם: ואם תאמר מנלן דפירש משה מדעתו קודם ושוב הסכים הקב"ה על ידו, שמא זה הוא צווי גמור שצוה לו לפרוש. ותיירר רבינו תם, דאם איתא דמחמת צווי הקב"ה פירש ולא מדעתו היאך היה מערער אהרן ומרים, דכתיב (בהעלותך ב, א) וַתִּדְבֹּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמִשְׁחַת וכו', ואף על גב דהסכים הקב"ה על ידו, מכל מקום נתערמו עליו, לפי שאילו לא פירש מדעתו לא היה הקב"ה מסכים, דבדרך שאדם הולך בה מוליכין אותו (מכות י:), שהרי לאהרן ומרים לא אמר לפרוש אף על גב שגם עמהם היה מדבר [ועי"ש עור].

^ק ועיין בדברי יואל בהעלותך (עמוד רס), ועוד בכ"מ.

^{קב} ועיין בשמות רבה בפרשתן (מז, ט): כְּתִב לָךְ [את הדברים הָאֵלֶּה] (בפרשתן לה, כז), התחילו מלאכי השרת ואמרים לפני הקב"ה אתה נתן רשות למשה שיכתוב מה שהוא מבקש, שיאמר לישראל אני נתתי לכם את התורה, אני הוא שכתבתי ונתתי לכם. אמר להם הקב"ה חס ושלום שמושה עושה את הדבר הזה, ואפילו עושה נאָמֵן הוא, שנאמר (בהעלותך ב, ז) לא כן עָבַדְתָּ מִשָּׁה בְּכָל יְמֵי נַאֲמָן הוּא.

קבו

ולפי פשטות הפסוק שנצטווה בן מה, יש לומר כדעת המפרשים שהיו יחידים שנמשכו אחר העגל ועבדוהו לשם עבודה זרה, ולכן שפיר הוצרך לקיים בהם דין הריגה מצד ההלכה, וכדמוכח גם מדברי רש"י

און [לפי פשטות הפסוק]^{קב} אפשר האט זיך טאקע 'דאך' געטראפן יחידים וואס זיי האבן געהאט מחשבות אויף עבודה זרה^{קד} [עד שנמשכו להשתחוות ולזכות אליה], און 'די' האט ער דאך טאקע [דן געווען כהלכה], מיט 'די' האט ער דאך געטון פדין וכהלכה [מה שהרגום], ממילא [שפיר אמר כה אמר ה'] הרגו איש את אחיו ואיש את קרבו. ער האט דאך די אלע דן געווען [כמשפט המגיע להם]. אזוי ווי רש"י זאגט^{קה}, ער האט זיי דן געווען אזוי ווי סטוטת [כשלא היה בהם עדים], און מיט עדים און מיט התראה [דן אותם בסיף], די אלע זאכן. אזוי זאגט דאך רש"י.

קכו

אבל שאר כל ישראל לכל הדעות לא היה בהם חטא עבודה זרה, ומה שנחשב הפגם לבולם, בעל כרחך הוא רק עבור גודל מעלתם וחשיבותם של הדור דעה

ממילא דער איבעריגער פלל ישראל, די האבן טאקע נישט געהאט קיין חטא עבודה זרה. די האבן עס נישט געהאלטן [להעגל] פאר קיין עבודה זרה, און מ'האט עס [מעיקרא] נישט 'געמאכט' על שם זה. [ומה שהיה זה פגם לכל ישראל ולדורות] איז עס טאקע נאר געווען די בחינה [דלעיל] ווייל זיי זענען געווען גרויס.

קכח

ונמצא שבוה גופא נשא משה את ראשם, להוכיח גודל מעלתם וחשיבותם. דמכיון שנחשב להם לפגם, אף שלא היה בוה עבודה זרה, מזה גופא מוכח גודל מעלתם ומדרגתם

איבערדעם האט ער זיי מיט דעם 'אויפגעהויבן' [למעלה], אדרבה פארקערט, פון דעם וואס מ'האט דאס אנגענומען [כעבודה זרה], פון דעם וואס דאס איז געווארן אזא פלעק, אזא פגם, איז א סימן אז זיי זענען גרויס, [וממילא] מיט דעם אליין האט ער מלמד זכות געווען אויף אידן, אז דא אונטן איז דאך דאס נישט קיין חטא, איז דאך נאר פארדעם ווייל זיי זענען אזוי גרויס, איז דאך דאס אליין [א שבת גדול למעלתם של ישראל], איז 'פון דעם אליין' געמאכט א לימוד זכות.

קכט

ולזה נאמר כי 'תשא את ראש' בני ישראל 'לפקודיהם', כי לימד עליהם זכות דמה שנחשב למעלה לפגם 'חסרון' הוא אדרבה רק לפי גודל מעלתם, ונמצא דמוה גופא הרים ונשא את ראשם של ישראל. ולעומת זה לימד עליהם זכות מאידך גיסא, דכאן למטה אין זה נחשב לחטא מצד ההלכה כיון 'שנחסר' מדרגתם ממדרגת משה רבינו, ולי ציית ולא להם, ולזה נאמר ולא יהיה בהם נגף 'בפקד אתם', מצד חסרון מדרגתם

איבערדעם כי 'תשא את ראש' בני ישראל טאקע 'לפקודיהם', [שנשא משה רבינו את ראשם למעלה] דורכדעם וואס דאס הייסט שוין א חסרון, דורכדעם וואס דאס איז אזא גרויסער פגם, איז ולא יהיה בהם נגף 'בפקד אתם'.

^{קב} לפי משמעות פשוטו של מקרא, דאומרו כה אמר ה' הוא כפשוטו. וכדנראה גם כן מפירש"י דלהלן.

^{קד} וכמבואר בדברי הוזהר הק' (המובא בעהרה עב), ובדברי האבן עזרא (המובא בעהרה לה).

^{קה} ברש"י (לב, כ): וישק את בני ישראל. נחתיך לבודקם כסוטות (עבודה זרה מד). שלש מיתות נידונו שם, אם יש עדים והתראה, בסיף, כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובים. עדים בלא התראה, במגפה, שנאמר (לב, לה) ויגף ה' את העם. לא עדים ולא התראה, בהדרוקן, שבדקום המים וצבבו בטניהם. [ועיין בזה בגמרא יומא (סו):].

קל

ישוב קושיא א

האומות רצו לקטרג על ישראל, ולכן הגדילו מעלתם באומרם אומה ששמעה בסיני אנכי ולא יהיה לך, ואם כן אם לסוף מ' עשו את העגל, הרי זה פגם גדול לפי גודל מעלתם. אבל הקב"ה קיבל דברי משה שעשה מזה גופא לימוד זכות, כי אדרבה אם זה נחשב לפגם בעולמות עליונים, הרי מזה גופא רואין גודל מעלתם של דור המדבר איבערדעם זאָגט ער [במדרש תנחומא].

די אומות העולם זענען מתרעם, זיי זאָגן אומה ששמעה בסיני אנכי ולא יהיה לך, די וואָס זענען געשטאנען ביים מעמד הנבחר זענען דאָך געקומען אויף אזא הויכע מדרגה. און פאַר ד'י, אַז ד'י האָבן לסוף ארבעים יום געמאַכט דאָס עגל, איז אין ישועתה לו 'באלקים' סֵלָה [היינו במדת הדין שלמעלה], וואָרן די וואָס זענען אזוי הויעך, איז דאָס אַ גרויסער פֿגם. [ונמצא שהם הגדילו את ישראל כוונה, בכדי שיוכלו לקטרג]. אָבער דערווייל אָבער [איז] פאַרקערט, הקדוש ברוך הוא האָט פון דעם אַליין געמאַכט אַ לימוד זכות, [דרואין מזה מעלת ישראל. ולעומת זה] און ער האָט נישט געזען גדלתן של ישראל [כשדן אותם משה כפי דין שלמטה, דעל יד זה לא היה בהם פגם כל כך].

קלא

וזה שאמרו ישראל, נתת לנו תלוי ראש על ידי משה, לקבל הלימודי זכות של משה רבינו, דלאחר שעשה דין למטה, ודן אותם כפי משפט בית דין שלמטה שאין זה עבודה זרה, שוב עלה לה' ולימור עליהם זכות גם למעלה בכח שעשה דין למטה, ובכח רוממותם וחשיבותם גופא

[ולזה אמרו ישראל, במקום שהיינו חייבין הרמת ראש] נתת לנו 'תלוי ראש', און דאָס איז על ידי משה.

ווייל משה רבנו האָט די אַלע זאַכן געטון [לפי טובתם של ישראל].

ווען מ'האָט געברייכט איז ער 'אַראָפּ' געגאַנגען, לָךְ רָד, [ונתתה] ביים בית דין שלמעלה.

און דערנאָך איז ער 'אַרויף' געגאַנגען ווידער, 'אַעלָה' אַל ה' (לכ, ל), ווידעראום איז ער געקומען אַעלָה אַל ה' ^פ, ער האָט ווידער מלמד זכות געווען [אז] דעס איז זייער גרויסקייט.

דערנאָכדעם ווי ער האָט זיי געשטעלט 'די הלכה' אויפן בית דין 'שלמטה', האָט ער ווידעראום מלמד זכות געווען שוין ווידער [אף כששוב היה למעלה בשמים] בעולמות העליונים. און ער האָט אים געוויזן [גדולתן של ישראל] ביז ער האָט דורכגעבראַכן [להשתיק הקטרוג] מיט דעם פֿת, דעם לימוד זכות.

קלב

סיום התורה

אָבער על כל פנים, איז 'דאָס' דאָס ענין דערפון.

[ורואין מזה] עד היכן הדברים מגיעים.

וויאָזוי די אַלע כוחות [המתגברים], די אַלע, די גאַנצע [וועלט], די נְסִיוֹנוֹת.

די גאַנצע וועלט איז דאָך אַן עולם הנסיון, מיט די אַלע נְסִיוֹנוֹת פון די אַלע כוחות פונעם שָׁטן, פון דער ס"מ און די סְטָרָא אַחְרָא.

[זעט מען] ווי ווייט מ'דאַרף האָבן אַ פֿת [להתגבר נגד כוחות אלו].

^פ ועיין ברש"י בפסוק לָךְ עֲלֶה מִזֶּה (לג, א): כלפי שאמר לו בשעת הכעס 'לָךְ רָד', אמר לו בשעת רצון 'לָךְ עֲלֶה'.

קלג

איבערהויפט אין דעם דור השפּל, דארף מען האָבן אַדְרָבָה [יותר גדרים וסייגים], דארף מען זיך הערשט מתגבר זיין.

קלד

בעונינו הרבים מ'פאלט אריין טאקע חלילה, נישט נאָר אין אזעלעכע דמיונות^{קי} ווי דער עגל, וואָס ס'איז נישט [געווען קיין עבודה זרה], ס'איז געוועזן נאָר אַ השפּעה [כמנהיג]. נאָר טאקע, היינט בעונינו הרבים [פאלט מען אריין] אין די נידעריגסטע זאכן, פון מינות און כפירה, און פון די מקורים פון אלע עבירות רעות, ה' ישמרינו. ווי ווייט מ'דארף האָבן אַ פח, מ'זאל זיך מתגבר זיין [נגד כל זה]. איבערדעם [אמרו חכז"ל (סוטה דף מט) על עיקבא דמשיחא כי] אין לנו על מי להשען אלא על אבינו שבשמים.

קלה

ברכת הקודש

השם יתברך ירחם על עמו ישראל. ער זאל משפיע זיין דעם דעת האמתי, אז מ'זאל זיך אנכאפן אין דעת הקדושה אזוי ווי מ'ברויך.

דער אייבירשטער זאל העלפן, אין די ימי אדר, די ימי הגאולה, די ימי אדר און ימי ניסן, זאל נתעורר ווערן גאולתן של ישראל.

הקדוש ברוך הוא איז בחסדי ה' השגחתו עלינו, אין דער גרעסטער הסתרה איז דאך השגחת הבורא ברוך הוא וברוך שמו [על עמו ישראל].

השם יתברך ירחם במהרה, ס'זאל נתעורר ווערן קול דודי^{קח} [הנה זה בא] (שה"ש ב, ח). ס'איז דאך שוין הגיע עת דודים^{קט}, ס'זאל נתעורר ווערן די זמני הישועה, דער זמן הגאולה.

מ'זאל די זכיה האבן אלע אינאיינעם, ותחזינה עינינו.

מ'זאל עומד בנסיון זיין, די שווערע צייטן.

ביז מ'וועל מיר זוכה זיין צו זען די ישועה אמתית.

עינינו תראינה מלכותך.

מ'זאל מיר די זכיה האבן צו זען מלכות דקדושה, און די השפעה פונעם בורא כל עולמים, ביי די ישועה אמתית.

בהתרוממות קרן התורה וישראל, ברחמי וחסדיו יתברך שמו. ובהתגלות כבוד שמים עלינו, במהרה בימינו אמן.

^{קי} דברים הדומים לענין של פגם.

^{קח} וכמבואר בפסיקתא רבתי (פרשה טו): קול דודי הנה זה בא, זה מלך המשיח.

^{קט} שקרב זמן הגאולה. [עת דודים הוא כינוי לחיבתן של ישראל בעת הגאולה, בספר יחזקאל (טז, ח)].